

การสร้างสรรค์บทเทศน์และประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด

วิทยานิพนธ์
ของ
สมนึก บ่อชน

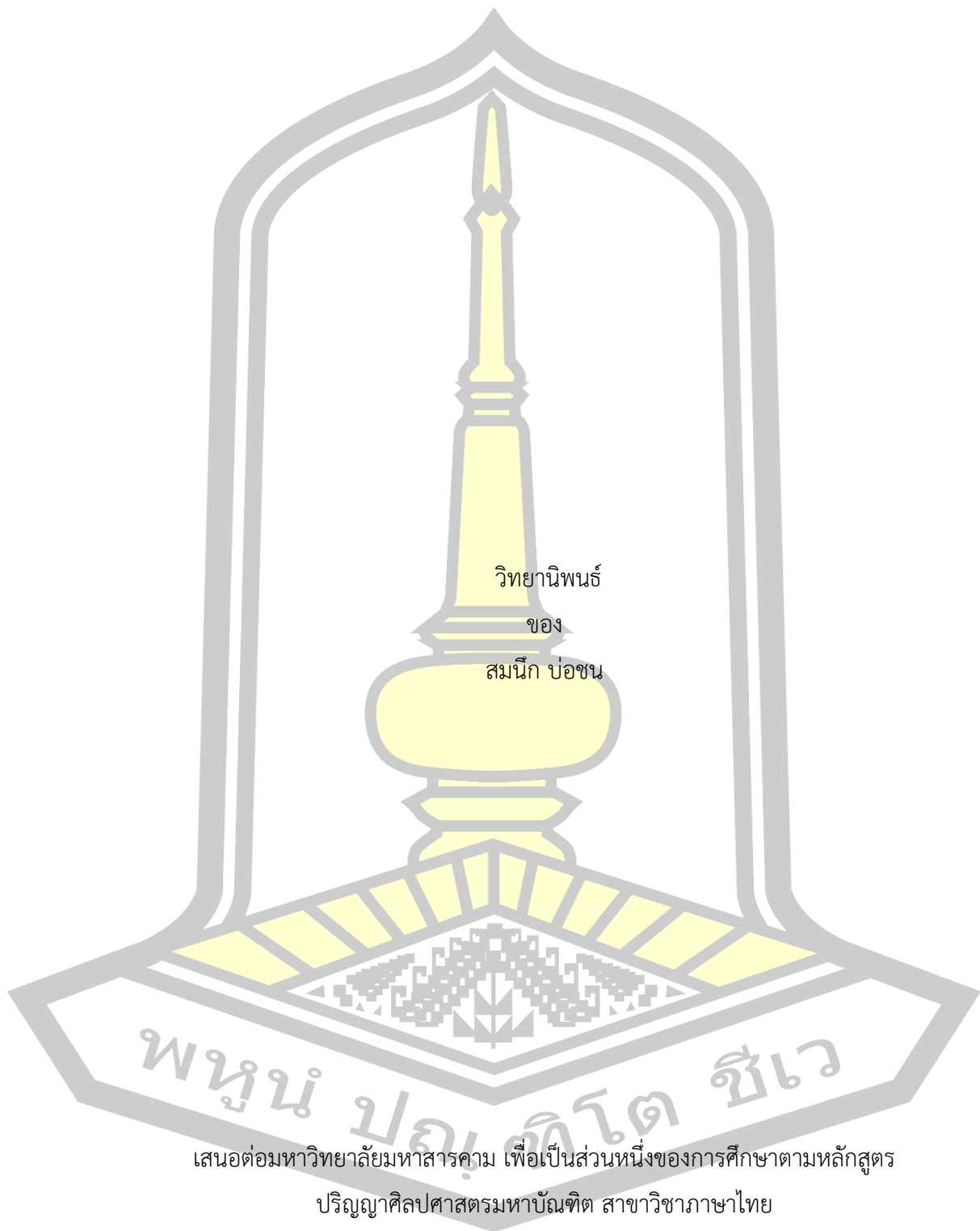
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

สิงหาคม 2562

สงวนลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การสร้างสรรค์บทเทศน์และประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด

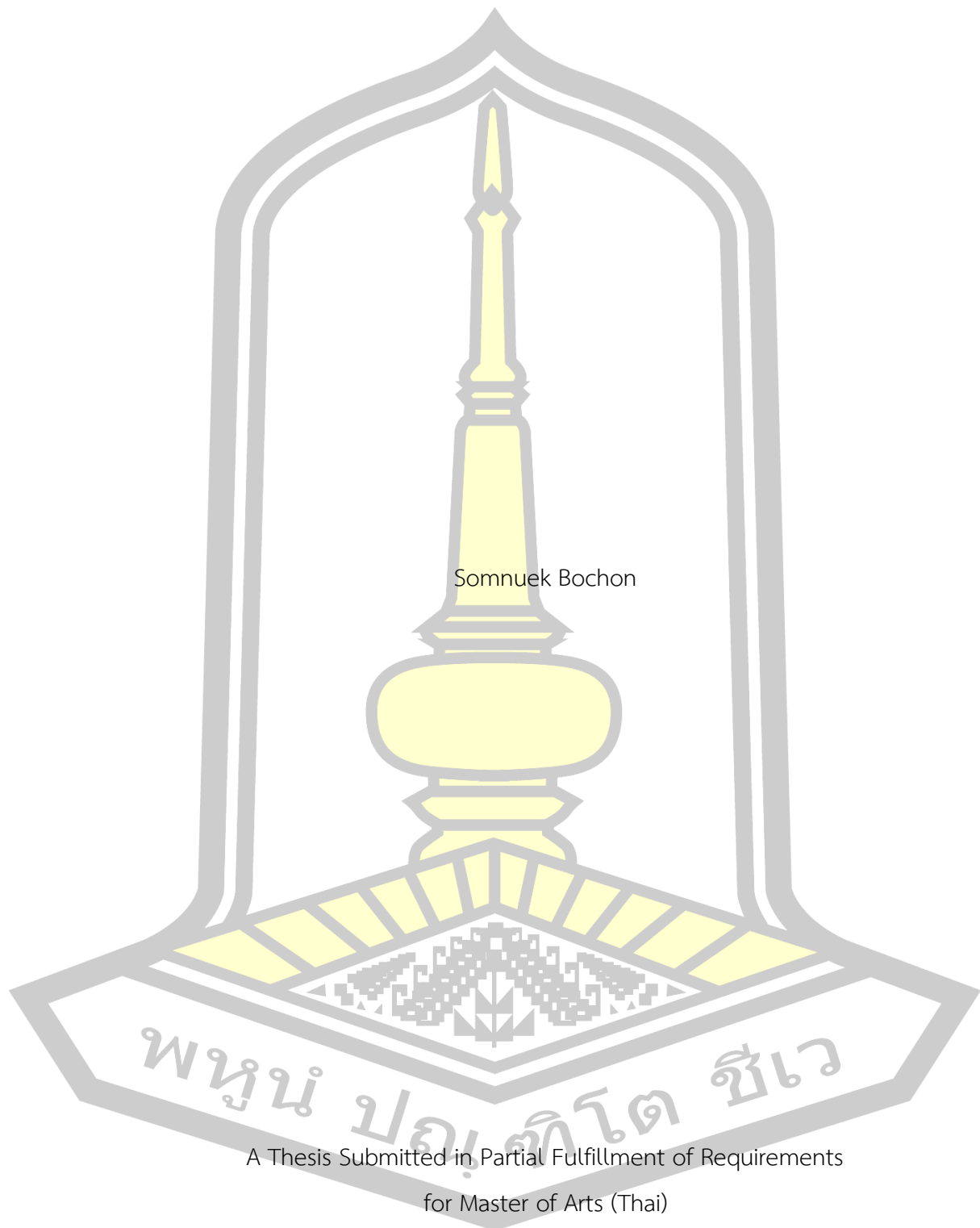
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

สิงหาคม 2562

สงวนลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

The Dynamics of sermons and tradition Boon Phawade in Roi-Et

Somnuek Bochon

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Arts (Thai)

August 2019

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายสมนึก บ่อชน แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(รศ. ดร. นิตยา วรรณกิติ์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รศ. ดร. จารุวรรณ ธรรมวัตร)

.....กรรมการ

(ผศ. ดร. ราชนัย นิลวรรณภา)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(ผศ. ดร. พยุงพร ศรีจันทวงศ์)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....
(ผศ. ดร. กนกพร รัตนสุธีระกุล)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

.....
(ผศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง การสร้างสรรค์บทเทศน์และประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด
 ผู้วิจัย สมนึก บ่อชน
 อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร. จารุวรรณ ธรรมวัตร
 ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ภาษาไทย
 มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่พิมพ์ 2562

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย การสร้างสรรค์บทเทศน์และการสร้างสรรค์ประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาการสร้างสรรค์ประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด (2) เพื่อศึกษาตัวบทเทศน์ตามระเบียบวิธีวรรณกรรมศึกษา

บุญผะเหวด หรือ บุญเดือน 4 เป็นประเพณีในฮีต 12 ของชาวอีสาน ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน ถือเป็นประเพณีอันสำคัญยิ่ง เพราะเชื่อว่าถ้าได้ฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกให้จบในวันเดียวจะได้านิสงส์สูงสุด ทำให้ได้เกิดร่วมศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย์ ดังมีกล่าวไว้ในหนังสือมาลัยหมื่น มาลัยแสน ดังนั้นชาวอีสานจึงได้จัดงานบุญผะเหวดเป็นประเพณีสืบมา โดยเฉพาะในจังหวัดร้อยเอ็ดได้มีการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดตามวัดในชุมชนเป็นประจำทุกปีอยู่แล้ว

ต่อมาทางจังหวัดร้อยเอ็ด ได้เล็งเห็นถึงการจัดงานประเพณีเอกลักษณ์ของทางจังหวัด เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงได้มีการประชุมและเลือกเอาประเพณีบุญผะเหวดเป็นประเพณีประจำจังหวัดร้อยเอ็ด เพราะเชื่อว่าเนื้อหาของบุญผะเหวดสอดคล้องกับตำนานเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งเดิมเชื่อกันว่าเป็นเมืองสาเกตุนคร ให้เป็นประเพณีเอกลักษณ์ประจำจังหวัดร้อยเอ็ดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา เพราะเห็นว่าเป็นงานประเพณีที่สำคัญของชาวอีสาน ในการจัดงานในแต่ละปีจะมีผู้ให้ความสนใจเข้าร่วมงานทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นจำนวนมาก

ผลการศึกษาพบว่า การจัดงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด ช่วงเริ่มต้นของการจัดงาน มีการกำหนดวันจัดงานสองวันเหมือนการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดทั่วไปในจังหวัดร้อยเอ็ด คือ วันเสาร์และอาทิตย์ในสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคม ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 ทางคณะกรรมการการจัดงานได้ขยายเวลาการจัดงานจากสองวันเป็นสาม โดยเพิ่มวันศุกร์ เสาร์และอาทิตย์ในสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคม เพื่อให้การจัดงานมีประสิทธิภาพและยิ่งใหญ่มากขึ้น และในปี พ.ศ. 2542 ถือเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านของรูปแบบการจัดงานตามนโยบาย Amazing Thailand ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ประเทศไทย ทำให้การจัดงานประเพณีบุญผะเหวดเปลี่ยนแปลงไป มีการสร้างสรรค์รูปแบบการจัดงาน โดยการเพิ่มกิจกรรมให้มีความหลากหลาย เช่น การจัดการประกวดในกิจกรรมต่าง ๆ การแจกลีลาตลกมหาทาน การแสดง แสง สี เสียง สื่อผสม ในงานพาแลง เป็นต้น เพื่อให้งานมีความหลากหลาย และเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยว

รูปแบบการเทศน์ผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบัน มีอยู่ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ การเทศน์แบบลำผะเหวด เป็นการเทศน์ตามหนังสือโบราณที่นักปราชญ์ได้ประพันธ์ไว้เป็นร้อยยาวสำหรับเทศน์ ด้วยตัวอักษรธรรมอีสาน แต่ในปัจจุบันมีการแปลเป็นตัวอักษรไทย ซึ่งในปัจจุบันพบว่ามีหลายสำนวนด้วยกัน แต่สำนวนที่นิยมนำมาใช้เทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด คือ สำนวนของ ส.ธรรมภักดี สำนวนดังกล่าวต้องใช้เวลาในการเทศน์ตลอดทั้งวันจึงจะสามารถเทศน์ให้จบได้ จึงทำให้พระนักเทศน์ที่มีความชำนาญด้านการเขียนกลอนเทศน์ มีการสร้างสรรค์ตัวบทเทศน์ขึ้นใหม่เพื่อให้ตัวบทเทศน์มีความกระชับขึ้น แต่เนื้อหาสาระของเรื่องยังเหมือนเดิมทุกประการ เรียกว่า การเทศน์เสียงหรือการเทศน์แหล่ประยุกต์ ผู้เทศน์จะต้องมีน้ำเสียงที่ดี ทำให้ผู้ฟังได้อรรรถรสในการฟัง และไม่ให้เกิดความเบื่อหน่ายต่อการนั่งฟัง สามารถโน้มน้าวใจให้ผู้ฟังอยากทำตามพระโพธิสัตว์ การเทศน์เสียงหรือการเทศน์แหล่ประยุกต์นี้มีผลดีตรงที่ไพเราะเสนาะหูทำให้ผู้ฟังคล้อยตามทำให้ได้ประโยชน์ทั้งด้านสาระและพิธีกรรม

บุญผะเหวดเป็นงานบุญประเพณีที่แสดงออกถึงความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันในชุมชน แต่ปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากองค์กรภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อให้การจัดงานแต่ละครั้งประสบความสำเร็จ สามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมซึ่งจะนำไปสู่การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่อไป

คำสำคัญ : การสร้างสรรค์, บทเทศน์, ประเพณีบุญผะเหวด

พูน ปณ ภิโต ชีเว

TITLE The Dynamics of sermons and tradition Boon Phawade in Roi-Et
AUTHOR Somnuek Bochon
ADVISORS Associate Professor Jaruwan Thammawatra , Ph.D.
DEGREE Master of Arts **MAJOR** Thai
UNIVERSITY Mahasarakham **YEAR** 2019
 University

ABSTRACT

Research study The Dynamics Of Sermons and tradition Boon Phawade In Roi-Et province With the objective (1) to study the creation of Boon Phawade tradition in Roi Et Province (2) to study the sermon according to the method of literary study

Boon Phawade or Boon Month 4 is a tradition in the heat 12 of the Isaan people who have practiced for a long time. Considered a very important tradition Because he believed that if he had finished listening to the Mahavesandon Chadok sermon on the same day, he would receive the highest merit Resulting in the creation of the religion of PhaSri Ariyamettai mentioned in the book of the Malai mane Malai Saen, therefore, the Isan people have organized the merit-making ceremony as a tradition. Especially in Roi-Et province, there is an annual merit-making event in the community of Boon Phawade.

Later, Roi Et Province Saw the organizing of the province's unique traditions To promote cultural tourism Therefore had a meeting and chose the tradition of Boon Phawade as a tradition in Roi Et Province Because I believe that the content of Boon Phawade is consistent with the legend of Roi Et Which was originally believed to be the city of Saket nakhon To be a tradition of Roi Et province since 1991 Because it is seen as an important tradition of Isaan people In organizing the event each year, there will be a lot of interested participants to join both Thai and foreigners.

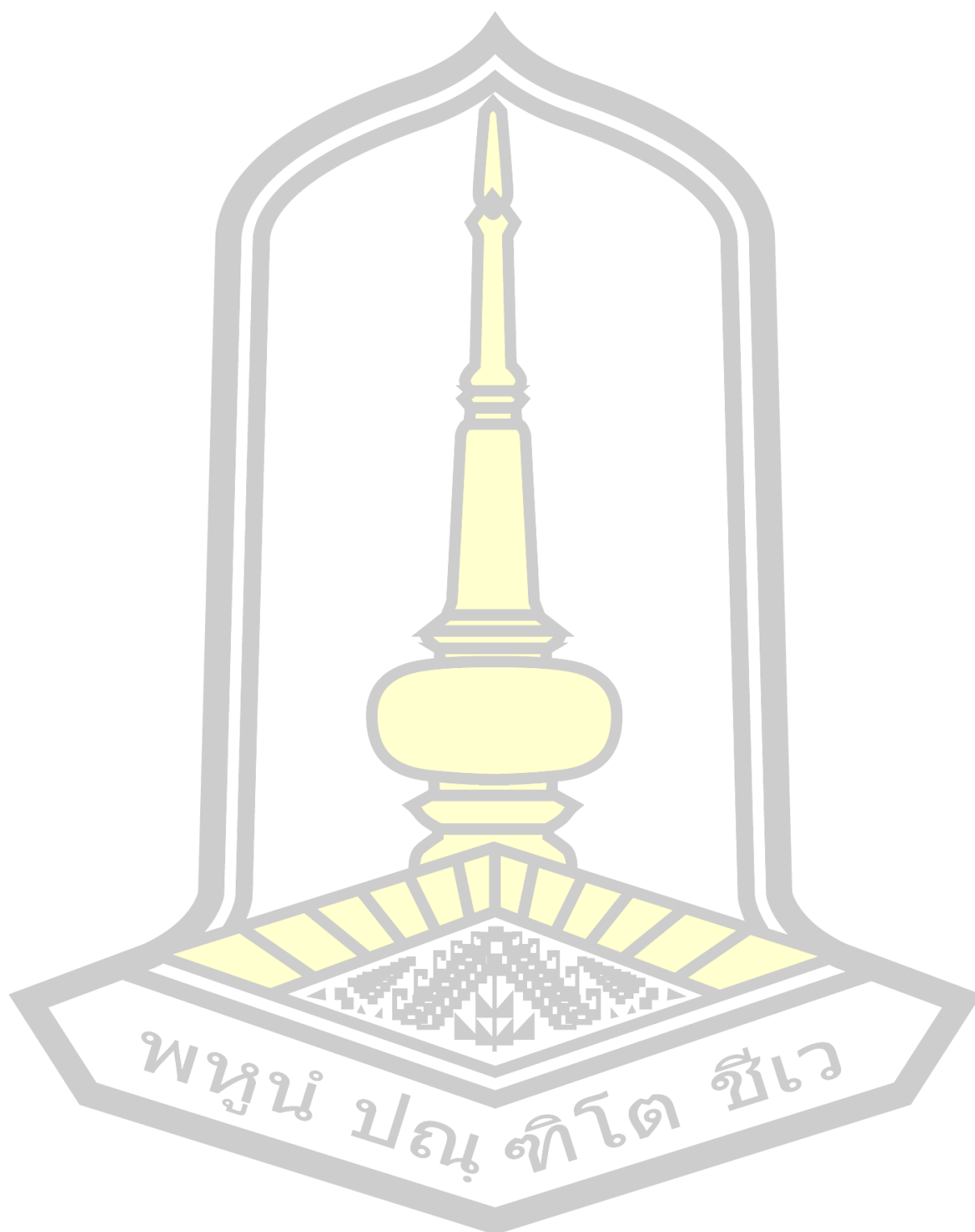
The study indicated that The organizing of the Boon Phawade Tradition, Roi Et Province The beginning of the event There is a two-day event scheduled like

the traditional festival of Boon Phawade in Roi Et province, which is Saturday and Sunday in the first week of March. Later in the since 1993, the organizing committee extended the event from two days to three. By adding Friday Saturday and Sunday in the first week of March In order to make the event more efficient and bigger, and in 1999, it was considered a transitional period of the event organized according to the Amazing Thailand policy of the Tourism Authority of Thailand. Making the Boon Phawade tradition With the creation of the event format By adding activities to a variety of activities, such as organizing contests in various activities, distribution of shatsadokmahatran, light show, sound, mixed media in the Palang event, etc. in order to make the work more diverse and attract tourists.

There are two main types of preaching in Roi Et Province. Is a sermon based on the book of leaves that scholars have authored as a long cast for preaching With the Dharma Isan alphabet But at present there are translations in Thai characters Which at present found that there are many expressions together But popular expressions used in preaching at the Boon Phawade tradition, Roi Et province are the expressions of S. Thammaphakdi. Such expressions require time to preach throughout the day to be able to preach to the end. Thus making the preacher who has expertise in writing poetry There is a new sermon created to make the sermon more concise. But the content of the story remains the same in all respects. It is called the Sermon or Sermon. The preacher must have a good tone. Allowing the listener to enjoy listening and not be bored with listening Can convince listeners to follow the Bodhisattva This application of sound sermons or sermons has a good results on the melodious sound that makes listeners to be able to benefit both the substance and the ritual.

Boon Phawade is a traditional merit-making event that expresses unity and strength in the community. But the current economic and social conditions have changed Therefore requires cooperation from public and private organizations For each event to be successful Able to convey the culture which will lead to further promotion of cultural tourism.

Keyword : Creation, sermons, Boon Phawade tradition

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้เพราะได้รับความเมตตาอย่างดียิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร. จารุวรรณ ธรรมวัตร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก รองศาสตราจารย์ ดร.นิตยา วรรณกิติร์ ประธาน กรรมการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ราชันย์ นิลวรรณภา อาจารย์บัณฑิตศึกษาประจำ ที่ได้ให้คำแนะนำ ปรึกษาและตรวจสอบแก้ไขด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่งเสมอมา ตลอดจนได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ที่ หลากหลายอันเกิดประโยชน์ต่องานวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พยุงพร ศรีจันทวงศ์ ผู้ทรงคุณภายนอก ที่ได้กรุณาชี้แนะ แนวทางทั้งยังให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์เพื่อให้วิทยานิพนธ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณ พระราชพรหมจริยคุณ เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด พระครูสุวรรณสรานุกิจ วัดสระทองจังหวัดร้อยเอ็ด พระครูคุณสารพินิจ วัดศรีทองไพบูลย์วราราม จังหวัดร้อยเอ็ด พระครูบวร โพธารักษ์ วัดบ้านป่าฝาง จังหวัดร้อยเอ็ด พระมหานิเวทย์ ญาณวโร วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดร้อยเอ็ด ที่ได้ กรุณาให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย ขอกราบขอบพระคุณ เจ้าอธิการ พิมพา ปัญญาโร วัดสระแคน จังหวัดร้อยเอ็ด พระครูสมุห์ถาวร ถาวรธมโม วัดบึงพระลานชัย จังหวัด ร้อยเอ็ด ที่ได้กรุณาช่วยเหลือด้านข้อมูลและเนื้อหาตัวบทเทศน์ ขอกราบขอบพระคุณพระอธิการสุดใจ อธิจิตโต วัดหนองโสน จังหวัดร้อยเอ็ด ที่ได้กรุณาช่วยเหลือในการเดินทางลงพื้นที่ภาคสนาม ขอขอบคุณ คุณพวงเพชร วอนวัฒนา เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษาที่คอยประสานงานด้านเอกสาร ขั้นตอนการดำเนินงาน ต่าง ๆ ด้วยความเมตตาและเอาใจใส่อยู่เสมอ ขอขอบคุณนางสาวนิภาวรรณ จอนโคกกรวด ที่คอย ช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ที่สำคัญขอกราบขอบพระคุณ คุณแม่นวลจันทร์ บ่อชน คุณพ่อสมัย นาหอม คุณแม่โพธิ์ บ่อ ชน คุณพ่อเข้ม ไชยันโต คุณแม่ทองมี ไชยันโต ที่คอยอบรมสั่งสอนให้เฝ้าศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ คอยให้กำลังใจ รวมทั้งให้การสนับสนุนเงินทุนแก่ผู้วิจัย

การวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีเพราะได้รับกำลังใจ และความช่วยเหลือสนับสนุนใน ด้านต่าง ๆ จากครู อาจารย์ทุกท่านญาติพี่น้องและเพื่อนๆทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พี่น้องนิสิตปริญญา โทร่วมรุ่นทั้ง 12 ท่าน ที่คอยช่วยเหลือและให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา คุณค่าและประโยชน์อันเกิดจาก วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาคุณบุพการี และครูอาจารย์ที่ได้สั่งสอนผู้วิจัยมา

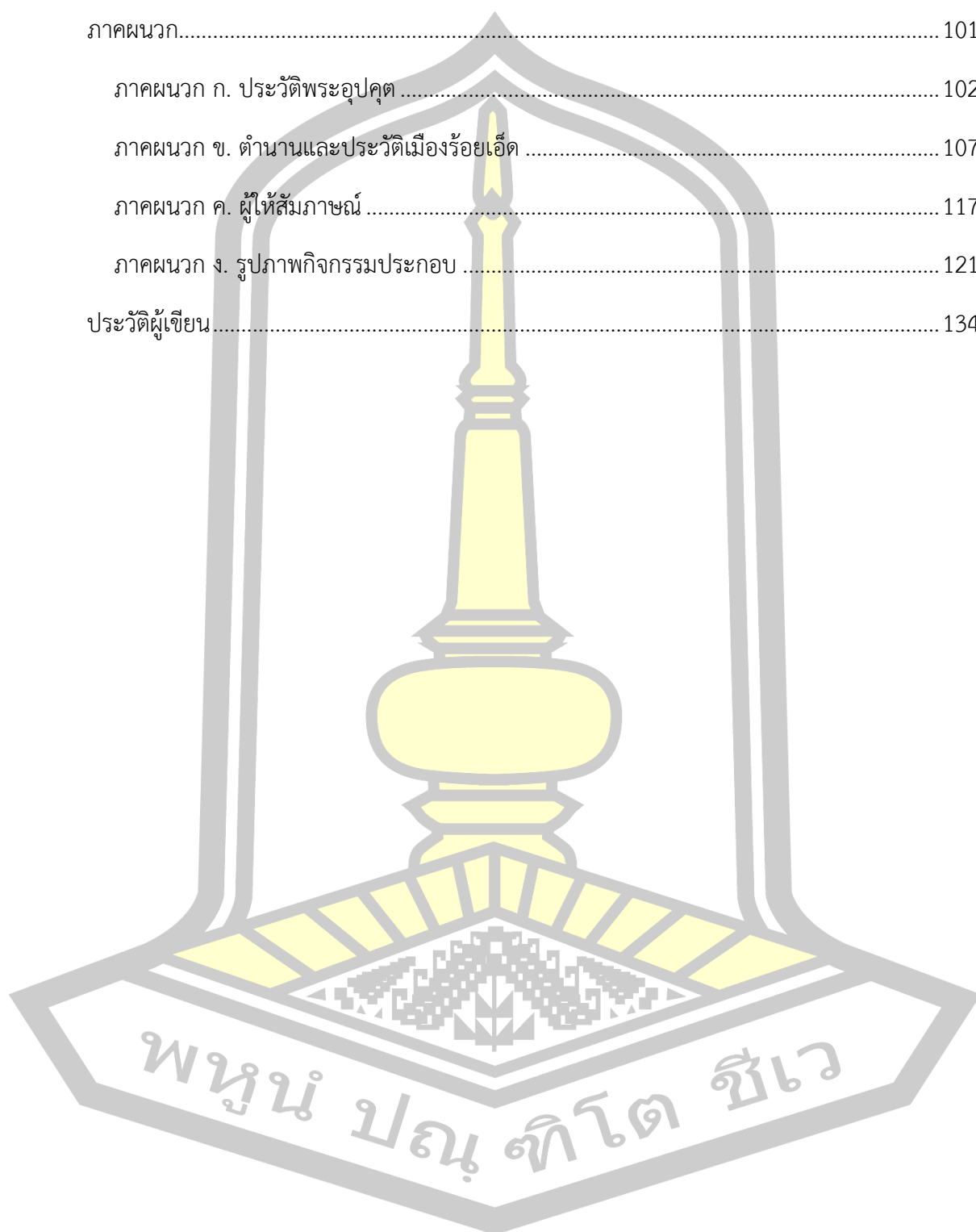
สมนึก บ่อชน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฌ
สารบัญ.....	ญ
สารบัญรูปภาพ.....	ฐ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ภูมิหลัง.....	1
1.2 จุดมุ่งหมายการวิจัย.....	4
1.3 คำถามการวิจัย.....	4
1.4 ความสำคัญของการวิจัย.....	4
1.5 ขอบเขตของการวิจัย.....	4
1.5.1 ขอบเขตข้อมูล.....	4
1.5.2 ขอบเขตพื้นที่.....	5
1.6 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	5
1.7 กรอบแนวคิดที่ใช้ในงานวิจัย.....	5
1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	9
1.9 ทบทวนวรรณกรรม.....	10
บทที่ 2 ประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด.....	17
2.1 คติความเชื่อที่เป็นรากฐานของประเพณีบุญผะเหวด.....	17
2.2 ความเป็นมาของประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด.....	22
2.3 สรุป.....	28

บทที่ 3 การสร้างสรรค์ประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด	29
3.1 ประเพณีบุญผะเหวดแนวจารีต.....	29
3.1.1 การจัดเตรียมงาน สถานที่.....	29
3.1.2 รูปแบบกิจกรรมประเพณี.....	31
3.2 ประเพณีสร้างสรรค์เพื่อการท่องเที่ยว	44
3.3 สรุป	57
บทที่ 4 วิเคราะห์ตัวบทเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด	59
4.1 ความเป็นมาของบทเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด	60
4.1.1 ส่วนของ ส.ธรรมภักดี (ตัวบทเดิม).....	60
4.1.2 ส่วนของพระครูสุตสารพิมล (พระมหาพิมพ์ รมมทินโน) (ตัวบทใหม่)	61
4.2 การศึกษาตัวบท	63
4.2.1 เนื้อเรื่อง	63
4.2.2 เนื้อหาแต่ละกัณฑ์.....	65
4.2.3 ความโดดเด่นของตัวบท.....	79
4.2.4 คุณค่าทางวรรณศิลป์	85
4.3 วิธีการนำเสนอตัวบทเทศน์.....	89
4.3.1 การเทศน์.....	89
4.3.2 ทำนองเทศน์	90
4.3.3 การแบ่งตัวบทเทศน์.....	90
4.4 สรุป	91
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	92
5.1 สรุปผลการวิจัย	92
5.2 อภิปรายผลการวิจัย	96
5.3 ข้อเสนอแนะ	96

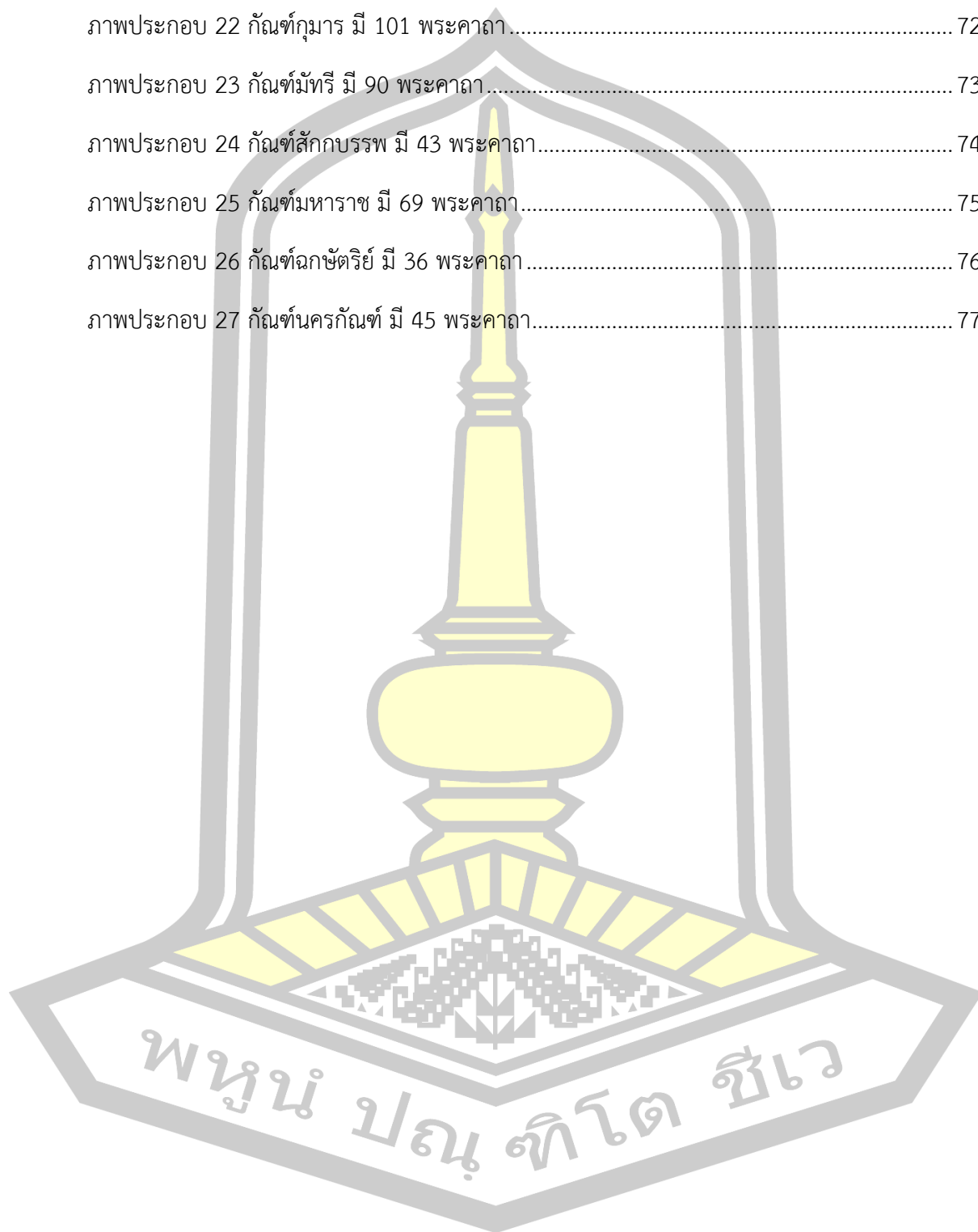
บรรณานุกรม.....	97
ภาคผนวก.....	101
ภาคผนวก ก. ประวัติพระอุปคุต.....	102
ภาคผนวก ข. ตำนานและประวัติเมืองร้อยเอ็ด.....	107
ภาคผนวก ค. ผู้ให้สัมภาษณ์.....	117
ภาคผนวก ง. รูปภาพกิจกรรมประกอบ.....	121
ประวัติผู้เขียน.....	134

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 ประตูกุศลนคร หรือ ประตูนครสี่พีจำลอง	24
ภาพประกอบ 2 หอพระอุทิศ	31
ภาพประกอบ 3 การอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าสู่เมือง	33
ภาพประกอบ 4 การแห่พระเวสสันดรเข้าสู่เมือง ในระหว่างเดินทางเข้าสู่หมู่บ้าน	33
ภาพประกอบ 5 ประกวดธงพะเหวด จังหวัดร้อยเอ็ด	52
ภาพประกอบ 6 การอัญเชิญพระอุทิศพระราชทานในประเพณีบุญพะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด	53
ภาพประกอบ 7 ขบวนแห่พระเวสสันดรในงานประเพณีบุญพะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด	54
ภาพประกอบ 8 ขบวนแห่ผ้าพะเหวดในงานประเพณีบุญพะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด	54
ภาพประกอบ 9 การแสดงตำนานพระเวสสันดรในงานบุญพะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด	55
ภาพประกอบ 10 การแสดงแสง สี เสียง ในงานบุญพะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด	55
ภาพประกอบ 11 พิธีแห่ข้าวพันก้อนในงานบุญพะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด	56
ภาพประกอบ 12 แห่ต้นกัณฑ์จบ กัณฑ์หลอนงานบุญพะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด	57
ภาพประกอบ 13 ตัวบทเทศน์ใบลานสำนวนของ สำนัก ส. ธรรมภักดี	60
ภาพประกอบ 14 ตัวบทเทศน์แหล่ประยุกต์ สำนวนของพระครูสุตสารพิมล ที่มีการจัดพิมพ์เป็น รูปเล่มหนังสือ	62
ภาพประกอบ 15 กัณฑ์เทศน์พร มี 19 พระคาถา	67
ภาพประกอบ 16 กัณฑ์หิมพานต์ มี 134 พระคาถา	68
ภาพประกอบ 17 กัณฑ์ทานกัณฑ์ มี 209 พระคาถา	69
ภาพประกอบ 18 กัณฑ์วันประเวศน์ มี 57 พระคาถา	69
ภาพประกอบ 19 ชุชก มี 79 พระคาถา	70
ภาพประกอบ 20 กัณฑ์จุลพน มี 35 พระคาถา	71

ภาพประกอบ 21 กัณฑ์มหาพน มี 80 พระคาถา.....	72
ภาพประกอบ 22 กัณฑ์กุมาร มี 101 พระคาถา.....	72
ภาพประกอบ 23 กัณฑ์มัทรี มี 90 พระคาถา.....	73
ภาพประกอบ 24 กัณฑ์สังกบรพ มี 43 พระคาถา.....	74
ภาพประกอบ 25 กัณฑ์มหาราช มี 69 พระคาถา.....	75
ภาพประกอบ 26 กัณฑ์ฉกษัตริย์ มี 36 พระคาถา.....	76
ภาพประกอบ 27 กัณฑ์นครกัณฑ์ มี 45 พระคาถา.....	77

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ภูมิหลัง

เวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาประเภทชาดกที่เล่าเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นชาติที่บำเพ็ญบารมีสูงสุดคือทานบารมี ถือเป็นวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่ทรงอิทธิพล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมอีสานที่วรรณกรรมกลายเป็นเครื่องมือในการกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ในกรอบของคุณธรรม โดยมหาเวสสันดรชาดกมีความสัมพันธ์กับประเพณีและพิธีกรรมของชาวอีสานที่กระทำกันในเดือนสี่ (จารุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ, 2559: 1) หรือที่ชาวอีสานเรียกว่า บุญเดือนสี่หรือบุญผะเหวด

บุญเดือนสี่หรือบุญผะเหวด คือ การเทศน์เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าคราวที่พระพุทธองค์เสวยชาติเป็นพระเวสสันดร มีพระมเหสีชื่อพระนางมัทรี พระโอรสชื่อขาลี พระธิดาชื่อกัณหา พระองค์ทรงเป็นผู้ที่ยืนดีในการให้ทานข้าวของแก่แควแสนเงินทอง รวมทั้งการให้ทานช้างปัจจัยนาเคนทร์ อันเป็นช้างคู่พระบารมีและเป็นช้างคู่บ้านคูเมือง ซึ่งชาวเมืองเชื่อว่าเป็นช้างมงคลทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล อันเป็นเหตุให้ชาวเมืองไม่พอใจจึงขับไล่ออกจากเมืองไปอยู่เขาวงกต ต่อมาชาวเมืองทั้งหลายจึงเชิญให้มาอยู่เป็นเจ้าเมือง

ความเชื่อเรื่องพระเวสสันดรนี้มีกล่าวไว้ในตำนานมาลัยหมื่น มาลัยแสนว่า เมื่อครั้งพระมาลัยเถระพระอรหันต์สาวกของพระพุทธเจ้าได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกศแก้วจุฬามณีในสรวงชั้นดาวดึงส์ ได้สนทนากับพระศรีอริยเมตไตรย์โพธิสัตว์ผู้ซึ่งจะได้จุติกลายมาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระศรีอริยเมตไตรย์จึงได้ดำรัสสั่งกับพระมาลัยว่า ถ้ามนุษย์อยากพบพระองค์จงอย่าได้ทำบาปหนัก ได้แก่ฆ่าหรือข่มเหงบิดามารดา สมณพราหมณาจารย์ ทำร้ายพระพุทธเจ้า และยุยงพระสงฆ์ให้แตกแยกกันให้อุดสาห์ฟังเรื่องราวมหาเวสสันดรชาดกหรือพระเวสสให้จบในวันเดียวกัน ฟังแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติ จะได้พบพระศาสนาของพระองค์ เมื่อพระมาลัยกลับมาถึงโลกมนุษย์จึงได้บอกให้มนุษย์ทราบโดยเหตุนี้ผู้ที่ปรารถนาจะพบพระศรีอริยเมตไตรย์ จึงพากันทำบุญพระเวสสสืบต่อกันมา (สารสารัตถ์ศานันท์, 2542: 3034)

ดังนั้นเพื่อให้ได้เกิดและร่วมชาติกับพระพุทธเจ้าชื่อ “พระศรีอริยเมตไตรย” ชาวพุทธทั้งหลายจึงจัดงานบุญมหาชาติหรือบุญผะเหวดเป็นประจำสัปดาห์ การทำบุญผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติชาวอีสานถือว่าเป็นประเพณีที่สำคัญ ปฏิบัติสืบทอดกันมาตามตำนานฮีตสิบสองของชาวอีสาน ดังที่บันทึกไว้ว่า “ฮอดเดือนสี่ให้ช่วยกันเก็บดอกจานสานบังไม้ไผ่ใส่เสียบดอกจิก” และคำผญาของชาวอีสานว่า “เดือนสามค้อยเจ้าหัวค้อยปั่นข้าวจี เดือนสี่ค้อยจวนน้อยเทศน์มัทรี” สะท้อนให้เห็นว่าชาวอีสานยึดมั่นในประเพณีบุญผะเหวดและถือเป็นงานบุญยิ่งใหญ่ที่สุดของหมู่บ้านเหนื่องานบุญอื่น ๆ ในฮีตสิบสอง ถึงอย่างไรก็ตามในระยะเวลาที่ผ่านมาไม่ปรากฏว่างานบุญผะเหวดได้รับการยกระดับให้จัดเป็นงานใหญ่ระดับจังหวัด การจัดงานบุญผะเหวดของหมู่บ้านต่าง ๆ ก็มีได้แตกต่างจากการจัดงานบุญผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติของท้องถิ่นอื่น ๆ คือเป็นการรักษาประเพณีและสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงามได้เท่านั้น (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด, 2538: 9)

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้จังหวัดร้อยเอ็ดเลือกจัดงานประเพณีบุญผะเหวดเป็นงานประเพณีเอกลักษณ์ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเริ่มจัดขึ้นครั้งแรก พ.ศ. 2534 ในสมัยนายสุพร สุขสร เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด ได้นำเรื่องการจัดงานประเพณีเอกลักษณ์ประจำจังหวัดร้อยเอ็ดหารือในที่ประชุมคณะอนุกรรมการวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นประธาน นายวิระ วุฒิจำนงค์ จึงได้นำเสนอโครงการ บุญเดือนสี่ หรือ บุญผะเหวดต่อที่ประชุมคณะอนุกรรมการวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด และให้จัดทุกปี ณ สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ร้อยเอ็ดและบึงพลาญชัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา (องค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด, 2560: 13)

ในปัจจุบันพบว่ารูปแบบการจัดประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด มีการสร้างสรรค์องค์ประกอบของพิธีกรรมที่สำคัญ โดยเฉพาะในส่วนของตัวบทเทศน์ ซึ่งพระที่ได้รับนิมนต์มาเทศน์มีการสร้างสรรค์ตัวบทเทศน์เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาในการเทศน์ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

- 1) การเทศน์แบบโบราณหรือลำผะเหวด นิยมใช้ตัวบทเทศน์เป็นหนังสือใบลานที่นักปราชญ์อีสานได้ประพันธ์ไว้เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยยาว ซึ่งในแต่ละกัณฑ์มีลักษณะการใช้คำประพันธ์ประเภทร้อยยาวที่เป็นภาษาบาลีแล้วมีการอธิบายความเป็นภาษาอีสานสลับกันไปเรื่อย ๆ การเทศน์แบบนี้ทำให้ใช้เวลาในการเทศน์นาน เพราะการเทศน์มหาชาตินั้นจะต้องเทศน์ต่อกันไปตั้งแต่ต้นจนจบหนังสือที่ใช้เทศน์มีการแบ่งออกเป็นกัณฑ์ พระที่ได้รับนิมนต์มาเทศน์ก็อยู่คนละวัด การเทศน์มหาชาตินี้ถ้าเป็นหนังสือยาว หรือที่เรียกกันว่า พระเวสส์เครือ ต้องใช้เวลานาน เริ่มแต่ตี 4 จนถึง 4 ทุ่มเศษก็มีเทศน์ติดต่อกันไปจนจบ เพราะต้องการจะเทศน์ให้จบในวันเดียว ให้เป็นไปตามที่พระศรีอริยเมตไตรย์โพธิสัตว์ส่งมากับพระมาลัยนั้น (ปรีชา พิณทอง, 2542: 5375)

แต่ในปัจจุบันพบว่าเทคโนโลยีมีการปรับเปลี่ยนไปเนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจในยุคสังคมทุนนิยม รูปแบบการจัดงานจึงมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคม มีการสร้างสรรค์ด้วยเทคโนโลยีแบบโบราณมาเป็นด้วยเทคโนโลยีหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า เทคโนโลยีเสียงหรือเทคโนโลยี

2) การเทคโนโลยีหรือเทคโนโลยีการทำนองอีสาน นิยมใช้ด้วยเทคโนโลยีเป็นหนังสือเทคโนโลยี หรือหนังสือลายมือเขียนที่ผู้เทคโนโลยีได้คัดลอกสืบต่อกันมา ซึ่งผู้ที่มีความชำนาญในการเทคโนโลยีได้ประพันธ์ไว้ หรือผู้เทคโนโลยีมีความชำนาญประพันธ์ขึ้นเองและท่องจำมาเทคโนโลยี ส่วนมากจะเป็นคำประพันธ์ประเภทกลอน คือ มีการปรับเปลี่ยนด้วยเทคโนโลยีและรูปแบบของการเทคโนโลยีเป็นการเทคโนโลยีที่มีลีลาและท่วงทำนองคล้ายการลำทางยาวของหมอลำ ซึ่งมีจังหวะซ้ำและมีความไพเราะชวนเคลิบเคลิ้ม เช่นเดียวกับเพลงซ้ำทั่ว ๆ ไป (พรชัย ศรีสารคาม, 2538: 32) หรือที่เรียกว่า เทคโนโลยีแหล่งประยุต์ มีลักษณะการแต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทกลอนหรือร้อยยาวสลับกลอน ทำให้เนื้อหาสาระของเรื่องมีความกระชับทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น และอีกอย่างด้วยเทคโนโลยีเดิมที่แต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยยาวก็ไม่เหมาะที่จะนำมาใช้เทคโนโลยีแหล่งประยุต์ ดังนั้น จึงมีการสร้างสรรค์ด้วยเทคโนโลยีใหม่เพื่อให้เนื้อหาและท่วงทำนองได้สอดคล้องและเข้ากันได้อย่างลงตัวแต่เค้าโครงเรื่องและเนื้อหาสาระใจความสำคัญของเรื่องยังคงเหมือนเดิม

การวิจัยในครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาการสร้างสรรค์เทคโนโลยีและประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด การสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีพิธีกรรมบุญผะเหวดในฐานะปรากฏการณ์ทางศาสนาในสังคมไทยปัจจุบันในด้านพลวัตการดำรงอยู่ การสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับบุญผะเหวดเป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ คตินิยมสร้างสรรค์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการนำข้อมูลคติชนไปสืบทอด ประยุต์ สร้างสรรค์ใหม่ ผลิตซ้ำ รวมถึงตีความใหม่ในบริบทของสังคมปัจจุบัน (ศิริพร ณ ถลาง, 2556: 16-17)

การสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีพิธีกรรมบุญผะเหวด จึงแสดงให้เห็นบทบาทหน้าที่ของคติชนประเภทประเพณีพิธีกรรมที่ถูกนำมาผลิตซ้ำเพื่อตอบสนองวิถีชีวิตพุทธศาสนิกชนสมัยใหม่ ในบริบทของพระพุทธศาสนาแบบสังคมอีสาน ที่มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสนิยมของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบัน โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) ศึกษาด้วยเทคโนโลยีที่มีการสร้างสรรค์เพื่อนำมาใช้เทคโนโลยีในประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด 2) ศึกษาประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด ณ บึงพลาญชัย ซึ่งเป็นพื้นที่ของการจัดงานบุญผะเหวดเพื่อให้เป็นประเพณีเอกลักษณ์ และประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดร้อยเอ็ด

1.2 จุดมุ่งหมายการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อวิเคราะห์ตัวบทเทศน์ตามระเบียบวิธีวรรณกรรมศึกษา
- 1.2.2 เพื่อศึกษาการสร้างสรรค์ประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.3 คำถามการวิจัย

- 1.3.1 ตัวบทเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดมีลักษณะอย่างไร
- 1.3.2 การสร้างสรรค์ประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีลักษณะอย่างไร

1.4 ความสำคัญของการวิจัย

- 1.4.1 ทำให้เห็นการสร้างสรรคตัวบทเทศน์ที่ใช้เทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด
- 1.4.2 ทำให้เห็นรูปแบบการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้าคือ ขอบเขตข้อมูลและขอบเขตพื้นที่ศึกษาดังนี้

1.5.1 ขอบเขตข้อมูล

ข้อมูลที่น่าสนใจศึกษาวิเคราะห์ สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

- 1) ข้อมูลหลัก หมายถึง ข้อมูลที่เป็นตัวบทเทศน์ที่พระใช้ปฏิบัติจริงในการเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด รวมทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ดและประเพณีบุญผะเหวดในสังคมวัฒนธรรมอีสาน
- 2) ข้อมูลรอง หมายถึง ข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

1.5.2 ขอบเขตพื้นที่

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตพื้นที่การศึกษาเกี่ยวกับประเพณีบุญผะเหวด ณ บริเวณสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ และเกาะกลางบึงพลาญชัย อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ทั้งนี้เนื่องจากจังหวัดร้อยเอ็ดได้พยายามสร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมา โดยมีการสร้างสรรค์ประเพณีบุญผะเหวดให้เป็นประเพณีเอกลักษณ์ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด และเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรม

1.6 วิธีการดำเนินการวิจัย

1.6.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด และประเพณีบุญผะเหวดในวัฒนธรรมอีสาน

1.6.2 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ การสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรม

1.6.3 เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์วิทยากรที่มีความรู้เคยเข้าร่วมกิจกรรมและเคยเป็นองค์แสดงธรรมในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อศึกษากลวิธีในการสร้างสรรค์คัณฑ์เทศน์และสร้างสรรค์ประเพณีพิธีกรรมในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดว่ามีลักษณะอย่างไร

1.6.4 นำข้อมูลจากการศึกษามาวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดคติชนสร้างสรรค์

1.6.5 สรุป อภิปรายผล และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

1.7. กรอบแนวคิดที่ใช้ในงานวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง การสร้างสรรค์คัณฑ์เทศน์และประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดเพื่อเป็นเครื่องมือในการวิจัย ดังนี้

1.7.1 แนวคิดเกี่ยวกับคติชนสร้างสรรค์ (Creative folklore)

ศิลาพร ณ ถลาง ได้เสนอแนวคิด คติชนสร้างสรรค์ ในสังคมไทยร่วมสมัยเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นการนำคติชนในสังคมประเพณีมาปรับใช้ด้วยวัตถุดิบประสังคใหม่ ๆ ในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวและบริบทสังคมข้ามพรมแดน ปรากฏการณ์คติชนสร้างสรรค์ในลักษณะใหม่ ๆ นี้เป็นผลจากการปรับใช้คติชนอันเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยที่มีอยู่เดิม ผสมกับวิถีคิดในการผลิตซ้ำประยุกต์ ผสมผสานสร้างใหม่ หรือสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่ ทำให้คติชนที่สืบทอดมาในสังคมประเพณีมีพลวัตที่ต้องอธิบายด้วยบริบทใหม่ในสังคมปัจจุบัน

คติชนสร้างสรรค์ ในลักษณะใหม่ ๆ หมายถึง คติชนที่มีการนำเสนอในรูปแบบใหม่ ๆ หรือ เนื้อหาใหม่ ๆ ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ 3 รูปแบบ คือ (1) คติชนที่ได้รับการนำเสนอในรูปแบบใหม่ ๆ (2) คติชนที่ได้รับการเสนอด้วยเนื้อหาใหม่ ๆ (3) คติชนที่ได้รับการนำเสนอด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ

คติชนสร้างสรรค์ เป็นผลการปรับใช้คติชนอันเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยที่มีอยู่เดิม ไม่ใช่การสร้างสรรคใหม่ทั้งหมด แต่เป็นการนำคติชน ความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมในสังคมไทยมาปรับใช้ (ศิริพร ณ ถลาง, 2559: 121-122)

คติชนสร้างสรรค์ (Creative folklore) เป็นศัพท์ที่ศิริพร ณ ถลาง ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อล้อกับคำว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative economy) หมายถึง คติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบททางสังคมไทยปัจจุบัน ในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่ การประยุกต์คติชน การต่อยอดคติชน การตีความใหม่และสร้างความหมายใหม่ของคติชน หรือการนำคติชนไปใช้เพื่อ สร้างมูลค่าเพิ่ม หรือสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น หรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (ปรีมินท์ จารูวร, 2559: 5-6)

จึงทำให้เกิดเป็นประเพณีสร้างสรรค์ (Creative tradition) ซึ่งเป็นประเพณีพิธีกรรมที่มีการประยุกต์ ต่อยอด ประดิษฐ์ใหม่ หรือ สร้างสรรคใหม่ ในบริบทสังคมปัจจุบัน

ประเพณีสร้างสรรค์ หมายถึง พิธีกรรมที่เป็นทั้งการ ผลิตซ้ำ ประเพณีเดิมในบริบทใหม่ และ พิธีกรรมที่สร้างใหม่ ในบริบทใหม่ (โดยหวังจะทำให้ทำกันเป็นประเพณีสืบต่อ ๆ ไป) เพื่อนำเสนอต่อนักท่องเที่ยวทั้งไทยและเทศ ประเพณีพิธีกรรมทั้งหลายที่นักท่องเที่ยวได้ดูได้ชมนั้นไม่ได้มีบทบาทหน้าที่ในฐานะพิธีกรรมเท่าใดนัก หากแต่มีบทบาทหน้าที่ในฐานะการแสดงมากกว่า ดังนั้น จึงพบว่าในบรรดาประเพณีพิธีกรรมในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นประเภท “ประเพณีสร้างสรรค์” ที่เป็นการประยุกต์ พิธีกรรมที่มีอยู่เดิมแล้วนำมาใช้ในบริบทใหม่ ๆ ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยวและสถานทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน (ศิริพร ณ ถลาง, 2558: 360-361)

จากแนวคิดคติชนสร้างสรรค์ ผู้วิจัยสามารถนำมาปรับใช้ในการวิเคราะห์งานวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์บทเทศน์และประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยมองว่า ประเพณีพิธีกรรมในงานบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการประยุกต์เพื่อนำเสนอประเพณีพิธีกรรมเดิมที่มีอยู่แล้วภายในจังหวัดร้อยเอ็ด มาสร้างสรรค์ในบริบทใหม่เพื่อเป็นการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีและเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรม

1.7.2 แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดวัฒนธรรม (Cultural transmission) และการผลิตซ้ำวัฒนธรรม(Cultural reproduction)

แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอด (Cultural transmission) และการผลิตซ้ำวัฒนธรรม(cultural reproduction) ผู้วิจัยได้ปรับใช้แนวคิดของ เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) มาเป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิจัย ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมสามารถทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบประเพณีพิธีกรรมและตัวบรรณกรรมที่ใช้เทคนิคในงานประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) มาปรับใช้ในงานวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์บทเทศน์และประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอสาระสำคัญดังนี้

เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) นักวิชาการด้านวัฒนธรรมศึกษาอธิบายว่า ในสังคมนั้นมีสิ่งที่เรียกว่า ปฏิบัติการทางวัฒนธรรม (Cultural practice) ซึ่งวิลเลียมส์ได้จัดแบ่งประเภทของปฏิบัติการทางวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภทอันได้แก่

1. วัฒนธรรมหลัก (Domiant) เป็นวัฒนธรรมที่มีอำนาจเหนือกว่าวัฒนธรรมอื่นในสังคม
2. วัฒนธรรมที่ตกค้างมาจากอดีต (Residual)
3. วัฒนธรรมที่ก่อตัวขึ้นใหม่ (Emergent) โดยเป็นผลรวมระหว่างวัฒนธรรม 2 ประเภทแรก

ทุกวัฒนธรรมมีกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำ (Production and reproduction) เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ได้เสมอ (เชิดชาติ หิรัญโร, 2557: 69 อ้างถึงใน Williams,1963)

จากแนวคิดของ เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าวัฒนธรรมดำรงอยู่ได้ด้วยกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำ เพื่อให้วัฒนธรรมเหล่านั้นสามารถดำรงอยู่และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วน กาญจนา แก้วเทพ ได้กล่าวถึงกระบวนการผลิตวัฒนธรรม (Production) และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม (Reproduction) ตามแนวคิดของ Raymond Williams ว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถูกผลิต บริโภค และผลิตซ้ำโดยคนในกลุ่มสังคมต่าง ๆ การผลิตซ้ำวัฒนธรรมจะทำให้วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่ไม่สูญสลายไปจากสังคมนั้น สิ่งที่ถูกนำมาผลิตซ้ำคือสิ่งที่ถูกเลือกให้ดำรงอยู่ต่อไปผ่านประเพณีการเลือกสรร (Tradition of selection) ของคนในสังคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2545: 214-219)

คนในสังคมมีระบบคุณค่าบางอย่างร่วมกัน สังคมพัฒนาได้ด้วยการเลือกปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่าง ประเพณีบางอย่างถูกปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตและความต้องการของคนในปัจจุบัน การสืบทอดประเพณีจึงไม่ใช่การนำของเก่ามาทั้งหมด แต่ต้องผ่านกระบวนการปรับแต่ง ดัดแปลงและตีความใหม่วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมจึงถูกนำมาปรับแต่ง ลดทอนลักษณะบางประการ เช่น การตีความใหม่เพื่อใช้สำหรับการอธิบายในบริบทใหม่และสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคม

สมัยใหม่โดยไม่ขัดแย้งกับองค์ประกอบที่มีอยู่เดิมในวัฒนธรรมหลัก (เชิดชาติ หิรัญโร, 2557: 70 อ้างถึงใน Williams, 1963)

ส่วน วัชรภรณ์ ดิษฐปาน ได้อธิบายแนวคิดดังกล่าวว่า ความหมายหรือวิถีการปฏิบัติบางอย่างที่ถูกยกขึ้นมาเพื่อให้ความสำคัญ คือ สิ่งที่ถูกเลือกและผ่านกระบวนการคัดสรรของสังคม ซึ่งจะได้รับการยอมรับให้เป็น “วัฒนธรรม” ของสังคมความหมายหรือวิถีปฏิบัติที่สังคมให้คุณค่านั้น เป็นสิ่งที่สังคมเลือกสรรที่จะให้อยู่ดำรงต่อไป โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบบ้างเพื่อให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายในปัจจุบันหรืออาจมีการริเริ่มวิถีปฏิบัติใหม่โดยนำสิ่งที่มียู่แล้วในวัฒนธรรมหลักมาตีความใหม่หรือลดทอนลักษณะบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องหรือไม่ขัดแย้งกับองค์ประกอบอื่น ๆ ในวัฒนธรรมหลัก (วัชรภรณ์ ดิษฐปาน, 2556: 225)

จากแนวคิดการสืบทอดวัฒนธรรมและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถนำมาปรับใช้ในการวิเคราะห์งานวิจัย เรื่อง การสร้างสรรค์บทเทศน์และประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยมองว่าตัวบทเทศน์และประเพณีพิธีกรรมในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นความพยายามของส่วนราชการที่จะสืบทอดและผลิตซ้ำประเพณีพิธีกรรมในวัฒนธรรมอีสานให้คงอยู่ต่อไป โดยมีการสร้างสรรค์รูปแบบกิจกรรมประเพณีและสร้างสรรค์ตัวบทเทศน์เพื่อให้เข้ากับบริบทสังคมในยุคปัจจุบัน และความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ ดังนั้น การจัดงานประเพณีบุญผะเหวดจึงจำเป็นต้องมีการสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมให้เข้ากับกระแสพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อให้ประเพณีบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมต่อไป

1.7.3 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ปรับใช้แนวคิดของตรีศิลป์ บุญขจร (2555) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง จากวรรณคดีศึกษาสู่วัฒนธรรมศึกษา : การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ในวงวรรณคดีศึกษา มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย และเห็นว่าการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ในวงวรรณคดีศึกษาสามารถทำให้เกิดการสร้างสรรค์ตัวบทวรรณกรรม ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้ในงานวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์บทเทศน์และประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยขอเสนอสาระสำคัญดังต่อไปนี้

วัฒนธรรม คือ รูปแบบของการแสดงออกหรือการสะท้อนความหมายที่หล่อหลอมออกมาจากประสบการณ์ต่าง ๆ ของผู้คน วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมโยงร้อยรัดผู้คนชนชั้นต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ภายใต้บริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์เฉพาะหนึ่ง ๆ อีกทั้งให้ความสำคัญต่อ “ตัวผู้กระทำการ” ที่มีประวัติศาสตร์และความคิดสร้างสรรค์หรือเน้นมองอำนาจของผู้คนธรรมดาสามัญ ที่สะท้อนประสบการณ์วัฒนธรรม อารมณ์ ความรู้สึก และปฏิบัติการต่าง ๆ ของเขาออกมา การศึกษาวรรณกรรมมีพื้นฐานมาจากแนวคิดเรื่อง การครอบงำทางวัฒนธรรม (Hegemony) ของ อันโตนิโอ กรัมสกี เป็นกระบวนการทัศน์และฐานคิดที่ทำให้การศึกษา

วรรณคดีเปรียบเทียบขยายขอบเขตของการศึกษาวรรณคดีโดยให้ความสำคัญกับวรรณคดีในฐานะเป็นตัวบททางวัฒนธรรมและการปฏิบัติทางวาทกรรมในสังคม

วัฒนธรรมศึกษาที่มีต่อการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบสามารถแบ่งออกได้ ดังนี้

1. วัฒนธรรมศึกษาทำให้ตัวบทที่ใช้ศึกษาในวรรณคดีเปรียบเทียบขยายขอบเขตออกจากวรรณคดีแบบฉบับ หรือวรรณคดีที่ได้รับการยอมรับไปสู่การศึกษาวรรณคดีของชนชายขอบในสังคม ทั้งด้านเพศสถานะ ชนชั้นและเชื้อชาติ

2. วัฒนธรรมศึกษาทำให้เกิดความตระหนักว่าวรรณคดีในฐานะตัวบททางวัฒนธรรมเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมและเป็นเรื่องของการเมืองวัฒนธรรม

3. ในยุคโลกาภิวัตน์และยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ วัฒนธรรมโลกาภิวัตน์เป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรมในลักษณะครอบงำที่ซับซ้อน การแผ่ขยายของวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์เข้ามาในท้องถิ่นระดับต่าง ๆ มิได้เป็นเพียงการครอบงำอย่างเดียวยังมีการต่อรอง การยอมรับและการปฏิเสธในลักษณะการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่หลากหลายแตกต่างในแต่ละบริบท (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2555: 190-192)

จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถนำมาปรับใช้ในการศึกษาวรรณกรรมแนววัฒนธรรมศึกษาในการเปรียบเทียบตัวบทวรรณกรรมไปสู่ปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรม ทำให้การศึกษาวรรณกรรมเป็น การศึกษาวัฒนธรรมและสังคมไปพร้อม ๆ กันด้วย

1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ

การสร้างสรรค์ หมายถึง การริเริ่ม การพัฒนา การประยุกต์ต่อยอด ประดิษฐ์ใหม่หรือสร้างสรรค์ใหม่ในบริบทสังคมปัจจุบัน

บทเทศน์ หมายถึง ตัวบทที่ใช้ในการสาธยายเป็นทำนองเทศน์ คล้ายทำนองลำยาว มีการเล่นลูกคอและทำเสียงสูงต่ำเพื่อให้เกิดความไพเราะ

ประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนของคนในสังคมที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา และมีการปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งการเผยแพร่แก่คนในสังคมอื่น

บุญผะเหวด หมายถึง ประเพณีการเทศน์เรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีต ซึ่งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เพื่อบำเพ็ญทานบารมีเป็นชาติสุดท้ายก่อนที่จะมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติปัจจุบัน

1.9 ทบทวนวรรณกรรม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง การสร้างสรรค์บทเทศน์และประเพณี บุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ซึ่งสามารถจำแนกหมวดหมู่ของกลุ่มการศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1.9.1 เอกสารและงานวิจัยที่ว่าด้วยเรื่องคติชนสร้างสรรค์

1.9.2 เอกสารและงานวิจัยที่ว่าด้วยเรื่องประเพณีบุญผะเหวด

1.9.3 เอกสารและงานวิจัยที่ว่าด้วยการสื่อความหมายในวรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดก

1.9.1 เอกสารและงานวิจัยที่ว่าด้วยเรื่องคติชนสร้างสรรค์

สังคมไทยทุกวันนี้อยู่ในภาวะที่มีปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก ทั้งการรับวัฒนธรรมจากภายนอก และการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมไทยที่มีการปฏิบัติสืบทอดมาในสังคมประเพณี เพื่อนำเสนอในบริบททางสังคมไทยในปัจจุบัน การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดมาในสังคมประเพณีนั้นจะเห็นได้จากคติชนทุกประเภท ทั้งที่เป็นเรื่องเล่า เพลง การละเล่น การแสดง ประเพณี พิธีกรรม ศิลปหัตถกรรม เป็นต้น

ปฐม หงษ์สุวรรณ, (2556) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม คือ การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมที่บุคคลในสังคมได้เคยประพฤติปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นระยะเวลานาน ไปสู่แบบแผนใหม่ที่ยังไม่เคยชินมาก่อน ในปัจจุบันนี้วัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน โดยบางครั้งกลุ่มคนเองนั้นไม่ได้รู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงนั้นเลย รูปแบบของวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เกิดจากการรับและปรับเปลี่ยนที่เกิดจากการสังสรรค์กันทางวัฒนธรรม ซึ่งจะเรียกปรากฏการณ์ของการเคลื่อนไหวนี้ว่า “พลวัตทางวัฒนธรรม”

ศิริพร ณ ถลาง, (2558: 365) ได้ศึกษาวิธีการนำเสนอประเพณีพิธีกรรมในบริบทใหม่ ๆ ในสังคมไทยปัจจุบัน และได้ถือว่าประเพณีพิธีกรรมที่ได้ศึกษานั้นเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” เพราะประเพณีเหล่านั้นมีลักษณะที่เป็นพลวัตเพราะเป็นผลจากการ “ต่อยอด” การประยุกต์ การผลิตซ้ำ การปรับเปลี่ยน ประเพณีดั้งเดิม หรือหากเป็นการ “สร้างใหม่” ก็อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมหรือความเชื่อเดิมบางประการ

การสืบทอดวัฒนธรรม หมายถึง การธำรงรักษาและสืบทอดความเชื่อและวิถีปฏิบัติต่าง ๆ ที่กระทำกันมาตั้งแต่ดั้งเดิมในวัฒนธรรมของตน เช่น การสืบทอดพิธีกรรมนิมนต์พระอุปคุตมาคุ้มครองพิธีทางพระพุทธศาสนาของกลุ่มคนเหนือและคนอีสานโดยการสืบทอดดังกล่าวอาจรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้อย่างครบถ้วน หรือมีการสืบทอดพร้อมทั้งดัดแปลงรูปแบบบางอย่าง หากแต่องค์ประกอบหลักและสาระสำคัญยังดำรงอยู่ตามฐานความเชื่อเดิม

การผลิตซ้ำวัฒนธรรม หมายถึง การหยิบยกเอาวัฒนธรรมบางอย่างขึ้นมาให้ความหมายและคุณค่าผ่านวิธีปฏิบัติใหม่ ๆ หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมนั้นได้รับการเน้นย้ำให้โดดเด่น หรือมีชีวิตขึ้นมาในพื้นที่ใหม่หรือบริบทที่ไม่เคยมีมาก่อน การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงก่อให้เกิดการนำวัฒนธรรมมาผลิตใหม่หรือมีการสร้างความหมายใหม่ ดังเช่น การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตในบริบทใหม่ หรือการเกิดวิถีปฏิบัติใหม่ในปัจจุบัน

เอกวิทย์ ณ ถลาง, (2532: 42) ได้เสนอว่าการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมหรือการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมเพื่อปรับปรุงให้เข้ากับสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป เป็นการนำภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วในสังคมไทยมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน เพื่อเผชิญหน้ากับกระแสวัตถุนิยม บริโภคนิยม พาณิชยกรรม และอำนาจที่ครอบงำสังคมสมัยใหม่ สังคมสามารถนำภูมิปัญญามาประยุกต์และ “ผลิตซ้ำ” หรือ “ผลิตใหม่” เพื่อรับใช้คนปัจจุบันซึ่งก่อให้เกิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อแก้ปัญหาสถานการณ์และบริบททางสังคมใหม่การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมรวมถึงการนำพิธีกรรมหรือความเชื่อนั้นมาจรรโลงประโยชน์ในปัจจุบัน

ปรีมินทร์ จารูร, (2559) ได้ศึกษาเรื่อง คติชนกับการท่องเที่ยว หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษาพบว่า การจัดการท่องเที่ยวที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี แสดงให้เห็นวิธีคิดในการนำทุนทางวัฒนธรรมต่าง ๆ มาแปรเป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยวและแสดงให้เห็นถึงการแปรรูปชนบทบนเส้นทางการรบและการค้าในอดีตให้มีภาพลักษณ์เป็น “หมู่บ้านวัฒนธรรม” จึงพอจะแตกต่างไปจากหมู่บ้านอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นโดยการเน้นการจัดฉาก หรือสร้างเรื่องราวใหม่ ๆ ขึ้นมาอย่างมากมายในปัจจุบัน ทั้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่เดิมและพื้นที่ใหม่ ๆ ประเด็นดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นพลวัตของการนำคติชนประเพณีหลากหลายประเภทมาใช้ในเชิง “คติชนสร้างสรรค์” ในบริบทของการท่องเที่ยว ทั้งยังสอดคล้องกับในปัจจุบันที่ภาครัฐเน้นการท่องเที่ยว “วิถีไทย” อย่างมาก

1.9.2 เอกสารและงานวิจัยที่อาศัยเรื่องประเพณีบุญผะเหวด

ธวัช ปุณโณทก, (2525: 187-189) ได้กล่าวถึงพระมหาเวสสันดรชาดกว่าเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่อยู่ในเรื่อง “ทศชาติ” หรือเรียกว่า “พระเจ้าสิบชาติ” จากความเชื่อของชาวพุทธโดยทั่วไปถือกันว่า พระเวสสันดรเป็นชาตียิ่งใหญ่และบำเพ็ญบารมีอันแรงกล้าก่อนที่จะเสวยพระชาติเป็นพระพุทธรองค์ ต้นฉบับเดิมเขียนเป็นภาษาบาลีที่เรียกกันว่าคาถา รวม 1,000 คาถาจบเรื่องพอดี บางครั้งเรียกว่า คาถาพัน วรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดรชาดกนี้เข้ามาแพร่หลายในประเทศไทยเมื่อครั้งสุโขทัย ดังปรากฏอยู่ในศิลาจารึกวัดนครชุมหลักที่ 3 จารึกราว พ.ศ.1900 สมัยพระเจ้าลิไท ได้กล่าวถึงเรื่องมหาชาติซึ่งแสดงว่าได้มีการแปลมหาชาติเป็นภาษาไทย และแพร่หลายมากในสมัยสุโขทัย ความในศิลาจารึกวัดนครชุมนั้นได้แสดงให้เห็นถึงการห่วงใยในพุทธศาสนาว่าจะสาบสูญในอนาคต

ส่วนต้นฉบับมหาชาติอีสานนั้นมีหลายสำนวน หลายฉบับ แต่ละวัดแต่ละจังหวัด ต่างก็ใช้ฉบับของท้องถิ่นและคัดลอกสืบต่อมา เพราะเป็นวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมเรียกว่า “บุญพระเวสส์” การคัดลอกอาจมีการเพิ่มเติมเสริมแต่งบ้าง หรือย่อให้สั้นเอาเฉพาะใจความสำคัญ หรืออาจจะแต่งขึ้นมาเป็นสำนวนใหม่บ้าง แต่ต้นฉบับเดิมของมหาชาติอีสาน น่าจะได้รับอิทธิพลจากมหาชาติฉบับของล้านช้าง เพราะเหตุว่าชาวอีสานส่วนใหญ่ได้รับวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงมาตลอด และพิธีกรรมบุญพระเวสส์ของอีสานนั้น มีลักษณะเช่นเดียวกับพิธีกรรมของอาณาจักรล้านช้างโบราณ ฉะนั้นต้นฉบับเดิมเรื่องมหาชาติของล้านช้างจึงมีใช้เทศน์ในภาคอีสาน และภายหลังได้มีการปรับปรุงบ้าง โครงเรื่องมหาชาติอีสานหรือพระเวสสันดรชาดกฉบับอีสานนี้ เหมือนกับฉบับภาคกลาง ต่างแต่สำนวนโวหารเท่านั้นที่เป็นภาษาถิ่น และสำนวนโวหารท้องถิ่นอีสาน การแบ่งตอนและพิธีกรรมอันเนื่องด้วยวรรณกรรมมหาชาตินี้ต่างกับภาคกลางคือ ในการเทศน์มหาชาติ (บุญพระเวสส์) ของอีสานจะเทศน์พระมาลัยหมื่น มาลัยแสนด้วย

ปรีชา พิลมทอง, (2525) ได้กล่าวถึงการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดว่า ชาวอีสานเมื่อเทศน์พระเวสส์จะต้องเทศน์กัณฑ์มาลัยหมื่น มาลัยแสน และฉลองพระเวสส์ก่อนเพื่อเป็นการแสดงอาณิสสของการทำบุญพระเวสส์ ซึ่งการเทศน์มาลัยหมื่นและมาลัยแสนก่อนนั้นเป็นกุศโลบายที่จะชักชวนให้คนฟังธรรม เพื่อให้เข้าใจเหตุที่มีการเทศน์มหาชาติ รวมทั้งเพื่อสร้างแรงศรัทธาและเป็นแรงจูงใจให้กระทำความดี หากต้องการไปเกิดในศาสนาของ พระศรีอริยเมตไตรย์ ซึ่งความคิดความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรย์นี้มีอิทธิพลต่อวิถีปฏิบัติของชาวบ้านอย่างมาก ชาวบ้านโดยทั่วไปมักรับรู้ว่ามีใครฟังเทศน์มหาชาติครบทั้ง 13 กัณฑ์ จบภายในวันเดียว ใครได้บูชาสักการะด้วยเครื่องบูชาคาถาพันจะได้อานิสงส์มากและได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย์ ซึ่งเราสังเกตได้จากองค์ประกอบของพิธีกรรมที่ชาวบ้านต่างช่วยกันประดับตกแต่งเพื่อเป็นเครื่องสักการบูชา รูป เทียน ธงชัย ดอกไม้ ข้าวตอก ข้าวเหนียวหนึ่งให้ครบอย่างละพัน เพื่อให้เท่ากับหนึ่งพันพระคาถาในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนั่นเอง

ส่วนงานวิจัยที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ งานวิจัยของ (พระมหาวิเชียร วชิโร (ชาอินทร์), (2553) จากการวิจัยเรื่อง การศึกษาสัมฤทธิ์ผลของการฟังเทศน์ในงานบุญผะเหวด (เทศน์มหาชาติ) จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษาพบว่า บุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดแต่เดิมที่เป็นบุญประเพณีพื้นบ้านที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเพื่อการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นพุทธบูชาและเพิ่มพูนทั้งสติปัญญาอันเกิดแต่การฟังเทศนาด้วย แต่วิวัฒนาการปัจจุบันได้เปลี่ยนมาเป็นประเพณีเชิงพาณิชย์ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยอาศัยพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาก็เป็นส่วนหนึ่งที่ใช้เป็นเครื่องมืออุปกรณ์ในการเผยแพร่ได้ ในงานบุญผะเหวดหรือเทศน์เวสสันดรชาดก ก็เป็นส่วนหนึ่งที่กระตุ้นให้บุคคลสนใจในพระพุทธศาสนา ซึ่งจังหวัดร้อยเอ็ดได้พยายามสร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมา โดยความร่วมมือทั้งส่วนคณะสงฆ์

ข้าราชการ ประชาชนทั่วไป ได้ร่วมพัฒนาบุญประเพณีดังกล่าวที่เป็นความเชื่อของคนอีสานที่มักจะกระทำในระหว่างเดือน 3 หรือ 4 ในทุกปี เมื่อบุญพิธีดังกล่าวได้ถูกวิวัฒนาการมาจากแรงผลักดันของภาครัฐ งานบุญดังกล่าวจึงได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระแสเศรษฐกิจและการเมืองในระดับประเทศ โดยเห็นได้จากยอดเงินบริจาคที่เพิ่มขึ้นและลดลงซึ่งเกิดขึ้นเพราะสถานการณ์เศรษฐกิจของประเทศ และได้เชื่อมโยงระหว่างการเมือง ระดับชาติกับนักการเมืองและข้าราชการในจังหวัด เป็นการเชื่อมโยงระหว่างงานบุญพิธีทางศาสนากับสังคมและการเมืองยิ่งขึ้นทุกวัน ร่องรอยแห่งความเชื่อดังเดิมเริ่มถดถอยเป็นเพียงพิธีกรรมรองหรือเป็นอุปกรณ์ทางการเมืองเท่านั้น

หลักการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าท่าน พระองค์ทรงสอนไปตามลำดับจากเรื่องง่ายไปหาเรื่องยาก จากรูปธรรมที่เห็นได้ง่ายไปสู่เรื่องนามธรรมที่มองเห็นได้ยาก มุ่งเน้นให้ภิกษุตลอดถึงคฤหัสถ์ผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสมากขึ้นไปตามลำดับ มีจิตใจอ่อนโยนเหมาะสมไม่มีนิวรณ์เพิ่มพูนให้เกิดศรัทธาขึ้นก่อน แล้วจึงสอนหลักธรรมชั้นสูง กระทั่งผู้ฟังได้บรรลุธรรมตามสมควรแก่อินทรีย์บารมีของแต่ละบุคคล ดังจะเห็นได้จากหลักอนุปพุทฺธิกา ส่วนพิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหล่าพระสาวกทำสืบต่อกันมามี 4 แนวทางใหญ่ ๆ คือ สันทสนา (ชี้แจงให้เห็นชัด) สมาทปนา (ชวนให้ยอมรับเอาไปปฏิบัติ) สมุตเตชนา (เร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า) สัมปหังสนา (ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริง)

รูปแบบการเทศน์ผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดในยุคปัจจุบันนั้น มีอยู่ 2 ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ การเทศน์แบบลำผะเหวด คือ การเทศน์ตามโบราณที่นักปราชญ์ประพันธ์ไว้เป็นร้อยแก้ว การเทศน์แบบที่สองคือการเทศน์แหล่ทำนองสรภัญญะ ซึ่งผู้เทศน์นั้นจะต้องมีน้ำเสียงที่ดี สามารถโน้มน้าวผู้ฟังให้เกิดอยากทำตามโพธิสัตว์จรียาได้

บุญผะเหวดเป็นงานที่สื่อให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจ ร่วมรักสามัคคีของคนในชุมชนอีสานมาแต่โบราณกาล ก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ใน 4 ด้าน คือ 1) ทางด้านจริยธรรมประชาชนประพฤติตัวดีงาม 2) ด้านพฤติกรรม มีการแสดงออกทางกาย วาจา ใจดีขึ้น 3) ด้านการศึกษา ประชาชนมีความรู้ดีขึ้น 4) ด้านคุณภาพชีวิต ประชาชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้นอันเป็นผลมาจากความสามัคคี สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่เราจะเห็นได้จากงานบุญผะเหวดนั่นก็คือ การสร้างงานศิลปะ อันสื่อให้เห็นถึงความละเมียดละไมทางจิตใจของผู้สร้างสรรค์งานศิลป์ เพราะศิลปะเปรียบดังภาษาที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บ่อเกิดของอารยธรรมแหล่งต่าง ๆ ของมนุษยชาติต่างก็มีแนวโน้มที่ให้อิทธิพลต่อกันมาอย่างไม่จบสิ้น

ส่วน อำพร ศรีรัตน์, (2521) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในประเพณีบุญผะเหวด : กรณีศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่า 1) การเปลี่ยนแปลงองค์กรหน่วยงานที่เป็นแกนกลางในการจัดงานบุญผะเหวด อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด มีการเปลี่ยนแปลงจากวัดเป็นศูนย์กลาง เป็นหน่วยงานราชการ ตามทฤษฎีความทันสมัย ซึ่งมีหน่วยงาน

ราชการเป็นแกนกลางในการจัดงานโดยมีการกำหนดขั้นตอนในการจัดงานที่ชัดเจน มีการแบ่งงานรับผิดชอบ โดยเขียนคำสั่งเป็นลายลักษณ์อักษรไว้อย่างชัดเจน 2) วัตถุประสงค์หลักของการจัดงาน บุญผะเหวด อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ได้เปลี่ยนวัตถุประสงค์จากการทำนุบำรุงศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ไปเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยมีเศรษฐกิจเป็นหลัก มีนักท่องเที่ยวต่างถิ่นเดินทางเข้ามาเที่ยวในจังหวัดร้อยเอ็ด มากกว่าบรรดาญาติสนิทมิตรสหาย 3) สื่อมีบทบาทสำคัญต่อการจัดงาน บุญผะเหวด ในการโฆษณาชักชวนให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาร่วมงานบุญผะเหวด โดยเฉพาะสื่อวิทยุโทรทัศน์ ได้มีการถ่ายทอดพิธีเปิดงานขบวนแห่ในประเพณีบุญผะเหวดทั้ง 14 ขบวน 13 กันต์ นอกจากนี้ยังมีสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ การใช้เสียงตามสายตลอดจนสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือ Internet ก็เข้ามามีบทบาทด้วย

ส่วน ภักดี เอื้อราษฎร์, (2540) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบประเพณีบุญพระเวสของจังหวัดร้อยเอ็ดกับบ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบของพิธีกรรมบุญพระเวส บ้านบ่อใหญ่และที่จังหวัดร้อยเอ็ด มีองค์ประกอบด้านบุคคล วัตถุ สถานที่ และเวลาคล้ายกัน แต่แตกต่างกันในรายละเอียดด้านจุดประสงค์ของการจัดงาน นั่นคือ การทำบุญพระเวสบ้านบ่อใหญ่ เป็นการทำบุญตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ส่วนบุญมหาชาติจังหวัดร้อยเอ็ด มีจุดประสงค์เพิ่มขึ้นจากเดิม คือ จัดเป็นประเพณีประจำจังหวัดและมีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว บุคคลที่เกี่ยวข้องที่บ้านบ่อใหญ่เป็นระดับหมู่บ้านได้แก่ เจ้าอาวาสวัด ภิกษุ สามเณร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้าน ส่วนที่จังหวัดร้อยเอ็ดผู้เกี่ยวข้องเป็นเจ้าคณะจังหวัด พระเถระชั้นผู้ใหญ่ ผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้าส่วนราชการ ประชาชนและนักท่องเที่ยว ด้านวัตถุประสงค์ที่ใช้ประกอบพิธีเหมือนกันคือ มีเครื่องบูชาคาถาพัน เครื่องบูชาภัณฑเทศน์เป็นหลัก สถานที่ในการจัดงาน บ้านบ่อใหญ่ยังคงแนวเดิมคือจัดที่วัด แต่จังหวัดร้อยเอ็ดใช้สวนสาธารณะประจำจังหวัด และเวลาในการจัดงานยังยึดคตินิยมเดิมทั้งสองแห่ง คือ เดือนสี่ หรือประมาณต้นเดือนมีนาคม ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมทั้งสองแห่งแตกต่างกันบ้านบ่อใหญ่เตรียมงาน 7 วัน มีเจ้าอาวาสเป็นประธาน ชาวบ้านเป็นผู้ร่วมงานรับทราบจากการบอกต่อ ๆ กัน จังหวัดร้อยเอ็ดเตรียมงาน 6 เดือน มีการแบ่งหน้าที่ต่าง ๆ โดยออกคำสั่งราชการ ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน การประกอบพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมในวันงานนั้นตรงกันในวันแรก คือ มีพิธีอันเชิญและแห่พระอุปคุตเทศน์มาลัยหมื่น มาลัยแสน วันที่สองแตกต่างกัน บ้านบ่อใหญ่เน้นเทศน์มหาชาติตลอดวันแต่จังหวัดร้อยเอ็ดมีขบวนแห่เกี่ยวกับเรื่องมหาเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กันต์ วันที่สามจึงเทศน์มหาชาติ

ด้านคติความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีนี้ ทั้งสองแห่งยังมีความเชื่อตรงกันตามคติเดิมคือ ถ้าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติติดต่อกันให้จบในวันเดียวจะได้บุญมาก

1.9.3 เอกสารและงานวิจัยที่ว่าด้วยการสื่อความหมายในวรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดก

งานศึกษาวรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดกส่วนใหญ่มักศึกษาในเชิงสุนทรียภาพที่เน้นความงามทางภาษา รวมไปถึงการเปรียบเทียบสำนวนฉบับต่าง ๆ ส่วนการศึกษาว่าด้วยการสื่อความหมายในตัวบทปรากฏดังนี้

พระมหาบุญทัน อานันโท, (2540) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก ศึกษาเฉพาะทานบารมี ผลการศึกษาพบว่า การบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรนั้น พระองค์มีอุดมการณ์อย่าง แน่วแนในการทำทาน แม้บางครั้งจะพบอุปสรรคพระองค์ก็ไม่ลดละความมุ่งมั่น เพราะทรงมุ่งประโยชน์สูงสุดคือพระโพธิญาณ อันเป็นเครื่องนำสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ นอกจากนี้ยังพบว่าชาดกเรื่องดังกล่าวมีอิทธิพลต่อสังคมไทยมากกว่าเรื่องอื่น ๆ ดังเห็นได้จากการถูกนำมาเผยแพร่ในลักษณะต่าง ๆ อย่างมากมาย เช่น จิตรกรรมที่ปรากฏในอุโบสถวัดต่าง ๆ หรือการนำเอาเรื่องเวสสันดรชาดกมาเทศน์ในพิธีกรรมประจำปี

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับอุดมการณ์ของตัวละครที่ปรากฏในมหาเวสสันดรสำนวนอีสานที่แสดงถึงวิถีคิดทางสังคมผ่านวรรณกรรมศาสนา คือ งานวิจัยของ กอบชัย รัฐอุบล, (2556) ได้ศึกษาเรื่อง วรรณศิลป์และอุดมการณ์ของตัวละครในมหาเวสสันดรชาดก สำนวนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า อุดมการณ์ถูกนำเสนอผ่านตัวละครใน 4 ลักษณะคือ 1) อุดมการณ์สูงสุด หรือ อุดมการณ์กระแสหลักของเรื่อง ถูกนำเสนอผ่านตัวละครพระเวสสันดร คือ อุดมการณ์แห่งความหลุดพ้น 2) อุดมการณ์ความรัก ประกอบด้วยความรักในสองสถานะคือ ความรักระหว่างบิดามารดากับบุตร ได้แก่ ความรักที่พระเจ้าสุทโธทัญ พระนางมัทรีมอบให้แก่พระเวสสันดร และความรักที่พระเวสสันดรมอบให้สองกุมาร สถานะที่สองความรักแบบสามีภรรยา ได้แก่ ความรักที่พระเวสสันดรมีต่อพระนางมัทรี และความรักที่พราหมณ์เฒ่าชูชกมีต่อนางอมิตตดา 3) อุดมการณ์ทางชนชั้นนำเสนอผ่านพระเจ้าสุทโธทัญที่เป็นชนชั้นกษัตริย์แบบธรรมราชาตามคติทางพุทธศาสนา และอุดมการณ์ทางชนชั้นของพระเวสสันดรที่ทำหน้าที่กษัตริย์ควบคู่ไปกับความเป็นพระโพธิสัตว์ และ 4) อุดมการณ์ทางเพศ ถูกนำเสนอในหลายสถานะ เช่น พระเวสสันดรในฐานะปิตาธิปไตย นางอมิตตดาในฐานะมาตาธิปไตย รวมถึงพราหมณ์เฒ่าชูชกในฐานะการถูกลดทอนความเป็นชาย ตลอดจนพระนางมัทรีในฐานะของสตรีตามชนบในวัฒนธรรมอีสาน

ขณะที่งานของ พระมหาบรรณ นภุชสีร์ (อัคราพร), (2554) ได้ศึกษาวิเคราะห์วิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการของตัวละครที่สำคัญในเวสสันดรชาดก พบว่า เวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ มีมูลเหตุมาจากเมื่อคราวที่ พระพุทธองค์ทรงเสด็จโปรดพระประยูรญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ และจากการศึกษาบทบาทหน้าที่ของตัวละครพบว่า บทบาทของตัวละครสำคัญประกอบด้วย 1) มีความกตัญญูรู้คุณและมีความโอบอ้อมอารี 2) มีความรัก ความห่วงใย ความเมตตาสั่งสอนและส่งเสริมการทำความดีบุตรพร้อมครอบครัวของบุตร ให้ยึดมั่นในคุณงามความดี 3) มีความรักความซื่อสัตย์ต่อภรรยา ดูแล

รับผิดชอบเอาใจใส่ถนอมน้ำใจ ให้เกียรติยกย่องและมอบความเป็นใหญ่ให้ภรรยาด้วยความจริงใจ ส่วนงานที่ศึกษาแนวคิดในตัวบทได้แก่ งานวิจัยของ กันยารัตน์ รินศรี, (2549) ได้ศึกษาเรื่อง แนวคิดเรื่องเมตตาในเวสสันดรชาดก ผลการศึกษาพบว่า พระเวสสันดรมีความเมตตาในระดับอนิโสภรณา คือเป็นเมตตาที่ไม่เจาะจง ไม่มีขอบเขตจำกัด และพระองค์ยังมีลักษณะของความเมตตาทั้ง 3 ด้านคือ ด้านกายกรรม ด้านวจีกรรม และด้านมโนกรรม ส่วนหลักเมตตาธรรมในฐานะที่เป็นคุณธรรมพื้นฐานของทานบารมีพบว่า พระเวสสันดรมีจิตใจเมตตาปรารถนาให้สรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์เป็นพื้นฐานก่อน แล้วจึงมีการบำเพ็ญทานบารมีตามมาจนครบทั้ง 3 ระดับชั้น ดังนี้ 1) ชั้นบารมี คือ ทรงบริจาคทรัพย์สมบัติ สิ่งของต่าง ๆ 2) ชั้นอุปบารมี คือ ทรงบริจาคพระโอรส พระธิดาและพระชายา และ 3) ชั้นปรมัตถบารมี คือ เป็นขั้นที่เสียสละตัวตนอย่างยิ่งจนบารมีเต็มเปี่ยมแล้วสามารถบรรลุโพธิญาณได้ แนวคิดดังกล่าวยังสามารถนำมาปรับใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมได้อย่างน่าสนใจ นอกจากนี้ ยังมีงานศึกษาแนวคิดในเชิงการเมือง ได้แก่งานวิจัยของ พระมหาชุมพล นุ่นภักดี, (2551) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดปรัชญาการเมืองในพระเวสสันดรชาดก ผลการศึกษาพบว่า การบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเกี่ยวข้องกับหลักการปกครองโดยใช้หลักประชาธิปไตย หลักธรรมาธิปไตย และหลักทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ เป็นคุณธรรมของนักปกครอง ตลอดถึงความเป็นผู้นำที่ไม่ลุแก่อำนาจ จึงแสดงให้เห็นว่าการปกครองของพระเวสสันดรได้นำเอาหลักการปกครองประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและธรรมาธิปไตยมาตลอด ยึดหลักทศพิธราชธรรมเป็นหลักในการปกครอง ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ที่ประทับอยู่กลางหัวใจประชาชน ทรงเปี่ยมล้นด้วยเมตตา หลีกเลียงการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ถือได้ว่าเป็นธรรมิกราชสำหรับประชาชนโดยแท้ และสามารถนำไปใช้สำหรับการเมืองการปกครองได้

จากเอกสารและงานวิจัยที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจะได้ใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาการสร้างสรรคืบทเทศน์และประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด ต่อไป

บทที่ 2

ประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด

บุญผะเหวด หรืองานบุญมหาชาติ คืองานบุญมหาฤกษ์ที่อยู่ในประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสาน จัดกันในช่วงเดือนมีนาคม หรือเดือนสี่ตามปฏิทินจันทรคติ การจัดงานเพื่อเป็นการระลึกถึงการบำเพ็ญบารมีและการสละความเห็นแก่ตัวของพระเวสสันดร ดังนั้น จึงถือเป็นบุญประเพณีที่ยิ่งใหญ่ที่ประชาชนทั้งหลายร่วมกระทำบำเพ็ญ และได้อนุรักษ์สืบทอดเป็นวัฒนธรรมสืบมา งานบุญผะเหวดจึงถือเป็นงานมหากาพย์ครั้งยิ่งใหญ่ของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะของชาวอีสาน

เดิมทีงานประเพณีบุญผะเหวดของชาวจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นเป็นการจัดงานเฉพาะภายในชุมชนและหมู่บ้านเท่านั้น จนกระทั่งปลายปี พ.ศ. 2533 เมื่อนายสุพร สุภสร ย้ายมาดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด ได้นำเรื่องการจัดงานประเพณีเอกลักษณ์ประจำจังหวัดร้อยเอ็ดหาหรือในที่ประชุมคณะอนุกรรมการวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด นายวิระ วุฒิจำนงค์ จึงได้เสนอโครงการบุญเดือนสี่ หรือบุญผะเหวดต่อที่ประชุมคณะอนุกรรมการวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด พร้อมแจ้งมติที่ประชุมให้สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติทราบ และเริ่มจัดงานประเพณีบุญผะเหวดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 ณ สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ร้อยเอ็ด และบึงพลาญชัย เป็นต้นมา

ประเด็นศึกษาในบทนี้เป็นการศึกษาคติความเชื่อและความเป็นมาของการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ดซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

- 2.1 คติความเชื่อที่เป็นรากฐานของประเพณีบุญผะเหวด
- 2.2 ความเป็นมาของประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด
- 2.3 สรุป

2.1 คติความเชื่อที่เป็นรากฐานของประเพณีบุญผะเหวด

ชุมชนอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรมที่เคร่งครัดในประเพณี ชีวิตของชาวบ้านตลอดทั้งปีจะมีกิจกรรมตามความเชื่อทางศาสนาและตามค่านิยมของชุมชน ซึ่งเรียกเป็นภาษาถิ่นว่า ฮีตคลองหรือฮีตบ้านคลองเมือง

ฮีต หมายถึง ประเพณี คือสิ่งที่นิยมนับถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนเป็นแบบแผน เป็นขนบธรรมเนียมตรงกับ “จารีต”

คอง หรือ คลอง (ครรลอง) หมายถึง แบบแผนของสังคม แบบการปกครองที่ต้องประพฤติปฏิบัติต่อกัน

ฮีดนั่นแยกออกเป็น 2 ชนิด คือ ฮีดหรือประเพณีตามปฏิทินและฮีดหรือประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตส่วนตัว ชีวิตครอบครัว

ฮีดหรือประเพณีตามปฏิทิน ได้แก่ ฮีดเดือนอ้าย บุญเข้ากรรม ฮีดเดือนยี่ บุญคุณลาน ฮีดเดือนสาม บุญข้าวจี ฮีดเดือนสี่ บุญพะเหวด ฮีดเดือนห้า บุญสงกรานต์ ฮีดเดือนหก บุญบังไฟ ฮีดเดือนเจ็ด บุญข้าสยะ ฮีดเดือนแปด บุญเข้าพรรษา ฮีดเดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน ฮีดเดือนสิบ บุญข้าวสาก ฮีดเดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา ฮีดเดือนสิบสอง บุญกฐิน

ฮีดหรือประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตส่วนตัว ชีวิตครอบครัว ได้แก่ ฮีดสู่ขวัญ ฮีดผูกเสี่ยว ฮีดลงแขก เป็นต้น

คลองนั่นแยกเป็น 2 ชนิด คือ คลองที่ชาวบ้านชาวเมืองปฏิบัติต่อผู้ปกครองบ้านปกครองเมือง กับคลองที่ชาวบ้านชาวเมืองปฏิบัติต่อชาวบ้านชาวเมืองด้วยกัน (ปรีชา พินทอง, 2542: 5372)

ในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเฉพาะฮีดเดือนสี่ คือบุญมหาชาติหรือบุญพะเหวด บุญพะเหวดเป็นประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติสืบมาตามคติความเชื่อของชาวอีสาน

บุญพะเหวด ถือกันว่าเป็นชาดกเรื่องใหญ่และสำคัญกว่าเรื่องอื่น ๆ เพราะเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ซึ่งได้บำเพ็ญพระบารมีครบถ้วนทั้ง 10 ประการ ก่อนจะบรรลุพระโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชาติปัจจุบัน พระองค์ได้บำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่ คือ ทานบารมี ชาวพุทธจึงถือเป็นอันสงสัสนแรงกล้า ถ้าได้ฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกโดยตลอด ยิ่งถ้าได้ฟังคาถาบาลีครบพันคาถาติดต่อกันไปทั้งสิบสามกัณฑ์ให้จบในวันเดียวก็จะได้อานิสงส์สูงส่งยิ่งขึ้น (พรชัย ศรีสารคาม, 2538: 5) จะได้เกิดร่วมและพบกับศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย์ มูลเหตุของพิธีกรรมจากเรื่องในหนังสือมัลลย์มหินมัลลย์แสนกล่าวไว้ว่า ครั้งหนึ่งพระมัลลย์เถระได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และได้พบปะสนทนากับพระศรีอริยเมตไตรย์ ผู้ที่จะมาเป็นตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต โดยมีเนื้อความตอนหนึ่งว่า

“ลำดับนั้น สมเด็จพระศรีอริยเมตไตรย์เฝ้าจักรพรรดิถึงวิธีการทำบุญของเหล่าชาวชมพูทวีป จึงขอให้พระมัลลย์วิสันา พระมัลลย์จึงกล่าว “มนุษย์บางพวกก็ให้ทานรักษาศีล บางพวกก็จัดให้มีพระธรรมเทศนาพร้อมกับป่าวประกาศให้ชาวประชามารับฟัง บ้างก็สร้างวัดวาอารามศาลากุฏิ บ้างก็สร้างสถูปเจดีย์และพระพุทธรูปไว้ในพระศาสนา บ้างก็ถวายเสนาสนะคิลานเภสัชแด่พระภิกษุสงฆ์ บ้างก็มีเจตจำนงถวายภัตตาหารบิณฑบาตตลอดจนสบงจีวรแด่พระภิกษุ บ้างก็เป็นบุตรกตัญญูเลี้ยงดูบำรุงบิดามารดา บ้างก็สร้างพระคัมภีร์ไตรปิฎก สุดแท้แต่กำลังแห่งทรัพย์และปัญญาของตนมหาบพิตร”

เมื่อสมเด็จพระศรีอริยเมตไตรย์ได้ทราบถึงวิธีการทำบุญกุศลของชาวชมพูทวีปแล้ว พระองค์จึงถามถึงมนโพนธฐานในการทำบุญนั้นว่าหวังผลในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ หรือนิพพานสมบัติ พระมาลัยตอบว่า “ดูกรมหาบพิตร อันมนุษย์ทั้งหลายที่หมายทำบุญกุศลด้วยมิได้หวังผลในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ หรือนิพพานสมบัติแต่อย่างใด กลับมุ่งหมายให้ได้เกิดทันศาสนาของพระองค์ทั้งนั้นเป็นส่วนใหญ่ ที่หมายใจเป็นอย่างอื่นกลับมีน้อยเป็นอย่างยิ่ง”

เมื่อพระศรีอริยเมตไตรย์ทรงสดับเช่นนั้นก็มีพระดำรัสตรัสฝากพระมาลัยไว้ว่า “ถ้าพวกเขาเหล่านั้นอยากเกิดทันศาสนาของพระองค์ ก็จงอุตส่าห์พึงธรรมมหาเวสสันดรชาดกให้จบทั้งหมดในวันเดียว แล้วบูชาด้วยรูปเทียนดอกไม้อย่างละพัน อันประกอบด้วยดอกบัวหลวง ดอกบัวเขียว ดอกบัวขาว ดอกสามหาวอย่างละพัน ถ้าทำได้ดังนั้นก็จะได้พบกับศาสนาของข้าพระองค์ ส่วนคนบาปหยาบช้า หนาหนัก เช่น กระทำผิดุฆาต มาตุฆาต ข้าพระองค์อรหัตต์ทำร้ายพระพุทธเจ้า และทำสังฆเภทให้หมู่สงฆ์เกิดการแตกแยกแตกความคิดไม่สามัคคี ทำลายพระเจดีย์และพระพุทธรูป ตลอดจนคนที่ตระหนี่ถี่เหนียวไม่ทำบุญให้ทาน ไม่รู้บาปบุญคุณโทษดำรงตนอยู่ในความประมาท คนพวกนี้ไม่มีโอกาสพบศาสนาของข้าพระองค์เป็นแน่แท้” เมื่อพระมาลัยได้ฟังดังนั้น ก็กำหนดจดจำไว้ในใจเพื่อว่าจะได้ไปเทศนาสั่งสอนชาวประชาทั้งหลายให้ได้ปฏิบัติตาม (ขลิต ชัยครรชิต และคณะ, 2549: 1) เพราะเชื่อว่าโลกในยุคของพระศรีอริยเมตไตรย์นั้น พื้นดินไม่มีสูงมีต่ำราบเรียบเสมอกัน ผู้คนมีรูปร่างงดงามแบบเดียวกันหมด สี่มุมเมืองมีต้นกัลปพฤกษ์ ซึ่งเป็นต้นไม้วิเศษมีเครื่องอุปโภคบริโภคอยู่เต็มต้น ผู้ใดใคร่ปรารถนาสิ่งใดก็สอยเอาได้ตามความต้องการ

ด้วยมูลเหตุนี้ ชาวอีสานต้องการจะได้พบพระศรีอริยเมตไตรย์และเกิดร่วมศาสนาของพระองค์ จึงมีการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดเป็นประจำทุกปี อีกทั้งเมื่อทำบุญแล้วก็พากันตั้งใจได้รับความอยู่เย็นเป็นสุข ถ้าปีใดไม่ทำบุญมหาชาติภายในวัดของตน เมื่อเกิดความเดือดร้อนอย่างใดอย่างหนึ่งมีเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นต้น ชาวบ้านมักบ่นว่าเพราะละเลยประเพณีดั้งเดิมไม่ทำบุญมหาชาติประจำปีเป็นต้น จึงเกิดความเดือดร้อนซึ่งทำให้ชาวบ้านเป็นกังวลห่วงใย เหตุนี้ประเพณีการทำบุญมหาชาติประจำภาคอีสานจึงนิยมทำกันมาทุก ๆ ปีจนถึงทุกวันนี้ (พระอริยานุวัตร เขมจารี, 2506: 13)

บุญผะเหวดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่สำหรับชาวอีสาน โดยอาศัยความเชื่อว่าถ้าผู้ใดตั้งใจฟังเทศน์ผะเหวดจบภายในวันเดียว ก็จะได้เกิดมาในยุคศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย์ บุญที่มีการเทศน์มหาชาติเป็นเรื่องสำคัญ เรียกว่า "บุญผะเหวด" ซึ่งเรื่องหนังสือผะเหวดหรือพระเวสสันดรชาดกนั้นเป็นหนังสือที่แสดงถึงพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า ในคราวที่พระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรเพื่อบำเพ็ญทานบารมี ส่วนสาเหตุที่เรียกว่าบุญเดือนสี่เพราะมีกำหนดทำกันในช่วงเดือนสี่เป็นสำคัญ (ปรีชา พิณทอง, 2528: 352) นักปราชญ์โบราณอีสาน ได้กล่าวเป็นผญาไว้ว่า

“ให้ค่อยขอมไปข้างหน้าเดือนสิมาเป็นเดือนสี่ หลังจากบุญข้าวจีสิมาบุญพะเหวดเจ้าเฮาสีได้แต่งทาน ทุกเขตบ้านย่านถิ่นดินอีสาน สุขสำราญเหลือหลายม่วนมิงกะเลยพ็อน ตกหว่างตอนคนตั้งใจฟังสิวอนหวีตอนกันหา ซาลีสีพรากพ่อแม่แก้วคนสิให้นั่งฟรี” (ธวัช ปุณโณทก, 2525: 188)

ความหมาย คือ ให้ค่อยขอมไปข้างหน้าเดือนถัดมาคือเดือนสี่ หลังจากบุญข้าวจีแล้วจะเป็นประเพณีบุญพะเหวด (พระเวสสันดรชาดก) เราจะได้เตรียมทำบุญ ทุกเขตในดินแดนอีสานก็จะมีความสุขสำราญ มีการละเล่นพ็อนร่าอย่างสนุกสนาน จากนั้นก็จะได้ฟังเทศน์พระเวสสันดร ตอนกันหา ซาลี พลัดพรากจากบิดามารดา คนฟังก็จะนั่งรองให้ตาม

แต่ในทางปฏิบัติจริงของชาวอีสานนั้นช่วงเวลาสำหรับจัดงานนี้จะสามารถจัดได้ตั้งแต่เดือน 3 หลังทำบุญข้าวจีแล้ว หรือจะจัดต่อกันในคราวเดียวกันนั้นก็มี และมีเวลาเรื่อยไปจนถึงเดือน 5 หรือเดือน 6 ไม่ได้ตายตัว แต่ช่วงที่เหมาะสมที่สุดจะเป็นช่วงเดือน 4-5 ทั้งนี้เพราะเป็นช่วงที่ดอกไม้ป่ากำลังมีมาก และเป็นช่วงที่ชาวบ้านเสร็จจากการเก็บเกี่ยวแล้วทุกครอบครัว มีเวลามากกว่าช่วงอื่น ประกอบกับเป็นช่วงที่น้ำกำลังลดลงและสามารถจับปลาได้ง่าย ๆ เพื่อนำมาประกอบอาหารและทำน้ำยาขนมจีน เพราะขนมจีนหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า “ข้าวปุ้น” เป็นอาหารพิเศษที่จะต้องมีการงานบุญพะเหวด สำหรับทำถวายพระและเลี้ยงคนในครอบครัวตลอดถึงญาติ ๆ ที่มาร่วมงานในครั้งนี้

ด้วยเหตุนี้ชาวไทยอีสานแต่โบราณ จึงถือเป็นเทศกาลที่ประชาชนทั้งหลายพึงสนใจร่วมกระทำบำเพ็ญ และได้อนุรักษ์สืบทอดเป็นวัฒนธรรมมา อนุชนรุ่นหลังควรเห็นคุณค่าและอนุรักษ์เป็นวัฒนธรรมสืบไป ประเพณีบุญพะเหวดหรือบุญเดือนสี่นั้นสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาอันแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานยึดถือและปฏิบัติกันมาอย่างเคร่งครัดช้านาน เพราะถือว่าเป็นงานบุญใหญ่ที่สุดก็ได้ นอกจากการฟังเทศน์มหาชาติแล้ว ประเพณีบุญพะเหวดยังได้แฝงความเชื่อหลายประการไว้ด้วย เช่น ความเชื่อในเรื่องพระอุปคุต อันเป็นพระผู้รักษาพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นตั้งแต่ต้นจนจบ โดยเชื่อกันว่าในการทำบุญแต่ละครั้งจะมีมารเข้ามาขัดขวางทำลายพิธี ชาวพุทธจึงต้องนิมนต์พระอุปคุตมาร่วมพิธีเพื่อช่วยขจัดอันตรายต่าง ๆ และเกิดความสวัสดิมงคลอีกด้วย

ประเพณีบุญพะเหวดเดิมทีนั้นเป็นวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชนที่นำเอาหลักแนวคิดดังกล่าวมาจากวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องเวสสันดรชาดก ที่กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ในชาติสุดท้ายก่อนที่จะได้เสด็จมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และความเชื่อดังกล่าวได้ผสมผสานกับวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น จึงก่อให้เกิดพิธีกรรมผสมผสานระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อเรื่องผีสารเทวดารวมถึงความเชื่อว่าการฟังเทศน์มหาชาติเป็นเหตุให้เกิดความผาสุกแห่งบ้านเมือง ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลเหมือนในอดีต และทำให้ได้บังเกิดในยุคสมัยพระศรีอริยเมตไตรยดังความที่ว่า

“สตถา อันว่าสัพพัญญูเจ้าก็กล่าวว่า ดูราภิกขุทั้งหลาย อันว่าบุคคละทั้งหลายผู้งูไถงหนึ่ง นำเอามาแล้วยังเครื่องสักการบูชาเป็นเค้า เทว่าได้พ้อพันทุกสิ่งทุกอัน คือว่าประรูปพันดวง ประทีป พันดวง เทียนพ้อพัน ดอกไม้พ้อพันทุกสิ่ง เข้าก็ให้ได้พันก่อน ช่อธูปอันแลพัน บูชาด้วยอันคมรพบไว้ แลอย่าอวยง ให้ตั้งหุฟัง แผลงกายเนื้อตนให้ชื้อแลอ่อนโยบ นบอบน้อมด้วยซุมซุม ยอมมือทั้งสิบนิ้ว ตั้งไว้เหนือหว่างคิ้วแล้วฟังเอา ยังมหาเวสสันดรชาดกดวงนี้ให้แล้วในวันหนึ่งวันเดียว อย่าเขี้ยวคินหาค่า อย่าประมาทด้วยกายวาจาแลจิต อันว่าความมักความปรารถนาทั้งมวล แห่งบุคคละทั้งหลายผู้งูนั้น ก็จักให้แล้วบรรพรณ์ ในที่ซึ่งหน้าแห่งพระเจ้า ตนชื่อว่าเมตไตรย อันจักลงมาตรัสเป็นพระกายหน้าพูน แท้ดีหลีแล” (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด, 2538: 311)

จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมดังกล่าว พุทธศาสนิกชนปฏิบัติด้วยมุ่งหมายจะได้พบศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยในอนาคตกาลซึ่งเราจะเห็นได้ว่า ตำนานบุญดังกล่าว ไม่ใช่ความเชื่อที่เกิดจากความในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้งหมด เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นจากการประยุกต์หรือการแต่งเสริมเติมต่อของนักเขียนคัมภีร์รุ่นหลัง ที่ต้องการสื่อให้บุคคลที่มีความศรัทธาเชื่อมั่นในทางพระพุทธศาสนา และการปลุกฝังความเชื่อดังกล่าวนั้น หากกล่าวถึงในอดีตที่ผ่านมาถือได้ว่าประสบผลสำเร็จ คือทำให้มีบุคคลอุทิศสละชีพเพื่อบูชาในวันเดียวได้ แต่ในปัจจุบันได้เกิดมีการเทศน์ประยุกต์ ทั้งนี้อาจเนื่องด้วยกาลเวลาที่เปลี่ยนไป ความเชื่อและทัศนคติของคนในยุคปัจจุบันเปลี่ยนไป การที่จะต้องมานั่งทนทรมานเพื่อฟังเทศน์ทั้งวันด้วยกิริยาแบบเก่า ย่อมก่อให้เกิดความเหนื่อยล้าและน่ารำคาญ จึงได้เกิดวิวัฒนาการเรื่อยมาทั้งส่วนศรัทธาสาธุชนทั่วไป และพระภิกษุสงฆ์เองก็พยายามสร้างสรรค์กลวิธีในการนำเสนอเทศน์ให้เกิดความทันสมัยเพื่อให้ผู้ฟังสนใจ และก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ศาสนาและประชาชนทั่วไป

งานประเพณีบุญผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติในยุคปัจจุบันตอบสนองในเชิงธุรกิจ เป็นการจัดงานบุญผะเหวดเพื่อหารายได้เข้าวัดเป็นส่วนใหญ่ พระภิกษุสามเณรผู้เทศน์ก็มีวิธีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการเทศน์ เพื่อเอาใจผู้ฟังมากกว่าที่จะแสดงธรรมอันเป็นเนื้อหาสาระของหลักธรรมที่มีอยู่ในเรื่องเวสสันดรชาดก ส่วนมากจะแสดงธรรมเพื่อให้ตรงกับจริตหรือความพอใจของผู้ฟัง ดังนั้นการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดในยุคปัจจุบันจึงเป็นไปในทำนองเชิงรูปแบบประเพณีอาหารจานด่วน แต่ถึงกระนั้นก็ยังมียังมีบางวัด บางหมู่บ้าน ที่คงไว้ซึ่งรูปแบบประเพณีโบราณ คือการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดแบบเทศน์หนังสือใบลาน แม้จะมีการประยุกต์ปรับเปลี่ยนไปบ้างก็เป็นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเทศน์จากเทศน์ในใบลานทั้งหมด มาเป็นการเทศน์แบบในใบลานสลับกับการเทศน์แหล่ประยุกต์จากหนังสือของพระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียง หรือเปลี่ยนการถวายตันกัณฑ์จบกัณฑ์หลอนจากถวายพระรูปที่เทศน์ เป็นการถวายเข้ากองกลางทั้งหมด เพื่อนำปัจจัยในส่วนที่ได้นี้ไว้ใช้จ่ายในการจัดงานและเหลือเก็บไว้ทำนุบำรุงศาสนสถานภายในวัดต่อไป

2.2 ความเป็นมาของประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด

บุญผะเหวดเป็นประเพณีของชาวอีสานมาช้านาน แต่บุญผะเหวดก็ไม่ได้เป็นประเพณีประจำปีของทางจังหวัดร้อยเอ็ด เดิมทีงานบุญผะเหวดของชาวจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นเป็นการจัดงานเฉพาะภายในชุมชนและหมู่บ้านเท่านั้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2534 การจัดงานบุญผะเหวดได้เปลี่ยนแปลงไป เป็นงานใหญ่ที่จัดขึ้นโดยจังหวัดและหน่วยงานในจังหวัด ซึ่งการกำเนิดของงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดเริ่มมาจากวิสัยทัศน์และกระบวนการทำงานของข้าราชการในจังหวัดร้อยเอ็ด และเพื่อวัตถุประสงค์ของทางราชการที่พยายามสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวของทางจังหวัดร้อยเอ็ด นำโดยผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดและผู้รับผิดชอบในส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ดและเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดในการคิดค้นหาลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อที่จะนำมาเป็นศูนย์กลางในการจัดงานประเพณีประจำปีของทางจังหวัดให้ยิ่งใหญ่และอลังการ เพื่อหาประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีศักยภาพในการนำมาปรับปรุงให้เป็นประเพณีประจำปีหรือ “ประเพณีเอกลักษณ์” (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญผะเหวด 2543, 2543: 20)

เมื่อนายสุพร สุภสร ย้ายมาดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด ในวันที่ 06 ตุลาคม 2533 ได้จัดหน่วยกาชาดออกเยี่ยมเยียนประชาชนในเขตอำเภอพนมไพรซึ่งประสบอุทกภัย ขณะเดินทางได้ปรารภกับนายวีระ วุฒิจำนง อนุกรรมการเหล่ากาชาด และอนุกรรมการวัฒนธรรมจังหวัด และนายสุพาสน์ ธนะแพทย์ นายกเทศมนตรีเมืองร้อยเอ็ด ขณะนั้น นายวีระ วุฒิจำนง ได้เสนอให้จัดงานประเพณีบุญผะเหวดหรืองานเทศน์มหาชาติให้เป็นงานประเพณีประจำปีของจังหวัดร้อยเอ็ด เพราะเห็นว่าเป็นงานประเพณีที่สำคัญยิ่งของชาวอีสาน ซึ่งที่ประชุมได้เห็นชอบโครงการจัดงานบุญผะเหวดตามที่นายวีระ วุฒิจำนง และนายสังคม ค้อชากุล หัวหน้าหมวดการศึกษาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดขณะนั้นนำเสนอ และกำหนดเอางานบุญผะเหวดหรืองานเทศน์มหาชาติให้เป็นงานประเพณีประจำปีของจังหวัด สอดคล้องกับประวัติสาเกตุนครที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุว่าเป็นเมืองเอกแห่งพระพุทธศาสนาในอดีต (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด, 2538: 9)

ผู้ที่เป็นกำลังสำคัญในการจัดประเพณีเอกลักษณ์ของจังหวัดที่ยิ่งใหญ่นี้ คือนายวีระ วุฒิจำนงค์ ท่านได้กล่าวว่า “งานบุญผะเหวดเป็นงานเดียวในเดือนสี่ที่กำลังจะเลือนหายไป เลยยกบุญผะเหวดขึ้นมาเป็นงานบุญของจังหวัดเพื่อธำรงรักษาไว้ เหตุผลสำคัญอีกประการที่เลือกเอาบุญผะเหวดก็คือ งานบุญนี้ดีที่สุด เพราะจัดแล้วได้เงินเข้าจังหวัดงานอื่น เช่น บุญบั้งไฟ มีแต่เงินออก แต่ถ้าเป็นบุญผะเหวดได้เงินมาก็มารวมไว้เป็นกองทุนบุญผะเหวดมาจัดงานครั้งต่อไป” ในทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมประจำจังหวัดร้อยเอ็ดท่านนี้ มองเห็นว่าบุญผะเหวดกำลังตกอยู่ในภาวะที่

กำลังจะเลื่อนหายไป พันธกิจของท่านและทางราชการจังหวัดร้อยเอ็ดก็คือ ต้องเข้าไปช่วยรื้อฟื้นและคืนชีวิตให้กับงานบุญนี้ โดยการยกระดับให้เป็นงานบุญประเพณีประจำจังหวัด (กนกพร ดีบุรี, 2543)

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทางจังหวัดร้อยเอ็ดเลือกเอาบุญผะเหวดมาเป็นศูนย์กลางของงานบุญประเพณีจะเน้นการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประจำปีที่ยิ่งใหญ่ของตน คือ บุญผะเหวดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสานและชาวร้อยเอ็ดได้จัดบุญประเพณีเป็นประจำทุกปีอยู่แล้ว นอกจากนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมของจังหวัดเชื่อว่าเนื้อหาของบุญผะเหวดยังสอดคล้องกับตำนานเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งเดิมเชื่อกันว่าเป็นเมืองสาเกตุนคร “เมืองเอกแห่งพระพุทธศาสนาในอดีต” ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น

ทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้สืบค้นอดีตของตัวเองหรือประวัติความเป็นมาของเมืองร้อยเอ็ด โดยการใช้ตำนานอุรังคธาตุเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญ ตำนานดังกล่าวเป็นหนังสือโบราณจารด้วยตัวอักษรไทยน้อย ได้มาจากหอไตรวัดหลวง เมืองหลวงพระบาง ซึ่งท่านเจ้าคุณพระพนมเจติยานุรักษ์ อดีตเจ้าคณะจังหวัดนครพนม (ฝ่ายธรรมยุต) ได้แปลเป็นหนังสือไทยเมื่อ พ.ศ. 2479 (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด, 2538: 1)

ตำนาน อุรังคธาตุ มีเนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระธาตุพนม ซึ่งเป็นพระเจดีย์สำคัญของหัวเมืองภาคอีสานและหัวเมืองต่าง ๆ ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว รวมทั้งความเป็นมาของหัวเมืองสำคัญในภาคอีสาน ทางจังหวัดร้อยเอ็ด เชื่อว่าเดิมเมืองร้อยเอ็ดคือ “เมืองสาเกตุนคร ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางของพุทธศาสนาและการเมืองในภูมิภาคมาแต่โบราณตามที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองร้อยเอ็ดแบ่งออกเป็น 3 สมัย ได้แก่ สมัยพุทธกาล สมัยท้าวผาแดง และสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์” ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ สมัยพุทธกาลและสมัยท้าวผาแดงนั้นไม่ใช่เรื่องของประวัติศาสตร์ แต่น่าจะเป็นสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีตำนานพื้นบ้านเป็นหลักฐานเท่านั้น ตำนานต่าง ๆ เช่น อุรังคธาตุ หรือผาแดงนางไอ่ล้วนแต่เป็นหลักฐานที่เขียนขึ้นในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น เมืองสาเกตุนครที่เก่าแก่ในสมัยพุทธกาลหรือสมัยผาแดงนางไอ่ยังเป็นเรื่องที่ต้องรอการวิเคราะห์และสืบค้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนมากกว่านี้ อาจเป็นไปได้หรือไม่ว่าตัวเมืองสาเกตุนครที่ทางจังหวัดบอกว่าเคยรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลอาจจะเป็นเพียง ประดิษฐ์กรรม ในงานเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของทางจังหวัดร้อยเอ็ดก็เป็นได้

ชาวเมืองร้อยเอ็ดทุกวันนี้พบว่า อดีตของตนที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลนั้นเป็นเรื่องของตำนานที่ห่างไกลกับปัจจุบันค่อนข้างมาก สำนักทางประวัติศาสตร์ของคนรุ่นใหม่ไม่เพียงแต่จะไม่ได้ทอดยาวย้อนกลับไปถึงตำนานอุรังคธาตุและตำนานท้าวผาแดงนางไอ่เท่านั้น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสมัยรัตนโกสินทร์ก็เริ่มจะไม่ชัดเจนเสียแล้วในความทรงจำของประชาชนชาวเมืองร้อยเอ็ดรุ่นปัจจุบัน ดังนั้น ทางจังหวัดร้อยเอ็ดภายใต้การนำของสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สถาบันศึกษาต่าง ๆ และ

ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่นจึงถือโอกาสใช้ประเพณีบุญผะเหวดเป็นเวทีของการผลิตซ้ำความรู้และสำนึกทางประวัติศาสตร์ให้กับชาวเมืองร้อยเอ็ด ผ่านขั้นตอนและกิจกรรมต่าง ๆ ในประเพณีที่ยิ่งใหญ่นี้ ข้อเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองร้อยเอ็ดได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ทั่วไป เด็กในโรงเรียนได้รับการสอนประวัติศาสตร์ดังกล่าวในชั้นเรียน และประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสชมขบวนแห่และคำบรรยายที่บอกเล่าอดีตของเมืองร้อยเอ็ด ควบคู่ไปกับการรับรู้เรื่องพระเวสสันดรชาดกอย่างน้อยปีละครั้ง

อนุสาวรีย์ที่เตือนใจให้ชาวเมืองร้อยเอ็ดรำลึกถึงอดีตเมืองสาเกตุนครตามตำนานได้มากที่สุด และมีประสิทธิภาพมากที่สุดเห็นจะหนีไม่พ้นประตูเมืองสาเกตุนคร ซึ่งตั้งอยู่บริเวณทางเข้าสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์และบึงพลาญชัย ชาวเมืองร้อยเอ็ดทั่วไปเรียกว่า “ประตูเมือง” เนื่องจากทาสีเหลืองขมิ้น เดิมทาสีขาว ประตูสาเกตุนครเป็นซุ้มประตูขนาดใหญ่ ก่อสร้างแล้วเสร็จสมบูรณ์เมื่อปี พ.ศ. 2542 สร้างคร่อมถนน 2 เลน บริเวณทางเข้าบึงพลาญชัย ส่วนยอดสูงสุดของประตูเป็นตราสัญลักษณ์พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 72 พรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 ถัดต่ำลงมาเป็นตราสัญลักษณ์จังหวัดร้อยเอ็ด ตรงป้ายประตูเขียนคำว่า “สาเกตุนคร”

ภาพประกอบ 1 ประตูสาเกตุนคร หรือ ประตูนครสีพีจำลอง
ในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

แม้ว่าประตูสาเกตุนครจะก่อสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติ 72 พรรษา แต่เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์และการใช้ประโยชน์ที่แท้จริงแล้ว ซุ้มประตูเมืองขนาดใหญ่นี้เป็นสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นเพราะประเพณีบุญผะเหวดและเป็นปฏิบัติการทางวากรรมของบุญผะเหวด ที่ทางจังหวัดต้องการต่อยอดถึงอดีตของเมืองร้อยเอ็ดที่เคยรุ่งเรือง เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนามาแต่โบราณ ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาที่เมืองสาเกตุนครนั่นเองที่ต่อยอดที่มาจากมหาเวสสันดรชาดกและความสำคัญของประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ด ในเอกสารกำหนดการพิธีเปิดงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดประจำปี 2543 เรียกประตูนี้ว่า “ประตูนครสีพีจำลอง” ดังนั้น ประตูสาเกตุนคร แท้ที่จริงก็คือประตูจำลองของนครสีพีในเรื่องพระเวสสันดรชาดกนั่นเอง

การจัดงานประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ดเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา ได้มีกระบวนการและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เป็นอัตลักษณ์หรือจุดเด่นของทางจังหวัดเป็นลำดับมาตั้งแต่การปรารภของนายสุพร สุภสร ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด อันมีการกำหนดงานและกิจกรรมของงานพอสังเขปดังนี้

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 1 พ.ศ. 2534 กำหนดจัดงานในวันที่ 1-2 มีนาคม พ.ศ. 2534 มีนายสุพร สุภสร ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานเปิดงาน ในการเปิดงานมีขบวนแห่ 14 ขบวน มีการแข่งขันศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านแขนงต่าง ๆ และจัดมหรสพสมโภชงาน ขณะที่ขบวนต่าง ๆ จะเคลื่อนที่เข้าแสดงหน้าประตูวัดได้มีศรัทธาชนมหาชนหลั่งไหลมาร่วมงานอย่างคับคั่ง

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 2 พ.ศ. 2535 กำหนดจัดงานในวันที่ 7-8 มีนาคม พ.ศ. 2535 นายอิทธิพล โตมรศักดิ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด ได้เรียนเชิญ ฯพณฯ ดร. ก่อ สวัสดิพานิชย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานในพิธี นอกจากมีกิจกรรมเช่นปีก่อนแล้ว ยังได้จัดให้มีการบริการข้าวปุ้น (ขนมจีนน้ำยา) ให้ผู้มาร่วมงานรับประทานฟรีตลอดทั้งงาน

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 3 พ.ศ. 2536 กำหนดจัดงานในวันที่ 5-7 มีนาคม พ.ศ. 2536 ปีนี้ทางคณะกรรมการจัดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดจัดสร้างพระอุทิศด้วยไม้ศรีมหาโพธิ์ลงรักปิดทอง มีรูปลักษณะตามคตินิยมทุกประการ หลังจากประกอบพิธีพุทธาภิเษกแล้วได้นำกราบทูลสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรงพระสุหร่าย ทรงเจิม และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร (ในขณะนั้น) เป็นผู้แทนพระองค์ทรงพระสุหร่าย ทรงเจิม และพระราชทานให้อัญเชิญมาเป็นมิ่งขวัญของพสกนิกรชาวจังหวัดร้อยเอ็ด ให้ใช้ประกอบการจัดงานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดสืบไป ดังนั้น การจัดงานจึงมีการกำหนดวันเพิ่มเป็น 3 วัน โดยในวันแรกภาคบ่ายแห่ขบวนพระอุทิศเพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้สักการะและเป็นการปิดป่ามารให้พ้นไปจากจังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 2 เป็นวันเปิดงานและจัดขบวนแห่พระเวสสันดร วันที่ 3 เป็นวันฟังเทศน์มหาชาติและแห่ต้นกัณฑ์จบกัณฑ์หลอน ในปีนี้ได้เรียนเชิญ ฯพณฯ นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี เป็นประธานในพิธีเปิดงาน

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 4 พ.ศ. 2537 กำหนดจัดงานในวันที่ 4-6 มีนาคม พ.ศ. 2537 คณะกรรมการจัดงานได้เรียนเชิญ ฯพณฯ นายบัญญัติ บรรทัดฐาน รองนายกรัฐมนตรี เป็นประธานในพิธีเปิดงาน

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 5 พ.ศ. 2538 กำหนดจัดงานในวันที่ 3-5 มีนาคม นายมานิต ศิลปะอาชา ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด ได้มีการปรับปรุงการจัดงานให้ยิ่งใหญ่ขึ้น จัดให้มีการถ่ายทอดสดทางวิทยุโทรทัศน์ในวันเปิดงาน มีการแสดงแสง สี เสียง และได้เรียนเชิญ ฯพณฯ นายสุทัศน์ เงินหมื่น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นประธานในพิธีเปิดงาน นอกจากจะจัดกิจกรรมเช่นปีที่ผ่านมาแล้วยังจัดให้มีการประกวดตัวละครในเรื่อง เวสสันดรชาดก เช่น ชูชก กัณหาชालี นางอมิตตดา เป็นต้น

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 6 พ.ศ. 2539 กำหนดจัดงานในวันที่ 22-24 มีนาคม พ.ศ. 2539 (ปกติจะจัดงานในอาทิตย์แรกของเดือนมีนาคม แต่ปีนี้อยู่ในช่วงไว้อาลัยและเตรียมการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระบรมราชินี จึงได้กำหนดการจัดงานเลื่อนออกไป นายวีระ เสรีรัตน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด และคณะกรรมการจัดงานได้เรียนเชิญ ฯพณฯ นายบรรหาร ศิลปะอาชา นายกรัฐมนตรี เป็นประธานในพิธีเปิดงาน

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 7 พ.ศ. 2540 กำหนดจัดงานในวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 1-2 มีนาคม พ.ศ. 2540 คณะกรรมการจัดงานได้เรียนเชิญ ฯพณฯ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรี เป็นประธานในพิธีเปิดบุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 8 พ.ศ. 2541 กำหนดจัดงานในวันที่ 6-8 มีนาคม พ.ศ. 2541 คณะกรรมการจัดงานได้เรียนเชิญ ฯพณฯ นายจรินทร์ ลักษณวิศิษฐ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นประธานในพิธีเปิดงาน

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 9 พ.ศ. 2542 กำหนดจัดงานในวันที่ 5-7 มีนาคม พ.ศ. 2542 นายอัศวพงศ์ พัยพันธ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดได้เรียนเชิญ ฯพณฯ นายสุทัศน์ เงินหมื่น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานในพิธีเปิดงาน ปีนี้ได้จัดให้มีการจัดแสดง แสง สี เสียง งานพาแลง ส่งเสริมการจัดงานให้มีความยิ่งใหญ่โดยจัดประกวดธิดะผะเหวด จัดแสดงและแข่งขันเป่าโหวดเครื่องดนตรีสัญลักษณ์ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด จัดพิธีพุทธาภิเษกเหรียญพระอุปคุตเพื่อหารายได้สมทบกองทุนบุญผะเหวด นอกจากนั้นยังได้ผนวกงานศิลปหัตถกรรมนักเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือครั้งที่ 51 และงานวันสตรีสากลซึ่งทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้เป็นเจ้าภาพด้วย

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 10 พ.ศ. 2543 กำหนดจัดงานในวันที่ 10-12 มีนาคม พ.ศ. 2543 คณะกรรมการจัดงานได้เรียนเชิญ ฯพณฯ นางสาวกัญญา ศิลปะอาชา รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานในพิธีเปิดงาน

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 11 พ.ศ. 2544 กำหนดจัดงานในวันที่ 2-4 มีนาคม พ.ศ. 2544 นายประสงค์ศักดิ์ บุญเดช ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด และคณะกรรมการจัดงานได้เรียนเชิญ นายไพโรจน์ พรหมสาส์น รองปลัดกระทรวงมหาดไทย เป็นประธานในพิธีเปิดงาน

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 12 พ.ศ. 2545 กำหนดจัดงานในวันที่ 1-3 มีนาคม พ.ศ. 2545
นายกวี มินวงษ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด และคณะกรรมการจัดงานได้เรียนเชิญ ฯพณฯ พ.ต.ท.
ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เป็นประธานในพิธีเปิดงาน

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 13 พ.ศ. 2546 กำหนดจัดงานในวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 1-2 มีนาคม
พ.ศ. 2546 คณะกรรมการจัดงานได้เรียนเชิญ ฯพณฯ นายสุวิทย์ คุณกิตติ รองนายกรัฐมนตรี เป็น
ประธานในพิธีเปิดงาน

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 14 พ.ศ. 2547 กำหนดจัดงานในวันที่ 5-7 มีนาคม พ.ศ. 2547

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 15 พ.ศ. 2548 กำหนดจัดงานในวันที่ 4-6 มีนาคม พ.ศ. 2548

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 16 พ.ศ. 2549 กำหนดจัดงานในวันที่ 3-5 มีนาคม พ.ศ. 2549

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 17 พ.ศ. 2550 กำหนดจัดงานในวันที่ 2-4 มีนาคม พ.ศ. 2550

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 18 พ.ศ. 2551 กำหนดจัดงานในวันที่ 14-16 มีนาคม พ.ศ. 2551

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 19 พ.ศ. 2552 กำหนดจัดงานในวันที่ 6-8 มีนาคม พ.ศ. 2552
คณะกรรมการจัดงานได้เรียนเชิญ ฯพณฯ นางสาวกัญญา ศิลปะอาชา รัฐมนตรีช่วยว่าการ
กระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานในพิธีเปิดงาน

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 20 พ.ศ. 2553 กำหนดจัดงานในวันที่ 5-7 มีนาคม พ.ศ. 2553
นายธวัชชัย ฟังอังกูร ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นประธาน ปีนี้นางจังหวัดได้ให้มิตันกัณฑ์หลอน
อินทนิลบกเฉลิมพระเกียรติฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในงานบุญผะเหวดด้วยซึ่งได้เงินสมทบ
ถึง 202,099 บาท รวมรายรับทั้งสิ้น 1.96 ล้านบาท

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 21 พ.ศ. 2554 กำหนดจัดงานในวันที่ 4-6 มีนาคม พ.ศ. 2554

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 22 พ.ศ. 2555 กำหนดจัดงานในวันที่ 2-4 มีนาคม พ.ศ. 2555

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 23 พ.ศ. 2556 กำหนดจัดงานในวันที่ 1-3 มีนาคม พ.ศ. 2556

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 24 พ.ศ. 2557 กำหนดจัดงานในวันที่ 7-9 มีนาคม พ.ศ. 2557

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 25 พ.ศ. 2558 กำหนดจัดงานในวันที่ 6-8 มีนาคม พ.ศ. 2558

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 26 พ.ศ. 2559 กำหนดจัดงานในวันที่ 11-13 มีนาคม พ.ศ. 2559

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 27 พ.ศ. 2560 กำหนดจัดงานในวันที่ 3-5 มีนาคม พ.ศ. 2560

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 28 พ.ศ. 2561 กำหนดจัดงานในวันที่ 2-4 มีนาคม พ.ศ. 2561

บุญผะเหวดร้อยเอ็ดครั้งที่ 29 พ.ศ. 2562 กำหนดจัดงานในวันที่ 8-10 มีนาคม พ.ศ. 2562

2.3 สรุป

บุญผะเหวด เป็นประเพณีที่ชาวอีสานนับถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน และถือเป็นประเพณีอันสำคัญยิ่งกว่าการทำบุญอื่นใด เพราะเชื่อว่าถ้าได้ฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกให้จบในวันเดียวจะได้านิสงส์สูงสุดและได้เกิดร่วมศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย์ ดังมีกล่าวไว้ในหนังสือมาลัยหมื่น มาลัยแสน ดังนั้น เพื่อให้ได้เกิดร่วมชาติกับพระศรีอริยเมตไตรย์ ชาวอีสานจึงได้จัดงานบุญผะเหวดเป็นประเพณีสืบมา โดยเฉพาะในจังหวัดร้อยเอ็ดได้มีการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดตามวัดในชุมชนเป็นประจำทุกปีอยู่แล้ว

ต่อมาเมื่อนายสุพร สุภสร ย้ายมาดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด ได้เล็งเห็นถึงการจัดงานประเพณีเอกลักษณ์ของทางจังหวัด และเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทย จึงได้มีการประชุมและเลือกเอาประเพณีบุญผะเหวดเป็นประเพณีประจำจังหวัดร้อยเอ็ด เพราะเชื่อว่าเนื้อหาของบุญผะเหวดสอดคล้องกับตำนานเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งเดิมเชื่อกันว่าเป็นเมืองสาเกตุนคร ให้เป็นประเพณีเอกลักษณ์ประจำจังหวัดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา เพราะเห็นว่าเป็นงานประเพณีที่สำคัญของชาวอีสาน ในการจัดงานในแต่ละปีจะมีประชาชนเข้าร่วมงานจำนวนมากจากทั่วสารทิศทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศต่างให้ความสนใจเข้าร่วมงานเป็นประจำทุกปี

บทที่ 3

การสร้างสรรค์ประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด

งานประเพณีบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ด หรืองานบุญเดือน 4 เป็นหนึ่งในฮีต 12 ตามวิถีวัฒนธรรมของชาวอีสาน ซึ่งทางจังหวัดได้ร่วมใจกันจัดให้มีขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา เพื่อเป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนา และให้ประชาชนได้สำนึกในคุณงามความดีขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงกำหนดให้จัดงานประเพณีบุญผะเหวดเป็นงานประจำปีของจังหวัดร้อยเอ็ด สืบเนื่องติดต่อกันมาทุกปี โดยมีวัตถุประสงค์ของการจัดงานเพื่อเป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและเผยแผ่การบำเพ็ญทานบารมีขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่ออนุรักษ์ ส่งเสริม สืบสาน วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม เพื่อเสริมสร้างความรักและความสามัคคีของประชาชน และเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดร้อยเอ็ด ประเด็นศึกษาในบทนี้เป็นการศึกษาประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

- 3.1 ประเพณีบุญผะเหวดแนวจารีต
- 3.2 ประเพณีสร้างสรรค์เพื่อการท่องเที่ยว
- 3.3 สรุป

3.1 ประเพณีบุญผะเหวดแนวจารีต

3.1.1 การจัดเตรียมงาน สถานที่

เมื่อทางวัดและชาวบ้านตกลงกำหนดวันจัดงานประเพณีบุญผะเหวดเรียบร้อยแล้ว จะมีการเตรียมงานอย่างน้อยไม่ต่ำกว่าหนึ่งสัปดาห์ และมีการแจ้งข่าวให้ชาวบ้านทุกครอบครัวได้รับรู้ เพื่อจะได้เตรียมอุปกรณ์สำหรับไว้ทำบุญและเตรียมข้าวสำหรับทำข้าวปุ้น (ขนมจีน) เพื่อให้ทันกับวันงาน ส่วนทางวัดและคณะกรรมการวัดอันมีพระสงฆ์เจ้าอาวาสเป็นประธานจะต้องจัดแบ่งหนังสือใบลานเทศน์ ออกเป็นกัณฑ์เล็ก ๆ ให้พอดีกับพระภิกษุสามเณรที่จะเทศน์ซึ่งมีทั้งพระภิกษุ สามเณรภายในวัด และวัดอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงโดยเรียกว่าใส่หนังสือเทศน์ เมื่อแบ่งหนังสือครบเรียบร้อยแล้ว บางผู้ออกแบ่งออกได้หลายกัณฑ์แล้วแต่ความเหมาะสม แล้วมอบหมายให้ทายกคนใดคนหนึ่งนำไปถวายพระในแต่ละวัด แล้วนิมนต์บอกวันและเวลาที่ท่านจะต้องมาเทศน์ ซึ่งมีนัยว่าเชิญชวนให้ญาติโยมไปร่วมทำบุญพร้อมกับหนังสือกัณฑ์เทศน์ดังกล่าว เมื่อส่งหนังสือเทศน์เรียบร้อยแล้ว คณะกรรมการจะต้องบอกบุญชาวบ้านในหมู่บ้านของตน ให้รับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ใดกัณฑ์เทศน์หนึ่งหรืออาจจะเป็นการจับฉลากเพื่อรับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ก็ได้ เมื่อได้รับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์แล้ว หากสถานที่ต้อนรับไม่พอสำหรับพระภิกษุสามเณร เจ้าของกัณฑ์เทศน์ก็ต้องจัดเตรียมที่พักชั่วคราวขึ้น เรียกว่า ตูบ

(กระท่อม) หรือผาม (ปะรำ) จะปลูกรอบบริเวณวัด รอบศาลาโรงธรรมหรือรอบกุฏิก็ได้ ทุบมีขนาดกว้างประมาณ 4 ศอก ยาวตามความเหมาะสม หลังคาเป็นรูปเพิงหรือเป็นจั่วก็ได้ ปลูกพื้นด้วยกระดานหรือฟาก ที่พักนี้จะจัดเตรียมให้พอเพียง และให้เสร็จเรียบร้อยก่อนวันเริ่มงาน (ธีรพงษ์ จตุรพานิชย์, 2551: 2)

ส่วนชาวบ้านผู้มีศรัทธาก็จะไปรวมกันที่วัดเพื่อช่วยกันจัดเตรียมสถานที่ และช่วยกันจัดทำดอกไม้ จัดตกแต่งประดับประดาศาลาโรงธรรม สำหรับการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดให้คล้ายกับเขาวงกตที่พระเวสสันดรไปพักอยู่ ด้วยดอกไม้และรูปสัตว์ต่าง ๆ มีต้นกล้วย ต้นอ้อย มะพร้าว ฯลฯ ปักธงผะเหวดประดับประดาศาลาโรงธรรมทั้ง 8 ทิศ มีหอพระอุปคุตทางด้านทิศตะวันออกของศาลาโรงธรรม และมีการจัดเตรียมข้าวของที่ใช้ในพิธีประกอบด้วย เมี่ยงพันคำ หมากพันคำ บุหรี่พันมวน เทียนพัน รูปพัน ปันดาบอย่างละพัน ข้าวตอกดอกไม้ไว้บูชาศาลาพัน ดอกไม้ที่จัดมีดอกบัวพันดอก นอกจากนี้ยังมีดอกผักตบ ดอกก้างของ (ดอกปืบ) อย่างละพันดอก ดอกโน (ดอกไม้ที่ทำจากลำต้นหม่อน) ธงพันผืน (ทำด้วยเศษผ้า กระดาษสี ใบลาน หรือใบตาลก็ได้) โยงด้ายสายสิญจน์จากพระประธานมายังธรรมมาสน์แสดงธรรมผ่านลงโถ่งน้ำมนต์ รอบธรรมมาสน์แสดงธรรมตั้งโถ่ง 4 โถ่ง สมมุติเป็นสระ 4 สระ แต่ละสระต้องให้มีจอก แหน บัวอ้อแบ่ บัวทอง ปลา กุ้ง หอย ใส่ไว้ให้ครบทุกโถ่ง ทำพวงมาลัยด้วยดอกไม้ต่าง ๆ เช่น ดอกจิกดอกฮัง (ดอกเต็งรัง) ดอกรัก ดอกบานไม่รู้โรย ดอกสะแบง หมากหวาย หมายถึงเดือนหกสิ้นฟ้าตัดกระดาศเป็นพวงมาลัย พวงมาลัยข้าวตอกแขวนย้อยห้อยในบริเวณศาลาโรงธรรม นิยมทำรูปสัตว์ต่าง ๆ แขนงไว้ในศาลาโรงธรรม เช่น วัว ควาย นกกระजิบ นกกระจาบ เสือ สิงห์ แรด ช้าง นกยูง นกเค้าเต่า ปลาตะเพียน มังกร จระเข้ รวงผึ้ง รวงมัม รังต่อ เป็นต้น บนศาลานอกจากจะประดับประดาอย่างสวยงามแล้วยังนิยมนำผ้าที่วาดเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดรชาดกมาประดับไว้ด้วย ที่เรียกกันว่า “ผ้าพระเวสส์” หรือที่ภาคกลางเรียกว่าผ้าพระบฏ ซึ่งไว้ตามศาลาโรงธรรม ตกแต่งให้ตีเมื่อฟังเทศน์จะได้มองดูภาพ จะทำให้ซาบซึ้งเข้าใจในอรรถรสเรื่องพระเวสสันดรยิ่งขึ้น

ผังธงผะเหวดหรือธงชัย คือ ธงหางยาวผูกไว้กับปลายเสาไม้ไผ่สูงรอบ ๆ ศาลาโรงธรรม 8 ธง คือ ผังธงไว้ 8 ทิศ เพื่อหมายว่าเป็นเขตปลอดภัย ป้องกันพระยามารไม่ให้ล้ำเข้ามา ตามเสาธงมีที่วางข้าวพันก่อนบูชาติดเสาธง 8 อัน ซึ่งปรกติสานเป็นพานด้วยไม้ไผ่ ฉัตรใหญ่ติดกับเสาธงอีก 8 อัน ธงช่อเท่ากับจำนวนของธงชัย ทางด้านทิศตะวันออกของศาลาโรงธรรมจะมีการสร้างหอพระอุปคุตขึ้นไว้

ภาพประกอบ 2 หอพระอุปคุต

โดยสร้างจากเสา 4 เสา สานไม้ขัดแตะล้อมทั้ง 3 ด้าน ทำเหมือนศาลเพิงตาสูง ประมาณ 1 เมตร 50 เซนติเมตร ห่างจากศาลาโรงธรรม ประมาณ 6-7 เมตร พอแห่กันหล่นรอบ บริเวณศาลาโรงธรรมและจะต้องไม่มีสิ่งกีดขวางทางขบวนแห่ แต่ตรงหน้าหอพระอุปคุตจะต้องหันไปทางตะวันตกเสมอ คือหันหน้าตรงศาลาโรงธรรม จะใช้มุงบนหรือไม่มุงก็ได้แต่ถ้าไม่มีการมุงนิยมนำร่มมากางไว้แทน และต้องจัดหาต้นกล้วย ต้นอ้อยมัดติดไว้กับต้นเสาเพื่อเป็นการสักการบูชา พร้อมทั้งเตรียมเครื่องอัฐบริขาร คือ บาตร ผ้าไตรจีวร รองเท้า ผ้ากรองน้ำ ร่ม อาสนะ หมอนอิง ชันน้ำ หรือ แก้วน้ำ เป็นต้น ให้เรียบร้อย

3.1.2 รูปแบบกิจกรรมประเพณี

วันรวม (วันโฮม)

วันแรกของการจัดงานเรียกว่า วันรวม หรือ วันโฮม ในวันนี้จะมีประชาชน ญาติพี่น้องที่อยู่ในหมู่บ้านระแวกเดียวกันเดินทางมาร่วมงาน ผู้เป็นเจ้าภาพจะต้องเตรียมข้าวปลาอาหารไว้ต้อนรับ โดยเฉพาะข้าวปุ้น (ขนมจีน) ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญและขาดไม่ได้สำหรับงานประเพณีบุญผะเหวด เพื่อให้ผู้มาร่วมงานได้รับประทาน ในวันนี้จะมีพิธีกรรมที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

1). การแห่เชิญพระอุปคุตและการแห่เชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง

ก่อนมีการเชิญพระอุปคุตนั้นให้เขียนคาถาพระอุปคุต จะเขียนด้วยใบลานหรือกระดาษหนึ่งแผ่นก็ได้ แล้วนำไปวางไว้บนหอพระอุปคุต นอกนั้นเขียนอีก 8 แผ่น ให้นำไปผูกติดไว้ตามต้นเสา หลักธงให้ครบทั้ง 8 ทิศ ดังนี้

คาถาพระอุปคุต

อุปคุตโต จ มหาเถโร คิฆมุตโต สมุทโท ปาโต ตลา อายาตุ เอกมาโร เตชมาโร โย โย อุปคุตโต มหาเถโร ยัม ยัม อุปคุตต มหาเถร กายพณฺณ มารสสคฺวี สพฺเพ ยกฺขา ปลายนฺตุ สพฺเพ ปิปาสาจา จิปป เมวปลายนฺตุ.

การเชิญพระอุปคุตเข้าสู่หอและการเชิญพระเวสสันดรเข้าเมืองนั้นนิยมทำในวันเริ่มงาน คือวันรวม ธรรมเนียมโบราณมักนิยมกันไปเชิญจากท่าน้ำ สระน้ำ บ่อน้ำ ห้วยหนอง คลอง บึง และกันพร้อมแต่งขันธ 5 ขันธ 8 เพื่อไปเชิญพระอุปคุตมายังบริเวณพิธีภายในวัด ส่วนการเชิญพระเวสสันดรเข้าเมืองนั้นมักนิยมเชิญที่บริเวณชายป่าหรือทุ่งนา

เมื่อถึงเวลาประมาณบ่าย 3-4 โมง ชาวบ้านจะมารวมตัวกันที่วัดเพื่อจัดเตรียม พระพุทธรูป พระอุปคุตหรือพระบัวเข็ม พร้อมทั้งเครื่องอัฐบริขาร คือ บาตร ผ้าไตรจีวร รองเท้า ผ้า กรองน้ำ ร่ม อาสนะ หมอนพิง ชันน้ำ หรือแก้วนํ้า ชันบนเสลี่ยง และนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ 4 รูป เดินทางไปยังบริเวณที่จะทำพิธี พร้อมทั้งจัดเตรียมหาฆ้อง กลอง และเครื่องดนตรีไปยังบริเวณท่าน้ำ สระน้ำ บ่อน้ำ ห้วยหนอง คลอง บึง ประจำหมู่บ้าน จากนั้นผู้นำในพิธีจะเป็นผู้นำกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย ไหว้พระรับศีล หัวหน้านักกล่าว นะโม จบแล้ว ชุมนุมเทวดา คือให้ปาว สักเค ก่อน จึงกล่าว คำอาราธนาพระอุปคุต ดังนี้

“โอกาสะ โอกาสะ ผุ่ข้าทั้งหลาย ภายในมีพระสงฆ์เป็นเค้า ภายนอกมีเฒ่าแก่ใหญ่ น้อยสถิตอยู่สอนสอน ขอพร้อมกันประนมกรกัมขาปไหว้ พระมหาอุปคุตเถระเจ้าตนฉลาดด้วยอาคม พรหมจารี มีอิทธิฤทธิ์เอื่องฮอด เป็นยอดอยู่ได้ลุ่มฟ้าลือชา ตนมีสติปัญญาจบไตรเพท วิเศษด้วยคลอง ธรรม บัดนี้ผุ่ข้าทั้งหลายขอโอกาสอาหาทธานา ขอจงเสด็จลีลามาแต่แม่คงคายาว่านกว้าง อันเจ้าภู หากนิรมิตรเป็นเมืองแก้วแล้วด้วยอาคม ทะรงพรหมจรรย์จบไตรเพท วิเศษด้วยอรหันตะหันตา จึงขอ อาหาทธานาด้วยอุบายพระคาถาว่า อุปคุตโต จ มหาเถโร คิฆมุตโต สมุทโท ปาโต ตลา อายาตุ เอกสโร ดังนี้เป็นเค้า ขอเจ้าภูจงเสด็จมาสถิตผาบุยุกชีโยภยัย ผาบมารจิงไฮหายเสียพิณาศ ขอเชิญครุฑ นาคเจ้ากับทั้งเทพวิมาน จงเสด็จเนาว์สถานเหนืออาสน์ มาอัชบาบาทเจ้า อุปคุตเถระ เพื่ออัชญาผุ่ข้า ทั้งหลาย อันพร้อมกันมาฟังยังมหาเวสสันดรชาดกในพระอาฮามช่วงเขต ขออัญเชิญพระอาทิตย์ตน วิเศษใสแสง พระจันทร์แสงเอื่องอยู่พระอังคารฟุ้งรัศมีจงมาสถิตอยู่ที่นี่ พระพุท พระพัส พระศุภร์ พระเสาร์ พระราหู พระลักขณา ตนทะรงวัดถาขาวเหลืองามยิ่ง พระแก้วกิงจงสถิตเบื้องทิศปัจฉิม ขอ อาหาทธานาเทพเจ้าภูมิสถาน ตนทะรงวิมานในหมื่นโลกธาตุ เป็นอาจในจักรวาล ขอจงเสด็จลงมาผา บมารทั้ง 5 อันจักมาเบียดเบียนผุ่ข้าทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก อันได้แต่เข้ามาฟังยังล้ามหา

เวสสันดรชาดก สาธกให้จบมือหนึ่งวันเดียว เพื่อให้หายอนตายมีความสุขกายแก่ฝูงข้าทั้งหลาย ณ สถานที่นี้ ก็ข้าเทอญ” (พระอริยานุวัตร เขมจารี, 2506: 21-23)

ภาพประกอบ 3 การอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าสู่เมือง

เมื่ออัญเชิญพระอุปคุตเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้นำก็จะกล่าวคำอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ที่มีน้ำเสียงไพเราะ 1 รูป เพื่อเทศน์เชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง ในระหว่างที่พระกำลังเทศน์อยู่นั้น ชาวบ้านก็จะสลับกันนำเงินไปถวายสมภาร คือ การนำปัจจัยมาถวายกัณฑ์เทศน์ จนกว่าพระจะเทศน์จบ เมื่อพระเทศน์จบแล้วก็จะมีการตีฆ้องเป็นสัญญาณและเดินทางกลับวัด โดยการผ่านหมู่บ้านซึ่งสมมุติว่าเป็นกรุงสีพี ส่วนชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านก็จะนำดอกไม้ น้ำดื่ม และเตรียมน้ำใส่ถังไว้รอให้ขบวนแห่เดินผ่านมาถึงเพื่อจะได้นำดอกไม้ที่เก็บได้จากป่ามาล้างทำความสะอาดก่อนจะนำเข้าไปยังบริเวณพิธี เมื่อถึงบริเวณวัดแล้วจะมีการเดินเวียนทักษิณาวรรตรอบศาลาโรงธรรม 3 รอบ โดยในแต่ละรอบจะมีการนำดอกไม้วางบนห่อพระอุปคุต และวางตามชั้นกระหย่องตามเสาธงทั้ง 8 เสา ส่วนที่เหลือก็จะนำไปบูชาไว้บนแท่นช้างธรรมาสน์เทศน์มหาชาติต่อไป

ภาพประกอบ 4 การแห่พระเวสสันดรเข้าสู่เมือง ในระหว่างเดินทางเข้าสู่หมู่บ้าน

ส่วนชาวบ้านที่ร่วมในขบวนแห่ก็จะตีฆ้อง กลอง พร้อมทั้งนำพระพุทธรูปหรือพระบัวเข็มและเครื่องอัฐบริขารเดินออกหน้า ตามด้วยผ้าพระเวสส์ ส่วนเครื่องดนตรีและคนที่ชอบฟ้อนรำก็จะเดินตามหลังจนกว่าจะถึงบริเวณวัด แล้วแห่ทักษิณาวรรต (การเวียนขวา) รอบศาลาโรงธรรม 3 รอบ แล้วจึงนำพระพุทธรูปขึ้นสู่ศาลาโรงธรรม ส่วนพระอุคุตหรือพระบัวเข็มก็จะนำไปไว้บนห่อพระอุคุต เพื่อสักการะบูชาตามธรรมเนียม หากห่อพระไม่มุงก็ใช้ร่มกันแดด แล้วจัดเตรียมสำหรับควาหวาน ถวาย เข้า-เพล ไว้ที่หอในวันฟังเทศน์

2) การเทศน์มัลลย์หมื่น มัลลย์แสน

ในตอนเย็นหลังจากชาวบ้านรับประทานอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทางวัดจะตีกลองเป็นสัญญาณให้ญาติโยมมารวมตัวกันอีกครั้ง เพื่อร่วมฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์และเทศน์มัลลย์หมื่น มัลลย์แสน การเทศน์มัลลย์หมื่น มัลลย์แสน ถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในงานประเพณีบุญผะเหวด เพื่อเป็นการเน้นให้เห็นถึงความสำคัญและอันสงส์ของการฟังเทศน์มหาชาติ เมื่อชาวบ้านมาพร้อมกันแล้วทายกจะเป็นผู้นำกล่าวไหว้พระรับศีล และอาราธนาพระปริต พระภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จนแล้วเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระภิกษุสงฆ์ขึ้นสู่ธรรมมาสน์ทายกนำกล่าวคำอาราธนาเทศน์มัลลย์หมื่น ดังนี้

“สุระหิตัง นิจจัง ตัง ตัง ธัมมัง วันทาโม ข้าไหว้บาทนาโถ กับทั้งพระศรีมหาโพธิกุศล
โสธมวอลมา มีอัคราข้าไหว้ นับได้ด้วยโกฏี เทพพระมัลลย์โปรดปราณ ตั้งไว้ดื่บเศร้า ขำกราบเศียรเกล้า
วันทา ด้วยมาลาดวงดอก พร้อมด้วยข้าวตอกบรรณาการ ทั้งข้าวเปลือกข้าวสารผ่ายแผ่ บูชาแก่นไ้
สัพพัญญู องค์พุทธโศผู้ประเสริฐ อัครเศเลศองค์พระธรรม สังเฆนบชาต ตามโอวาทคำสอน ชินาวรองค์
ประเสริฐ สมมุติสงฆ์เลิศทรงธรรม พวกข้า่น้อมนำมาพร้าพร้อมน้อมกายและอินทรีย์ จิตยินดื่บ
ประมาท ฟังโอวาทคำสอน ในบวรพุทธศาสน์ด้วยบาทพระคาถาว่า โยโส สุนทะหิตัง ธัมมัง ะรัง
สักกัจจัง อารานัง กะโรมะ”

เมื่อพระสงฆ์เทศน์กัณฑ์มัลลย์หมื่นจบแล้ว ทายกนำกล่าวคำอาราธนาเทศน์มัลลย์แสน ดังนี้

“ยัง ยัง สักกัธมะ ะรัง ตะตัตตปะโก ะระสะตัง สักกัจจัง นะมัสสามิ ผุงข้าทั้งหลายนรหญิง
ชายถ้วนถี่ พร้อมภาคที่วันทา ยกมือมาใส่เกล้า ก้มกราบเท้านาโถ องค์พุทธโธอย่างยิ่งพร้อมทุกสิ่งสักการ
ด้วยจิตบานเอื้องฮุ้ง มุ่งมาดแผ่กุศล หวังเอาตนข้ามโอชะ พ้นจากโลกสงสาร ขอให้ได้พบศาสนาของ
พระศรีอารยโ้วาท องค์พระบาทอนาคต ทรงเกียรติยศไฉธรรม อันจักนำมาตรัสในภายหน้า ขอให้ข้า
ได้สัมฤทธิ์ บวรมัยมิตรเห็นธรรม โสดานำบังเกิด ไกลจากโลกอัสัญญี อวจีแสนสำ พ้นภาคต่ำสู่ญาณ

ทอง เดินตามคลองอันวิเศษตัดกิเลสวัฏฏะวน พร้อมทุกคนฝ่ายแม่ กัณฑ์มอลยแสนผายแผ้วกว้างเมตตาธรรม ข้าน้อมนำบ่ขาด บ่ประมาทตั้งใจฟัง ขอให้สมหวังในชาตินี้และชาติหน้า พวกข้าน้อมวันทา ตามพระบาทคาถาว่า อตตะธัมมะ ปะกาเสถะ โน โอกาสะ อารารณัง กะโรมะ”

เมื่อพระสงฆ์เทศน์กัณฑ์มอลยแสนจบหากยังไม่ตึก ก็อาจจะมีการนิมนต์พระนักเทศน์เสียงดีให้เทศน์แหล่บ้าง โดยเฉพาะแหล่หมัทธิ เป็นต้น ก่อนที่จะมีการแยกย้ายกันไปพักผ่อนหรือมีการคบงันกันต่อไปตามอัธยาศัย ระหว่างคบงันพวกคนหนุ่ม คนสาว ก็จะมีการพูดจาเฝ้ายอกเกี้ยวพาราสีกัน บางก็ร้องรำทำเพลงเป่าแคนและตีพิณจนจวนสว่าง เพื่อรอเวลาในการแห่ข้าวพันก้อนในวันรุ่งขึ้นต่อไป

วันเทศน์ หรือ วันแสดงธรรม

1) การแห่ข้าวพันก้อน

ตอนเช้าราวตี 3 หรือตี 4 เป็นอย่างช้าชาวบ้านจะมีการรวมตัวกันอีกครั้งเพื่อแห่ข้าวพันก้อน การแห่ข้าวพันก้อนถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดจะขาดไม่ได้ การแห่ข้าวพันก้อนคือการบูชาคาถาพัน บางทีก็เชื่อว่าเป็นการถวายพระอุปัศตู ข้าวพันก้อนนี้เป็นข้าวเหนียวก้อนเล็ก ๆ นับรวมกันได้พันก้อน เมื่อพร้อมกันแล้วจะจุดธูปเทียนไหว้พระและกล่าวคำบูชาข้าวพันก้อน ดังนี้

“อิมัสมิญฐานะ อิมานิ สาทัมพะลานิ ภัตตะสัสตตุ กัตตานิ คันธะมาลาทีนิ พุทธะ ธัมมะ สังฆัสสะ เจวะ มะหาเวสสันตะระชาตะกัสสะจะ เจตียะโพธิรุกขัสสะจะ อภิปุชะยามะ พุติยัมปิ ตติยัมปิ” (ว่า 3 จบ)

เมื่อกล่าวคำบูชาเสร็จจะมีการต้อนนำหน้าและแห่ข้าวพันก้อนเวียนรอบศาลาโรงธรรม 3 รอบ พร้อมทั้งวางข้าวพันก้อนไว้ตามภาชนะที่ติดไว้กับเสาธงทั้ง 8 ทิศ หรือบูชาที่หอพระอุปัศตู ส่วนที่เหลือก็จะนำขึ้นศาลาโรงธรรมเพื่อบูชากัณฑ์เทศน์ต่อไป ในระหว่างที่แห่อยู่นั้นก็จะกล่าวคำแห่ข้าวพันก้อนไปด้วย ดังนี้

“นะโมนะโม พระไตรปิฎก ยกขึ้นมาเทศน์ ในเรื่องพระเวส ตั้งแต่ชาติปางหลัง ขอเชิญฟังยังล้ามหาชาติ ชันหมากเบ็งอาชัญยอขึ้นบูชา ข้าวพันก้อนถวายอาชาญบูชา ชาเฮาชาสามควงยอดแก้ว ข้าไหว้แล้วถวายอาชัญบูชา ขอปรารภนาอนิสงส์อันเลิศ พรอันประเสริฐคืออายุวันนัง สุขังพลั่งเถิดทูนเทินไว้ ขอให้ได้ดังคำปรารภนา สาธุสาอนุโมทามิ”

2) การเทศน์สังกาส

เมื่อแห้วพันก้อนเสร็จแล้วทุกคนจะไปรวมกันที่ศาลาโรงธรรม ผู้เป็นมัทนายกนำกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยไหว้พระรับศีล แล้วป่าวประกาศอัญเชิญเทวดาเพื่อมาร่วมฟังเทศน์มหาชาติ ดังนี้

“สุนันตุ โภณโต เย เทวา สังฆา ดุรา ผุ้หมูเทวดาเจ้าทั้งหลาย ภายในมีพระยาธิปัตติราชเจ้าเป็นเค้าเป็นประธาน กับทั้งโสฬสมหาพรหมตนทรงญาณลือเดช พระอาทิตย์ตนวิเศษใสแสง จันทรจรัสแสงเอื้องสูง ราหูพุงรัศมี ท้าวทิศปราสาท จตุราชโลกบาล อิศวนสารแสนสำ ธรณีพรม่าวลมา เมขลา ไกวแก้วแกว่ง ท้าวทุกแห่งอันฮักษา ทั้งภูผาและเถื่อนถ้ำ ทั้งย่านน้ำและเหวหิน ทั้งแดนดินและเถื่อนกว้าง ทั้งย่านน้ำและวังฮี ทั้งโบกธรณีและย้อมหญ้า ทุกแหล่งเหล่าและโพธิ์ศรี ทั้งเจดีย์และแก้วกู๋ อันฮักษาศาสนาอยู่อาฮามเขต ประเทศภูมิสถาน กำฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ ทุกเทศท่องอาณา ทั้งคูลาและแถวถี้ ขอเชิญเทพไท้ทุกที่แดนไกล พวกผุ้เข้าทั้งหลาย ขออัญเชิญเทพแก่นไท้ทั้งมวล ในหมื่นโลกธาตุอากาศจักรวาล ขอจงพร้อมกันเสด็จลีลา ลงมาช่งหน้าพระพุทเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า แล้วจึงพร้อมกันมาฟังยังล่ำมหาชาติ ขอจงสำเร็จความปรารถนา พวกหมูเข้าทั้งหลาย ทุกตนทุกคนก็เข้าเทอญ”

เมื่อกล่าวอัญเชิญเทวดาจบแล้ว นิมนต์พระสงฆ์รูปที่จะเทศน์สังกาสขึ้นบนธรรมมาสน์ การเทศน์สังกาสนิยมเทศน์คู่และดัดเสียงให้เข้ากันถูกกันฝึกหัดว่าเข้ากันให้ชัด ทำนองเทศน์สังกาสนี้โบราณเรียกว่า ทำนองสี่ทันดร มีบทเล่นพร้อมกัน ฟังแล้วน่าสะอึกสะอื้นจริง ๆ ใช้สามเถรน้อยเสียง น้ำนมเทศน์ยิ่งไพเราะ แล้วกล่าวกำอาราธนาสังกาส ดังนี้

“ศรี ๆ สิทธิพระพร เสียงดงดอนโคจรมานมี ทุกที่พร้อมวังหลวง บางพ่องนอนเปลือยกาย เหยื่อยผมตะแคงเนื้อ บางพ่องนอนบ่อฮู้เมื่อจักตน สลวนโกนดังที่ท่วน ๆ โทด ๆ ก้องทั่วทุกกาย บางพ่องนอนข่มและนอนหงาย เอ็ดน้ำลายไหลออกปากอยู่ยียน ๆ พระทศพลเจ้าหลิงเห็นห้องเมืองคนแล้ว เจ้าจึงยินหน่วย พระก็ฮู้ฮ้ายและอันดี พระจึงลีลาออกจากปักตูเวียงวังปราสาท แล้วจึงสั่งเสนาคุตตะอำมาตย์ ให้ห้างแล้วยังม้าแก้วศรีวรคณัฐัก พระจึงชักม้าแก้วขึ้นเหนืออากาศกลางหา มี่ผุ้เดือนดาวหากมาสะพัดแวดล้อมอ้อมเป็นบริวาร พระมนีสีหะนารถท้าว เลยเสด็จนั่งเหนือหลังม้าแก้วศรีวรคณัฐัก ม้าก็พาหอบฝ่ายเวหาวิวอน ๆ เลยเล่าข่มแม่น้ำทั้ง 5 ทุกภาค ม้าก็กลายหนห้องเมืองคนสุทธยั้ง เลยเล่าตกจิมหน้าสมุทรใหญ่คงคา พระก็ลีลาขึ้นเหนือกองทรายเนาว์นั้ง พระก็สั่งม้าแก้วจึงดับแตกตายไป เลยเกิดเป็นหินผาอยู่ณที่เดียวกัน พระก็บายเอาศรีคันไชย์ด้ามแก้วดัดเกศเกษา แล้วจึงชัตขึ้นเหนือบนอากาศ ไปฐาปะนาตั้งไว้ในชั้นฟ้าดาวติงษา ผาภกฐมาชื่อว่า “ธาตุเกศแก้วจุฬามณีเจดีย์” มี

ยอดได้เก้ายอดจึงขอเป็นนัยคาถาว่า “อาทิกุลยานัม มชฺฌเมกุลยานัม ปรีโยสานกุลยานัม สาตถัง สัพพยชนั กเวลปรีปัญณัม ปรีสุทฺธัง พรหมจริยัม ปกาเสถ โน โอกาส อารารณัม กโรม ฯ” (พระอริยานุวัตร เชมจารี, 2506: 26-27)

การเทศน์สังกาส คือ การประกาศศักราชบอกวันเดือนปีที่มีการเทศน์มหาชาติในครั้งนั้น ๆ เพื่อให้ญาติโยมชาวบ้านได้ทราบ และเพื่อเตือนความทรงจำพระพุทธศาสนาในยุคของพระสมณโคดมพุทธเจ้า จะมีอายุปรากฏอยู่ในโลกได้ห้าพันปีเท่านั้น เมื่อถึงวันที่มีการเทศน์นั้น อายุของพุทธศาสนาผ่านไปแล้วก็ปี ก็เดือน และก็วัน ยังเหลืออยู่อีกเท่าใดจึงจะครบห้าพันปี เนื่องจากชาวอีสานออกเสียงคำว่า ศักราช ได้ไม่ชัดเจน จึงเพี้ยนไปเป็น สังกาด ท่านผู้รู้จักสร้างคำขึ้นมาใหม่เป็น สังกราช ซึ่งคงมาจากรูปคำ สังศักราช นั่นเอง แต่ให้อ่านว่า สังกาด ดังปรากฏในพจนานุกรมภาคอีสาน ภาคกลาง ฉบับปณิธานสมเด็จพะมหาวีรวงศ์ (ติสโส อ้วน)

3) การเทศน์มหาชาติ

เมื่อพระสงฆ์เทศน์สังกาสจบแล้ว มัคทายกจะกล่าวคำอาราธนาเทศน์มหาชาติ ดังนี้

“สุณนตุ โภณโต เย เทวา สงฆา ดุรา เทพดาเจ้าทั้งหลาย อันยายยังอยู่ทุกหมู่ไม่ไพพะนอม ทุกเหวฮอมฮาวป่าทุกประเทศท่าฮาวเขา ทุกแถวเถาในเถื่อนถ้ำ ทุกท่อน้ำและวังปลา พรธนาฝูงเผดแลผืนอันมีใจโหดฮ้ายโทสะ จงให้เจ้าทั้งหลายปะละเสียยังหัวใจอันเป็นบาป ให้คอยโสสภาพเยี่ยงโสดพึงธรรม เดาดาจำจื่อไว้เป็นประทีปได้ส่องตามทาง เทพดาเจ้าทั้งหลายตนฮักฮาวัดวา และประเทศทางเขตได้ฮอดลีผีทาง เหนือถึงผาใดผาต่าง ทางก้ำซ่ายฮอดกรุงศรีอยุธยา ทางทิศเหนือแดนแก้วเป็นเขต ทุกประเทศด้าวในห้อมพระสุธา กับนางธรณีนอนแนบน้ำ เป็นผู้ค้ำฝูงหมู่ป่ามากับทั้งเทพดาเจ้าทั้งหลาย ภายบนมีพระยาอินทร์พระยาพรหมเป็นเค้า จงเสด็จมาฟังยังล่ำหาเวสสันดรชาดก กับด้วยฝูงข้าทั้งหลาย ภายใต้มืออาชฎาธรรมพระสงฆ์เป็นเค้า ภายนอกมีเฒ่าแก่ใหญ่ผู้น้อยกวบนบ้านแลตาแสง ทั้งเมียแพงฮักฮักลูกแก้วกึ่งชាយ่า ทั้งอาจารย์แลนักปราชญ์ พร้อมทั้งญาติพี่น้องนิคมคาม ตามกันมาพร้อมแพง แต่งเครื่องไหว้บูชาสหัสสามีหลายหลาก ดอกอุบลมากพอพัน บัวแดงบานไขกาบ ดอกผักตบอาจเชียวนิล ดอกยางของหลายบ่อน้อย พันหนึ่งค้อยชวนชวายุช่อสูงยายสะพาดเข้าพันก่อนอาจุบูชา

จักแจกคาถาพันแบ่งเป็นกัณฑ์ได้ 13 กัณฑ์ จักพรรณนาในทศพรกัณฑ์มี 19 พระคาถา จักแบ่งบูชาแลสืบเก้าบูชากัณฑ์เค้าชื่อทศพร หิมพานต์กัณฑ์ถ้วนสอง 134 พระคาถา เครื่องบูชาจัดถวายไว้ ทานขันธกัณฑ์ถ้วนสามมีคาถา 209 บ่อน้อย ยอเครื่องฮ้อยบูชา จึงยกมายังวนปเวสกัณฑ์ถ้วนสี่มี 57 พระคาถา เครื่องบูชาจัดแบ่งไว้ ชูชกัณฑ์ถ้วนห้าได้มี 79 พระคาถา เครื่องบูชามีบ่อขาดบ่อ

ตก จุลพนกัณฑ์ถ้วนหมี่ 35 พระคาถา เครื่องบูชาตกแต่งไว้ มหาพน กัณฑ์ถ้วนเจ็ดได้มี 80 พระคาถา เครื่องบูชามีตั้งไว้ กุมารกัณฑ์ถ้วนแปดได้มี 101 พระคาถา เครื่องบูชาถ้วนถึ มัททิกัณฑ์ถ้วนเก้ามี 90 พระคาถา เครื่องบูชามีสู่อัน สักกบรรพกัณฑ์ถ้วนสิบมี 43 พระคาถา เครื่องบูชาตกแต่งอาจ มหาราช กัณฑ์ถ้วนสิบเอ็ดมี 69 พระคาถา เครื่องบูชายิงงามดี ฉัศติกัณฑ์สิบสองมี 36 พระคาถา เครื่องบูชา ตกแต่งไว้ กัณฑ์นครได้ถ้วนสิบสาม พระคาถางาม 48 ยอยกเข้าบูชา พระคาถาพันครบถ้วน ผุ่งข้า ทั้งหลายแต่งเครื่องถ้วนไว้บูชา จึงขออัญเชิญเทพดาทุกเทศ จงมาฟังยังล้ามหาเวสสันดรชาดก

บัดนี้ ขออาธารณาพระสงฆ์เจ้าตนวิเศษได้ขึ้นแสดงธรรมเทศนา ยังล้ามหาเวสสันดรชาดก อันท่านหาก หยิบยกมาเทศนาตามพระพุทธรูทิกา จึงขออาธารณา ว่า อาทิกุลยาน์ มชฌมกุลยาน์ ปรีโยสานกุลยาน์ สาคถ์ สพพยุชน์ เกวลปริบุญณ์ ปรีสทฺธ พรหมจริย์ ปกาเสถ โน โอกาส อารารณ กโรม (พระอริยานุวัตร เชมจารี, 2506: 29-31)

การอาราธนาเทศน์มหาชาติหากมีความจำเป็นก็อาจจะอาราธนาอย่างย่อโดยไม่ต้องพรรณนาความได้ จะใช้แค่คาถาบาลี คือ

“อาทิกุลยาน์ มชฌมกุลยาน์ ปรีโยสานกุลยาน์ สาคถ์ สพพยุชน์ เกวลปริบุญณ์ ปรีสทฺธ พรหมจริย์ ปกาเสถ โน โอกาส อารารณ กโรม” ก็ได้เช่นเดียวกัน

ส่วนพระสงฆ์ก็จะดำเนินตามลำดับพิธีกรรม คือจะเริ่มเทศน์ตั้งแต่กัณฑ์ทศพร ไปจนถึงกัณฑ์นครและกัณฑ์ฉลองต่อไป ทายกทายิกาจะต้องปฏิบัติรักษาหน้าที่พิธีกรรมในขณะที่ฟังเทศน์ คือ จะต้องคอยจดรูปเทียนประจำกัณฑ์นั้น ๆ เพื่อเป็นการบูชาคาถาพัน เทียนคาถาพันนี้จะต้องพันได้ครบถึง พัน ไม่ได้เกี่ยวกับเทียน “เครื่องห้อย เครื่องพัน” ที่ตั้งไว้บูชาเฉย ๆ ซึ่งในปีต่อมา ๆ ก็นำมาตั้งบูชาอีก เทียนคาถาพันตามแบบโบราณชาวบ้านจะนิยมทำกันง่าย ๆ คือเอาเส้นด้ายพันเป็นเส้น ๆ ไปชุบน้ำเทียนที่ต้มให้ละลายเมื่อเย็นลงก็จะได้ลักษณะคล้าย ๆ ไส้เทียน จากนั้นจึงนำมาพันตามจำนวนคาถาของแต่ละกัณฑ์ แต่ในปัจจุบันเทียนคาถาพันมักนิยมซื้อเทียนเล่มเล็ก ๆ ที่มีขายตามท้องตลาดมาใช้แทน เพราะมีความสะดวกสบายและไม่ต้องเสียเวลาในการทำให้อย่างยาก ทั้งยังมีการนำรูปมานับให้ได้เท่ากับจำนวนเทียนเพื่อไว้จุดบูชาประจำกัณฑ์นั้น ๆ ด้วย และอีกอย่างคือเทียนง่าม เฉพาะเทียนง่ามนั้น กัณฑ์ทศพรมี 1 เล่ม กัณฑ์ต่อไปก็ทวีคูณจนถึงกัณฑ์นครมี 13 เล่ม มีได้มากเต็มจำนวนพระคาถา ซึ่งบูรพาจารย์ทำกันมาเช่นนี้น่าจะให้ครบพระคาถา เหมือนรูปเทียนบูชาอื่น ๆ แต่ทำเป็นทวิคูณเพียงให้จุดประจำกัณฑ์หนึ่ง ๆ เท่านั้น สันนิษฐานซึ่งมีเทียนง่ามในกัณฑ์ เห็นจะเป็นเทียนบูชาเทพดาเพื่อเป็นการต้อนรับเทพดา (สำนักศึกษาธิการจังหวัดขอนแก่น, 2539 : 162)

เทียนง่าม คือ เทียนที่ทำขึ้นให้มีลักษณะเป็น 3 ง่ามคล้าย ๆ ดินกา ตามตำนานพระเจ้า 5 พระองค์ เพื่อใช้จุดประจำกัณฑ์ และยังเป็นเครื่องหมายบอกว่าในตอนนี้นั้นพระได้เทศน์ไปถึงกัณฑ์ที่เท่าไรแล้ว เครื่องบูชาคาถาพันประจำกัณฑ์ ประกอบด้วย

- กัณฑ์ที่ 1 ทศพร รูป 19 ดอก เทียน 19 เล่ม เทียนง่าม 1 เล่ม
- กัณฑ์ที่ 2 หิมพานต รูป 134 ดอก เทียน 134 เล่ม เทียนง่าม 2 เล่ม
- กัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์ รูป 209 ดอก เทียน 209 เล่ม เทียนง่าม 3 เล่ม
- กัณฑ์ที่ 4 นปเวส รูป 57 ดอก เทียน 57 เล่ม เทียนง่าม 4 เล่ม
- กัณฑ์ที่ 5 ชูชก รูป 79 ดอก เทียน 79 เล่ม เทียนง่าม 5 เล่ม
- กัณฑ์ที่ 6 จุลลพนรูป 35 ดอก เทียน 35 เล่ม เทียนง่าม 6 เล่ม
- กัณฑ์ที่ 7 มหาพน รูป 80 ดอก เทียน 80 เล่ม เทียนง่าม 7 เล่ม
- กัณฑ์ที่ 8 กุมาร รูป 101 ดอก เทียน 101 เล่ม เทียนง่าม 8 เล่ม
- กัณฑ์ที่ 9 มัทรี รูป 90 ดอก เทียน 90 เล่ม เทียนง่าม 9 เล่ม
- กัณฑ์ที่ 10 สักกะบรรพ รูป 43 ดอก เทียน 43 เล่ม เทียนง่าม 10 เล่ม
- กัณฑ์ที่ 11 มหาราช รูป 69 ดอก เทียน 69 เล่ม เทียนง่าม 11 เล่ม
- กัณฑ์ที่ 12 ฉัตติ รูป 36 ดอก เทียน 36 เล่ม เทียนง่าม 12 เล่ม
- กัณฑ์ที่ 13 นคร รูป 49 ดอก เทียน 49 เล่ม เทียนง่าม 13 เล่ม

ความยาวของเทียนไม่มีการกำหนดที่ตายตัว แต่จะทำตามความเหมาะสม เพื่อใช้จุดให้แสงสว่างพอดีกับเวลาที่พระเทศน์ในกัณฑ์นั้น ๆ อาจจะดับก่อนหรือหลังก็ได้ ข้อสำคัญคือพยายามให้มีแสงสว่างตลอดในการเทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์ เทียนคาถาพันจะจุดที่ราวเทียนบนปากโอ่งน้ำมนต์ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณหน้าธรรมมาสน์ ถือว่าเป็นการทำน้ำพระพุทธรูปคาถาพันที่ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อเสร็จงานแล้วชาวบ้านจะพากันนำน้ำพุทธรูปที่ได้ไปดื่มกิน ใส่ตุ่มน้ำอาบ หรือนำไปราดรด วัว ควาย บ้านเรือนของตน เพราะเชื่อกันว่าสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ด้วย และปิดเป่าสิ่งชั่วร้าย ออกจากบริเวณบ้านเรือนของตนได้

การจุดเทียนคาถาพัน คือ การจุดเทียนเพื่อเกิดแสงสว่าง เนื่องจากในสมัยโบราณยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ดังนั้นการเทศน์จึงต้องอาศัยแสงสว่างจากเทียน แต่ในปัจจุบันเทคโนโลยีมีความทันสมัยมากขึ้น แสงสว่างจากเทียนจึงอาจไม่มีจำเป็นแต่ชาวอีสานก็ยังยึดถือและยังคงปฏิบัติมาเช่นเดิมจนถึงปัจจุบัน

4) การถวายกัณฑ์เทศน์

เมื่อพระขึ้นสู่ธรรมมาสน์แสดงธรรมแล้วผู้รับเป็นเจ้าภาพประจำกัณฑ์จะต้องจุดธูปเทียนหน้าธรรมมาสน์บูชากัณฑ์เทศน์ ซึ่งกัณฑ์หนึ่ง ๆ จะมีประมาณ 3-4 ลาน และรอจนกว่าพระจะเทศน์จบลงในกัณฑ์นั้น ๆ เมื่อพระเทศน์จบลงก็จะมีการตักโอง หวานข้าวตอก ดอกไม้ ข้าวสาร ตามประเพณี และรอให้พระลงจากธรรมมาสน์ เจ้าภาพประจำกัณฑ์ก็จะนำกัณฑ์เทศน์ไปถวายในบริเวณศาลาโรงธรรมนั้น กัณฑ์เทศน์ส่วนใหญ่จะเป็นปัจจัยไทยทาน เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน กล้วย มะพร้าวอ่อน ข้าวสาร อาหารแห้ง พริกเกลือ หอม กระเทียม ปลา ร้า และจุดปัจจัย เป็นต้น เมื่อเสร็จแล้วพระกล่าวอนุโมทนาว่า “ยถา” เจ้าของเครื่องกัณฑ์กรวดน้ำ เมื่อพระว่า “สัพเพ” แล้วให้วางแก้วน้ำลงนั่งประนมมือรับพรจนกว่าจบอนุโมทนา เสร็จแล้วเจ้าภาพก็จะกลับไปนั่งฟังเทศน์ต่อไป

5) การแถมสมภาร

ในระหว่างที่พระกำลังเทศน์อยู่นั้น หากผู้ใดผู้หนึ่งเกิดศรัทธาอยากร่วมทำบุญขึ้นมาในขณะนั้นก็สามารถทำได้ทันทีที่ไม่มีใครว่ากัน เรียกว่า แถมสมภาร มักนิยมทำตอนที่พระเสียงดีกำลังเทศน์ด้วยลีลาอันไพเราะจับใจ จนทำให้ผู้ฟังเกิดความซาบซึ้งถึงกับอดใจไว้ไม่ได้ต้องควักเงิน หรือสิ่งของมีค่าบางอย่างออกมาจบบูชาเหนือศีรษะพร้อมกับประกาศถวายดัง ๆ ซึ่งมักมีลักษณะดังนี้

“สาธุเน้อ ผู้ข้ามีใจใสศรัทธา ขอถวายปัจจัยเป็นเงิน.....บาท (หรือเป็นสิ่งของอย่างอื่น) ยกขึ้นอาจุบูชาธรรมในลำมหาชาติ ประรณาวาอยากได้...(สุดแท้แต่ความประสงค์ของผู้นั้น) ขอให้สมมักสมปรารถนาทุกประการโดยไว เน้อ สาธุ”

กลางคนอาจพูดไม่คล่องหรือไม่กล้าพูดก็ส่งให้คนอื่นที่มีความชำนาญประกาศศรัทธาแทน ถ้ามีความปรารถนาอะไรเป็นพิเศษก็กระซิบบอกไปด้วย คำประกาศมักจะคล้ายๆกันดังนี้

“มาแล้วเน้อ (หรือมาอีกแล้ว) ปัจจัย จำนวน....บาทเป็นของ....(ชื่อผู้ส่งให้) มีใจใสศรัทธาได้ถวายบูชาธรรมในลำมหาชาติ ประรณาวาอยากได้....ขอให้สมมักสมปรารถนาทุกประการ เน้อ สาธุ”

การแถมสมภารในลักษณะเช่นนี้ ลางทีพวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ ก็ทำเพื่อการหยอกเย้ากันให้สนุกสนานก็มี โดยไม่ต้องออกชื่อผู้ถวายแต่มีกระบอกความประสงค์อยากให้คนนั้นคนนี้ได้รับอะไรหรือเป็นอย่างไร เช่น ให้หญิงสาวหรือชายหนุ่มคนใดคนหนึ่งได้คู่โดยเร็ว หรือย่านอนตื่นสายนัก ฯลฯ ดังนี้ เป็นต้น

เมื่อกล่าวคำถวายประกาศศรัทธาเสร็จ ก็จับขึ้นบูชาอีกครั้งแล้ววางเงินหรือสิ่งของที่ถวายนั่นลงไว้ในบาตร พอพระลงจากธรรมมาสน์ก็นำปัจจัยนั้น ไปถวายรวมกับเครื่องกัณฑ์เทศน์ของเจ้าของกัณฑ์ต่อไป (พรชัย ศรีสารคาม, 2538: 31-32)

แต่ปัจจุบันการแถมสมภารไม่นิยมกล่าวเอง จะมีคหายุ้งเป็นกล่าวให้ โดยทำหน้าที่คอยกล่าวแถมสมภารให้กับทุกคนที่มาร่วมฟังเทศน์ โดยจะมีคำกล่าวคล้ายๆกันตามแต่ความชำนาญดังต่อไปนี้

โมทนาสาธุเด้อ แม่ใหญ่/พ่อใหญ่(ชื่อ).....ลาวมีใจใสสะอาดได้เงินบาทมาบูชาธรรมฟังล้ามหาชาติได้ขาดกองบุญผู้สาวยกใส่เกล้า ผู้เฒ่ายกใส่หัว เยอ ๆ หยิ่ง ๆ แม่ใหญ่/พ่อใหญ่(ชื่อ)..... เอ้ยเจ้าปรารณาอย่าให้ได้สมความมุ่งมาดปรารณา ปรารณาเงินให้เงินไหลกอง ปรารณาทองให้ทองไหลกลับ นอนหลับได้เงินหมื่นนอนตื่นได้แสน แบนมือไปได้แก้วมณีโชติ โทะฮ้ายอย่ามาพาน มารฮ้ายอย่ามาใกล้ให้มีอายุได้ยืนหยิ่งที่รมา ทั้งบุตรตริบุตรตาชายหญิงผู้น้อยช่วยสงฆ์ให้เจ้ามีเป็นแสน ของกำแนนให้มีทุกสิ่ง ช่างม้ามิ่งอานคำ พญาธรรมตนอาจเดชฤทธิ์กล้าตามตำราเพิ่นกล่าวไว้ อินทาให้จึงให้พรว่า อายุ วัฒน สุขัง พลัง สาธุ (บรรจง ศรีสาวแห, สัมภาษณ์)

6) การทำกัณฑ์หลอน, กัณฑ์จบ

การเทศน์มหาชาติของชาวอีสานสิ่งที่ขาดไม่ได้และปฏิบัติสืบต่อกันมาคือการทำต้นกัณฑ์หลอน กัณฑ์หลอน คือ เครื่องกัณฑ์ของผู้มีศรัทธานำมาถวายในวันฟังเทศน์ ไม่เจาะจงรูปใดรูปหนึ่ง เพียงกำหนดว่ารูปใด กำลังเทศน์อยู่บนธรรมมาสน์ก็ถวายรูปนั้น โดยไม่ยอมถวายรูปอื่นเป็นอันขาด เมื่อแห่เครื่องกัณฑ์ไปถึงแล้ว จุ้ตรูปเทียน พระเทศน์ลงจากธรรมมาสน์นิมนต์ไปรับเครื่องกัณฑ์พิเศษนั้น เรียกว่า ถูกกัณฑ์หลอน (พระอริยานุวัตร เขมจารี, 2506: 53)

ต้นกัณฑ์ที่ได้จากพี่น้องที่มีจิตศรัทธาจะทำบุญเอากิ่งมะขามหรือต้นกล้วยขนาดเล็กมา แล้วนำเอาเงินหรือเครื่องปัจจัยไทยทานทั้งหลายไปร้อยติดหรือเสียบไว้บนกิ่งไม้หรือต้นกล้วยนั้น เพื่อนำไปถวายพระที่กำลังเทศน์มหาชาติอยู่บนศาลา การนำต้นกัณฑ์ไปถวายพระจะจัดเป็นขบวนแห่กลองยาวร้องลำทำเพลงประกอบอย่างคึกครื้นสนุกสนาน เมื่อแห่เข้าไปถึงบริเวณวัดแล้วนำต้นกัณฑ์ไปถวายพระที่กำลังเทศน์ทันที เรียกว่า ต้นกัณฑ์หลอน (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญผะเหวด 2543, 2543: 30)

การทำกัณฑ์หลอนไปถวายเชื่อว่าจะได้านิสงส์มาก เพราะเป็นการทำทานโดยไม่จำเพาะเจาะจง ถือเป็นการทานอย่างบริสุทธิ์ แต่ที่กลางถิ่นที่มีพระเสียงดีเทศน์แหล่ได้ไพเราะจับใจและมีคนอยากฟังการแหล่ของท่านโดยเฉพาะ ก็อาจจัดกัณฑ์เทศน์พิเศษเหมือนกับกัณฑ์หลอนเตรียมไว้ทอดถวายท่าน แล้วส่งคนไปแอบเฝ้าดูไว้ ถ้าเห็นท่านขึ้นธรรมมาสน์ก็ส่งสัญญาณบอกให้พรรคพวก

เคลื่อนขบวนกัณฑ์เทศน์สมทบพิเศษนั้นเข้าไปในเขตวัดได้ แล้วตั้งรอไว้เพื่อทำพิธีทอดถวายต่อไปหลัง
ท่านลงจากธรรมมาสน์แล้ว กัณฑ์เทศน์ลักษณะนี้ไม่เรียกว่ากัณฑ์หลอน แต่เรียกว่า กัณฑ์จอบ เพราะ
ผู้จะทอดถวายไป จอบ คือแอบดูพระที่จะถวายไว้ก่อน การถวายทานวิธีนี้อาจได้กุศลไม่สมบูรณ์ก็ได้
เนื่องจากการทานที่ไม่บริสุทธิ์ใจอย่างแท้จริง เพราะเลือกทำเฉพาะกับผู้ที่ตนพอใจเท่านั้น (พรชัย
ศรีสารคาม, 2538: 33-34)

การทำกัณฑ์หลอนกัณฑ์จอบไปถวายพระในงานประเพณีบุญผะเหวดสามารถทำได้
ตลอดทั้งวัน ขึ้นอยู่กับความพอใจของเจ้าภาพ แต่ปัจจุบันกัณฑ์หลอนกัณฑ์จอบอาจถือได้ว่าเป็นปัจจัย
สำคัญในการจัดงานประเพณีบุญผะเหวด เพราะเป็นรายได้หลักของการจัดงาน กัณฑ์หลอนกัณฑ์จอบ
ในอดีตจะถวายพระรูปที่กำลังเทศน์อยู่บนธรรมมาสน์ในขณะที่ดินกัณฑ์หลอนกัณฑ์จอบแห่มาถึง
ภายในบริเวณวัด แต่ในปัจจุบันกัณฑ์หลอนกัณฑ์จอบจะถวายประธานสงฆ์ในพิธี เช่น เจ้าอาวาส หรือ
พระที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ในการรับต้นกัณฑ์หลอนกัณฑ์จอบจากศรัทธาสาธุชน เพื่อนำปัจจัย
ส่วนที่ได้เป็นค่าใช้จ่ายในการจัดงาน ตลอดทั้งนำไปใช้ในการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานเป็นลำดับ
ต่อไป

การเทศน์จะดำเนินไปเรื่อย ๆ ตลอดทั้งวัน จนกระทั่งเทศน์จบในกัณฑ์สุดท้ายคือ
กัณฑ์นคร เมื่อเทศน์มหาเวสสันดรชาดกจบแล้ว พระผู้เป็นประธานในพิธีหรือพระเถระก็จะขึ้นสู่ธรรม
มาสน์เพื่อเทศน์ในกัณฑ์ฉลอง ตามคตินิยมของชาวอีสานจึงจะถือว่าการฟังเทศน์มหาชาติเสร็จ
สมบูรณ์

7) ขอขมาพระรัตนตรัย

หลังจากการเทศน์ในกัณฑ์ฉลองเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีพิธีขอขมาคารวะต่อพระ
รัตนตรัย โดยผู้เป็นมัคทายกจะเป็นผู้นำกล่าว ดังนี้

โอกาสะ ๆ ผุ่งข้าทั้งหลาย ทั้งหญิงชายแลนงท้าว ทั้งหนุ่มปาวและสาวฮาม ทั้งลุงอาว
และพ่อแม่ เฒ่าแก่และลูกตา ทั้งท้าวพญาเสนาแลอำมาตย์ทั้งนักปราชญ์และบุโรหิต ทั้งบัณฑิตและ
ชาวเมือง มีศรัทธาเอื่องพร้าพร้อม ใจอ่อนน้อมในธรรม บางพ่องมีเงินค่าตามแต่ได้ บางพ่องมีดอกไม้
แลสิ่งเทียนใจเสถียรชมชื่น ยอเย็นพร้อมกันมา มีคิลาแลหม้ายมาก หลายหลากพร้อมอาหาร มีของ
หวานเป็นเค้า คือว่าข้าวต้มแลข้าวหนม เข้มธูปายาสเข้าปาดแลเข้มนัน สัพพะสันปั้งจีหมกมอกหมี่
แกมแกง เป็นของแพงอันประณีต แสบซ้อยชิตเพ็งใจ ตามแต่ใจสิดกแต่ง พร้อมกันแล้วจึงนำมาถวาย
บูชาแคนแจก แก่พระแก้วเจ้าทั้งสามในอาฮามช่วงเขต ถวายแก่เจ้ากุนตวิเศษก็หากแล้วบรรพ
บัดนี้ผุ่งข้าทั้งหลาย ประมวลมายังเครื่องบูชา 2 ประการ คือ บูชาภายในและภายนอก ภายในคือจิตใจ
ขันธทั้งห้า ภายนอกคือข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน ผุ่งข้าทั้งหลายจัดแจงมาเลี้ยงตั้งไว้เชิงหน้า แล้ว

อธิษฐานให้เป็นโกฐาน มีปฐมโกฐานหนึ่งนั้น ผูกเข้าทั้งหลายขอถวายบูชาแก่พระสัพพัญญูเจ้า ตนเป็น
 เค้าโผดสัตว์เนืองนอง โกธยายอันถ้วนสอง ขอถวายสมมา บูชาพระนวลโลกุตรธรรมเจ้าแก้วดวงงาม
 โกธาสอันถ้วนสามขอถวายสมมาบูชาแก่พระอริยะสงฆ์ อันทะรงศิลาอันถ้วนสี่ โกธาสอันถ้วนสี่ขอ
 ถวายสมมาบูชาแก่พระสถูปพระพุทธรเจ้าแลเจดีย์ ทั้งพระศรีมหาโพธิ์อันอยู่ในหมื่นโยชน์ชมพู ดู
 ตระการงามในมนุษย์แหล่งหล้า โกธาสอันถ้วนห้าขอถวายสมมาบูชาแก่เทพบุตรเทวดา พญา
 อินทรพญาพรหม พญายมบาล ท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ นางนายนางเมขลา นางธรรณีสूरเป็นเค้านเป็น
 เจ้าพระสุธาผูกเข้าทั้งหลาย บ่อจกักนักคนนาล่าดัดต่อเสียนกันมายังโทษ อันเป็นเค้าตราบต่อเท่า
 บัดนี้ก็ดี โทษอันเกิดจากกายจิมโนทวารวิจิตรใจ หลอนว่าได้หลงไหลพลั้งพลาดบ่ฉลาดอาจว่าแม่น
 คลองธรรม คิดว่าบ่เป็นกรรมแลโทษ หลอนว่าได้ปากโผดและได้กล่าววาจา ได้ครหาตีเตียน
 พระพุทธรูปเจ้าว่าบ่งาม องค์ฮามนั้นยังสูงสักกะหน้อยของคั่น้อยนั้นยังต่ำพอประมาณ องค์กลางนั้น
 หนาบางบ่ซ้อยซอดี องค์ใหญ่หนาโพดบ่เสมอกันหลอนว่าได้ดีพระจอมธรรมว่ามีสี่อันเศร้าขอ
 พระเป็นเจ้าจงโปรดกรุณา อย่าให้เป็นโทษโทษต้องเป็นบาปช้องอยู่ในวิภูษะสงสาร

ประการหนึ่ง ผูกเข้าทั้งหลายได้ตกแต่งยังทานมีเครื่องหวานและเครื่องส้ม มีเครื่องต้ม
 และเครื่องแกง หลอนว่ามีตำแดงตกลี เป็นผุ่นงิ้วไปเป็นครองสุตวิสัยบ่สู้เมื่อ คิดว่าเชื่อใจแล้วนำมา
 ถวายบูชาเคนแจกแก่พระเจ้าแก้วทั้งสาม ในอาฮามช่วงเขตถวายแก่เจ้ากุตนิเศษก็หากแล้วบรรณ
 บัดนี้ ผูกเข้าทั้งหลายทั้งตายายและเด็กน้อยยิระห้อยเล่นนำ มานำลูงตาและพ่อแม่เขาอยู่แต่เล่นเล่น
 แลยินดี บางพองตีหิงคี่แลสับข้าง บางพองย่างไปมาตามประสาเด็กน้อย บางพองให้อินอ้อยอยากกิน
 นม บางพองได้เหยียบถมเข้ามาในช่วงเขต บางพองปิดพวงเทศผลา บางพองปิดอัมพามี่ม่วง บางพอง
 เล่นเต้นช่วงยอกโยกัน โรทันตาฮ้องให้ได้ค้อนไม้แล้วไล่ตีกัน เป็นอันนั้นพันที่บ่เจียบงเมื่อฟังธรรม เป็น
 ครองบ่ยาและประมาท หลอนว่าได้มานั่งฮ่วมสาดแลฮ่วมหนึ่ง ได้ต่างหลังแลต่างข้าง หลอนว่าได้
 ปล่อยข้างม้าแลจ้วควายเข้ามาในช่วงเขต ขอแก่เจ้ากุตนิเศษจงได้อนุญาต อย่าได้เป็นโทษโทษต้อง
 เป็นบาปช้องนำไป สุตวิสัยเมื่อจักมรณาคันว่าคละคลาดแล้วขอให้ได้เมื่อเมืองแก้วชื่อว่า “นิรพาน”

ประการหนึ่ง ผูกเข้าทั้งหลายทั้งหญิงชายแลพ่อแม่ทั้งเฒ่าแก่แลลูงตา พร้อมกันมาในช่วง
 เขต เหตุอยากได้ครองเมืองฟ้าแลนิรพานหลอนว่าอยู่เหิงนานหนักเหน้อย ได้เหยียดเมื่อยแข่งขา เทียว
 ไปมาแลกล่าว่า ยามเมื่อพระสงฆ์เจ้ายังเทศนาธรรม บ่จำนำเอาหูต่อ บางพองคิดฮอดบ้านแลเฮือน
 ใจบิตเปื้อนคั่วหนีเมื่อบ้านซี้คร้านแล้วบ่คืนมา เมื่อนอนดอมภริยาและลูกเต้า หลอนว่าได้กินเหล้าแล
 สุรา มัวเมาตาคิดว่าแม่นของขึ้น ตักยิ่นแจกยายกันยามเมื่อวันมื่อเช้า ลางเทืออยากกลืนเท้าพระสงฆ์เจ้า
 องค์ทรงธรรม จงนำเอามายังโทษผูกเข้าทั้งหลาย มาตั้งไว้ช้องหน้าแล้วจงให้เป็นอโหสิกรรมนำเสียเชิง
 โทษ อย่าได้เป็นสักคะนิวารณะ มัคคะนิวารณธรรม กรรมอันห้ามครองเมืองฟ้าแลนิรพานก็ข้าเทอญ
 จัตตาโรธัมมา อันว่าธรรมทั้งสี่ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ จงปัดตนาถาวรในชั้นธสันดาน

แห่งทุ่งข้าทั้งหลาย ทุกตนทุกคนก็ข้าเทอญ นิพพานะ ปัจจโย โหตุ (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด, 2538: 40-41)

เมื่อกล่าวคำขอมาพระรัตนตรัยเสร็จแล้ว นำชั้น 5 ชั้น 8 ไปถวายประธานสงฆ์ พระสงฆ์อนุโมทนา และประพรมน้ำพระพุทธมนต์คาถาพัน เสร็จแล้วผู้อยู่ในบริเวณพิธีต่างแย่งกันเอาข้าวของที่อยู่ในบริเวณพิธีรวมทั้งน้ำมันที่อยู่ในโอง เพราะเชื่อว่าสิ่งของที่อยู่ในบริเวณพิธีผ่านการปลุกเสกและมีความศักดิ์สิทธิ์แล้ว เพื่อนำไปบูชาที่บ้านเรือนของตนต่อไป ปีการเรียบเรียงขึ้นรายชัณฐอีสานัก ส.ธรรมภักดี ซึ่งเป็นสำนวนที่นิยมนำมาใช้เทศน์ในภาคอีสาน ชำระโดย พ.นที่เจ้าของกันท์เทศน์จัดงานประเพณีบุญผะเหวดพึงเทศน์มหาชาติของชาวอีสาน ที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมากก็สำเร็จลงเพียงเท่านี้

3.2 ประเพณีสร้างสรรค์เพื่อการท่องเที่ยว

การจัดงานบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดมีวัตถุประสงค์ของการจัดงานคือ เป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและเผยแผ่การบำเพ็ญทานบารมีขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่ออนุรักษ์ส่งเสริมและสืบสานวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของจังหวัดร้อยเอ็ด และต้องการสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวของจังหวัดเพื่อที่จะนำไปเป็นศูนย์กลางในการจัดงานบุญประเพณีประจำปี และเป็นประเพณีท้องถิ่นที่ยิ่งใหญ่และไม่ซ้ำกับจังหวัดอื่น เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างความสามัคคีของประชาชนชาวจังหวัดร้อยเอ็ด การจัดงานนั้นทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้ร่วมกับคณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและประชาชน ได้ร่วมกันจัดขึ้นตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา ทางจังหวัดร้อยเอ็ดต้องการให้การจัดงานบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นไปตามประเพณีดั้งเดิมเพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชาวอีสาน และมีการกำหนดงานให้เป็นไปตามแบบที่กำหนดไว้ โดยมีการประชุมปรึกษาพระเถระในจังหวัด ให้มีการจัดเตรียมสถานที่ต่าง ๆ ในบริเวณเกาะกลางบึงพลาญชัยเพื่อใช้เป็นที่พักประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและข้างหน้าบริเวณสวนพระศรีนครินทร์บรมราชชนนีซึ่งใช้เป็นสถานที่ในการเปิดงานและการทำกิจกรรมต่าง ๆ ภายในงาน

จากการศึกษารูปแบบประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้แบ่งช่วงของการศึกษาเป็น 3 ช่วง ดังนี้

1. ช่วงเริ่มต้น พ.ศ. 2534-2541

ในช่วงเริ่มต้นการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดประจำจังหวัดร้อยเอ็ดเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 การกำหนดงานในช่วง 2534-2535 มีการกำหนดวันจัดงานเป็น 2 วัน คือ วันเสาร์และวันอาทิตย์แรกในเดือนมีนาคม ต่อมา มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดงานในปี พ.ศ. 2536 โดยทางจังหวัดได้ขยายเวลาการจัดงานจาก 2 วันเป็น 3 วัน โดยเริ่มจัดงานในวันศุกร์ เสาร์และอาทิตย์แรกของเดือนมีนาคม เพื่อให้การจัดงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งจัดตามประเพณีดั้งเดิมที่เป็นช่วงการจัดงานประเพณีบุญผะเหวด การจัดงานนั้นวันแรกเริ่มด้วยการอันเชิญพระอุปัชฌาย์จากสระชัยมงคล

ภายในวัดบึงพระลานชัย มาประดิษฐานที่ศาลาโรงธรรมที่อยู่ภายในบริเวณบึงพลาญชัย มีพิธีเปิดงาน ประเพณีบุญผะเหวดและมีการแห่ขบวนทั้ง 13 กัณฑ์ ส่วนในวันที่สองของการจัดงานเริ่มด้วยการแห่ ข้าวพันก้อน การเทศน์สังกาส และเทศน์มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ ตั้งแต่ต้นจนจบ ภายในงานจะมีการนำ ต้นกัณฑ์จอบกัณฑ์หลอนมาถวายแด่พระสงฆ์ตลอดทั้งวัน และในช่วงเย็นจะเป็นการอัญเชิญพระอุปัชฌาย์กลับไปวัดบึงพระลานชัย แต่การแห่ต้นกัณฑ์จอบกัณฑ์หลอนยังคงดำเนินต่อไปจนถึงเวลาประมาณ สามทุ่ม และในงานยังมีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการฉลองงานบุญที่ยิ่งใหญ่ ทำให้เป็นที่ดึงดูด นักท่องเที่ยว เช่น การแสดงเรื่องราวของพระเวสสันดรในช่วงค่ำและการแสดงศิลปะท้องถิ่นต่าง ๆ ของชาวอีสาน รวมถึงการบริการขนมจีนให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้รับประทานกันฟรีตลอดงาน งานบุญผะเหวดประจำปีของจังหวัดร้อยเอ็ดที่จัดขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2534-2541 นั้นได้มีรูปแบบ การจัดงานที่อยู่ในช่วงระยะเวลาเริ่มต้นของการจัดงาน แต่ในกิจกรรมของงานมีรายละเอียดของ กิจกรรมต่างดังต่อไปนี้

สถานที่ในการจัดงานบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

การจัดงานนั้นได้จัดบริเวณบึงพลาญชัยและสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชมราชชนนี เป็นพื้นที่บริเวณใจกลางเมืองร้อยเอ็ด และพระอุปัชฌาย์ประจำจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นได้ประดิษฐานไว้ที่สระชัยมงคล ภายในวัดบึงพระลานชัยซึ่งอยู่ติดกันกับบึงพลาญชัย รวมทั้งลักษณะของสถานที่ ที่ถูกลักษณะตามการจัดงานแบบดั้งเดิมให้คล้ายกับสถานที่ดังปรากฏในเรื่องพระเวสสันดรชาดก คือ มีสระน้ำล้อมรอบบริเวณจัดงาน ทำให้ทางจังหวัดได้เลือกบึงพลาญชัยเป็นสถานที่ในการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีการประดับตกแต่งด้วยผ้าผะเหวดที่เล่าถึงเรื่องราวของพระเวสสันดรชาดก การประดับธงผะเหวดหรือธงผะเหวด รอบบริเวณบึงพลาญชัย ภายในเกาะกลางบึงพลาญชัยจะเป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นที่ประดิษฐานพระอุปัชฌาย์หลังจากที่แห่รอบบึงพลาญชัยโดยทั่วไปเรียกว่า ศาลาโรงธรรม การตกแต่งสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอย่างธรรมเนียมมาสน์ที่ใช้ในการแสดงเทศนาเกี่ยวกับเรื่องราวของพระเวสสันดรชาดก ส่วนเวทีประจำพิธีกลางที่อยู่ตรงบริเวณนอกเกาะกลางบึงพลาญชัยโดยหันหน้าเข้ากับพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 6 มีการสร้างปะรำพิธีที่ยิ่งใหญ่เพื่อเป็นการต้อนรับแขกผู้มีเกียรติที่เข้าร่วมในพิธี ซึ่งจะมีการเชิญนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีประจำกระทรวงต่าง ๆ มาเป็นประธานในพิธี

การอัญเชิญพระอุปัชฌาย์ในงานบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

ศาลาที่ประดิษฐานพระอุปัชฌาย์และประกอบพิธีเทศน์มหาชาติ จะจัดอยู่ภายในบริเวณเกาะกลางบึงพลาญชัย มีการประดับตกแต่งเหมือนกับศาลาฟังเทศน์มหาชาติทั่วไปของภาคอีสาน ในวันงานหรือวันแรกของการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น มีการเริ่มงานตั้งแต่เวลา 06.00 น. จะมีพิธีแห่พระอุปัชฌาย์โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นผู้อัญเชิญพระอุปัชฌาย์จากวัด

บึงพระลานชัย ซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานของพระอุปัชฌาย์ห่อพระอุปัชฌาย์ในศาลาโรงธรรมชั่วคราว ณ เกาะกลางบึงพลาญชัย จนกระทั่งในวันที่สองของการจัดงานจะมีพิธีเชิญพระอุปัชฌาย์กลับโดยผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดที่เป็นประธานในการจัดงาน เหตุผลที่ต้องอัญเชิญพระอุปัชฌาย์มาสถิตในที่ในการจัดงานนั้น เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานที่มีความเชื่อว่าท่านเป็นพระอรหันต์ที่เชี่ยวชาญในสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน พระอุปัชฌาย์มีภูมิลำเนาเป็นพิษุและมีความสามารถในการปราบพญามารทั้งหลายที่มารังควานพิธีกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด, 2536: 16-19)

ส่วนพระอุปัชฌาย์ที่ใช้ในงานบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นในปี พ.ศ. 2534-2536 เป็นพระอุปัชฌาย์หิน ต่อมาทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้มีการจัดสร้างพระอุปัชฌาย์ โดยนายวิระ วุฒิจำนงค์ ได้จัดสร้างพระอุปัชฌาย์จากไม้พระศรีมหาโพธิ์จากวัดกลางมิ่งเมือง โดยได้ให้ช่างแกะสลักลงรักปิดทองมีรูปลักษณะตามคตินิยมโบราณทุกประการและได้มอบพระอุปัชฌาย์ให้กับทางจังหวัด คณะสงฆ์ได้ประกอบพิธีพุทธราชาภิเษกตามประเพณี และต่อมาได้มีพิธีทรงพระสุหร่ายทรงเจิมโดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลสังฆปริณายก และได้รับพระราชทานทรงพระสุหร่ายทรงเจิมโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2536 โดยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร มาประกอบพิธีทรงพระสุหร่ายทรงเจิมแทนพระองค์ และพระราชทานอัญเชิญพระอุปัชฌาย์กลับมาสถิตที่จังหวัดร้อยเอ็ดเพื่อใช้ในการประกอบพิธีจัดงานประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ด (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด, 2538: 24-25) จากนั้นในปี พ.ศ. 2537 ทางจังหวัดจึงได้จัดพิธีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์พระราชทานรอบเมืองร้อยเอ็ดเพื่อให้ประชาชนได้กราบสักการบูชาเพื่อความ เป็นศิริมงคลแก่ผะเหวดเข้าเมืองในงานบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

ขบวนแห่ผะเหวดเข้าเมืองของจังหวัดร้อยเอ็ด ทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้จัดขบวนแห่ทั้ง 13 กัณฑ์ และขบวนนำอีกหนึ่งขบวน ในเช้าวันเสาร์ของงาน โดยมีการประกวดแข่งขันแต่ละกัณฑ์ว่าใครได้จัดรูปขบวนได้เหมาะสมกับตำนานเวสสันดรชาดกมากที่สุด ขบวนนั้นจะมีการตั้งจุดบริการรอบ ๆ บึงพลาญชัยและจะแห่ผ่านหน้าป่าพิธี หลังจากที่มีการเปิดงาน การจัดขบวนแห่ผะเหวดเข้าเมืองนั้นทางจังหวัดจะมีคำสั่งออกมาในแต่ละปีที่มีการจัดงานและได้มีการกำหนดแบ่งหน่วยงานเป็น 2 ฝ่าย เพื่อให้การจัดขบวนของแต่ละกัณฑ์ในงานบุญผะเหวดเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการเจ้าภาพและหน่วยงานที่สนับสนุนมีหน้าที่ในการจัดขบวนแห่ ตกแต่ขบวนให้มีความสวยงามเหมาะสมตามที่ได้รับมอบหมาย และนำขบวนไปตั้งตามกำหนดเวลารวมทั้งควบคุมการเคลื่อนขบวนให้ต่อเนื่องกับขบวนอื่น ๆ ซึ่งคณะกรรมการเจ้าภาพของงานนั้นจะอยู่ในส่วนของสถานศึกษาและชาวกุ่มวัดต่าง ๆ และหน่วยงานสนับสนุนจะเป็นของหน่วยงานในจังหวัดทั่วทั้งจังหวัดร้อยเอ็ด การจัดขบวนนี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบที่มีความยิ่งใหญ่ โดยเกิดจากความร่วมมือกันของหน่วยงานต่าง ๆ และคนในจังหวัด ทำให้ขบวนแห่ผะเหวดเข้าเมืองนั้นมีความ

สมจริงและถ่ายทอดเรื่องราวของพระเวสสันดรได้อย่างน่าสนใจ (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด , 2538: 33)

แห่งกัณฑ์จบกัณฑ์หลอนในงานบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

กัณฑ์จบกัณฑ์หลอน เป็นพิธีสำคัญอย่างหนึ่งของงานบุญผะเหวดโดยเฉพาะจังหวัดร้อยเอ็ดซึ่งเป็นงานระดับจังหวัดมีการรวบรวมปัจจัยได้เป็นจำนวนมากที่สุดของภาคอีสาน ซึ่งได้รับความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชนนำกัณฑ์จบกัณฑ์หลอนมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก ซึ่งแหล่งที่มา กัณฑ์จบกัณฑ์หลอนจากส่วนราชการประกอบด้วย หัวหน้าส่วนราชการทุกส่วนทั้งขององค์การบริหารส่วนจังหวัด อำเภอบริการ และกิ่งอำเภอลดลงจนรัฐวิสาหกิจทุกแห่ง โดยทางจังหวัดได้มีหนังสือขอความร่วมมือเชิญชวนให้จัดทำกัณฑ์หลอน กัณฑ์หลอนจากคุ้มต่าง ๆ ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งในแต่ละคุ้มจะรวบรวมเงินบริจาคและแห่ขบวนไปยังสถานที่จัดงาน บางกลุ่มเกิดมีการแข่งขันจำนวนเงินมากน้อยในแต่ละคุ้ม รวมทั้งมีกัณฑ์หลอนจากภาคเอกชนห้างร้าน ผู้ประกอบการต่าง ๆ ทั้งโรงแรม ห้างหุ้นส่วน สวนอาหาร ซูเปอร์มาร์เก็ต เป็นต้น ผู้ประกอบการเหล่านี้ ต่างสนับสนุนทุนทรัพย์ในการนำกัณฑ์หลอนเพื่อนำมาร่วมงานอย่างพร้อมเพรียง ขบวนกัณฑ์หลอนที่กล่าวมาเริ่มแห่เข้ามาตั้งแต่เวลา 10.00 น. เรื่อยไปจนกระทั่ง 19.00 น. ระหว่างนั้นจะมีขบวนกลองยาวที่ทางจังหวัดได้จ้างเหมาตลอดทั้งวัน เพื่อประโคมให้กับขบวนแห่กัณฑ์จบกัณฑ์หลอนที่เดินทางมายังบริเวณพิธี ซึ่งเป็นบรรยากาศที่สนุกสนานโดยมีประชาชนทุกเพศทุกวัยเข้าร่วมแห่กันเป็นจำนวนมาก การแห่กัณฑ์หลอนของงานบุญผะเหวดจึงมีความยิ่งใหญ่และสนุกสนานที่เกิดจากประชาชนชาวจังหวัดร้อยเอ็ด (ภักดี เอื้อราษฎร์, 2540: 34-38)

เทศน์ผะเหวดในการบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

การเทศน์ต่าง ๆ นั้นจะเริ่มขึ้นในวันเสาร์ก่อนจากการเปิดงานในช่วงเช้าที่มีขบวนแห่ทั้ง 13 กัณฑ์แล้วเมื่อตอนเวลา 7.00 น. ก็มีพิธีฟังเทศน์มาลัยแสน อันกล่าวถึงมูลเหตุของการฟังเทศน์มหาชาติ ที่กล่าวถึงพระมาลัยท่องนรก และชมสวรรค์ นำถ้อยคำกล่าวของพระเมตไตรยโพธิสัตว์มาประกาศให้คนทั่วไปทราบดังกล่าวก่อนในบทที่ผ่านมา รุ่งเช้าของวันที่สามประมาณตีห้า ก็มีพิธีแห่ข้าวพันก้อน หรือการใส่บาตรพระอุปัชฌาย์ความเชื่อก็ว่าเป็นการให้ทานแก่เปรต บางท่านก็ว่าเป็นการบูชากัณฑ์เทศน์คาถาพัน ถัดจากนั้น พระสงฆ์จะเริ่มเทศน์ประกาศเรื่องราวการเทศน์ เรียกว่า เทศน์สังกาส กล่าวถึงพุทธประวัติอันเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสเวสสันดรชาดก แล้วจึงเริ่มเทศน์ผะเหวดตั้งแต่กัณฑ์ที่ 1 ทศพร เป็นต้นไป จนถึงกัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์ และมีกัณฑ์ฉลอง อันเป็นกัณฑ์แถมท้ายกัณฑ์ที่ 14 ปิดท้ายเทศน์มหาชาติหรือเทศน์ผะเหวด ซึ่งในขณะที่พระสงฆ์กำลังเทศน์อยู่นั้นจะมีพิธีแห่ต้นกัณฑ์จบกัณฑ์หลอนมาเพิ่มเติมเสริมกับกัณฑ์เทศน์หลักที่ส่วนราชการต่าง ๆ ในจังหวัดร้อยเอ็ด เช่น ศึกษาธิการจังหวัด โรงเรียน มหาวิทยาลัยราชภัฏ วิทยาลัยการอาชีพต่าง ๆ รับเป็นเจ้าของภาพอยู่แล้ว (พระมหาวิเชียร วชิโร (ชาอินทร์), 2553: 68-79)

นอกจากพิธีกรรมทางศาสนาที่สำคัญและกิจกรรมที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีการสักการะพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 6 และศาลหลักเมือง เพราะในบริเวณการจัดงาน ซึ่งก็คือ บึงพลายชัยนั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวจังหวัดร้อยเอ็ดให้ความเคารพบูชาอยู่ด้วยกันสองสถานที่ก็คือ พระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 6 ซึ่งอยู่ด้านหน้าทางเข้าไปในเกาะกลางบึงพลายชัย และศาลหลักเมืองซึ่งอยู่ใจกลางบึงพลายชัยและถือเป็นใจกลางจังหวัดร้อยเอ็ด ดังนั้นก่อนที่จะมีการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดที่ได้ใช้บึงพลายชัยและสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ร้อยเอ็ดเป็นสถานที่ในการจัดงาน ทำให้ทางจังหวัดได้มีการบูชาขอขมาต่อสถานที่ทั้งสอง เพื่อเป็นการขอขมาในการใช้สถานที่เพื่อการจัดงานตามความเชื่อของจังหวัดร้อยเอ็ด โดยจะมีการทำพิธีในวันแรกของการจัดงานซึ่งก็คือในวันศุกร์ภายในงานยังมีการบริจาคสัตตกมหาทานเป็นการจัดงานที่เกิดขึ้นตามแนวคิดเรื่องเวสสันดรชาดก โดยการบริจาคสัตตกมหาทานในงานบุญผะเหวดประจำจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น เป็นการบริจาคทานทรัพย์ช่วยเหลือผู้ยากไร้ ทั้งในการบริจาคทุนการศึกษา การบริจาคโค กระบือ โดยจะมีการจัดก่อนที่จะเปิดพิธี โดยประธานพิธีในแต่ละปีเป็นคนมอบสิ่งของเหล่านี้ นอกจากนี้กิจกรรมที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าชมงานบุญผะเหวดเป็นจำนวนมากนั้นคือการแสดง แสง สี เสียง และการแสดงศิลปะท้องถิ่น และการแสดงต่าง ๆ เป็นสิ่งหนึ่งที่จังหวัดร้อยเอ็ดได้จัดขึ้นเพื่อให้ประชาชนได้เข้าชมเกี่ยวกับวัฒนธรรมอีสานโดยจะจัดขึ้นในวันที่สองของงาน หลังจากการแห่ขบวนพระเวสสันดรเสร็จโดยการแสดงนั้นมีการแสดงมหรสพต่าง ๆ เช่น หมอลำ และการเล่นเครื่องดนตรีพื้นบ้านต่าง ๆ นอกจากนี้แล้วยังมีการแสดง แสง สี เสียง เกี่ยวกับเรื่องเวสสันดรชาดกอีกด้วย

ส่วนอีกอย่างหนึ่งของงานบุญผะเหวดที่ขาดไม่ได้คือการบริการข้าวปุ้นแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยวที่มาร่วมงาน ซึ่งข้าวปุ้นหรือขนมจีนเป็นอาหารหลักที่มีการนำมาแจกจ่ายระหว่างช่วงบุญผะเหวด ทางจังหวัดร้อยเอ็ดมีการบริการข้าวปุ้นแจกจ่ายให้กับผู้ร่วมงาน ซึ่งพื้นที่ที่ให้บริการข้าวปุ้นนั้นจะอยู่บริเวณหน้าบึงพลายชัยโดยจัดไว้สำหรับการแจกจ่ายข้าวปุ้น รวมทั้งอาหารอื่น ๆ ทั้งของคาวและของหวาน เช่น ส้มตำ ข้าวต้มมัด น้ำดื่ม เป็นต้น ในซุ้มของการจัดงานนั้นจะมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาบริการข้าวปุ้นทั้งซุ้มหลักที่เป็นซุ้มของทางจังหวัด ซุ้มของหน่วยงานราชการต่าง ๆ รวมทั้งซุ้มของประชาชนเองที่นำข้าวปุ้นมาให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยวได้รับประทาน โดยจำนวนข้าวปุ้นที่ให้บริการนั้นมีจำนวนกว่าหลายสิบล้านเป็นประจำทุกปี จึงมีการให้บริการข้าวปุ้นฟรีแก่ผู้ที่เข้าร่วมงาน จึงถือว่าเป็นจุดเด่นอีกอย่างหนึ่งของงานบุญผะเหวดนี้ ดังคำกล่าวที่ว่า “ไปกินข้าวปุ้น เอาบุญผะเหวด ฟังเทศน์มหาชาติ”

ในส่วนของกิจกรรมการตักบาตรในงานบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นงานที่มีการจัดขึ้นเพิ่มเติมของงานบุญผะเหวดในครั้งนี้ที่จัดขึ้นในทุก ๆ ปีของการจัดงาน โดยงานจะเริ่มขึ้นในวันที่สามในช่วงตอนเช้าเวลา 6.30 น. โดยการตักบาตรนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด หน่วยงานทางราชการต่าง ๆ รวมทั้งประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ดได้เข้าร่วมการตักบาตรด้วย โดยมีการนิมนต์

พระสงฆ์จำนวน 101 รูป มารับบิณฑบาตสิ่งของที่ทุกคนได้เตรียมไว้ เหตุผลในการนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 101 รูปนั้น เพื่อสอดคล้องกับชื่อจังหวัดร้อยเอ็ดนั่นเอง

2. ช่วงเปลี่ยนผ่าน ปี พ.ศ. 2542-2543

การจัดงานบุญผะเหวดประจำปีของปี พ.ศ. 2542 ถือเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านของรูปแบบการจัดงานเพราะได้มีนโยบาย Amazing Thailand ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ทำให้รูปแบบการจัดงานบุญผะเหวดเปลี่ยนไปจากเดิมมาก โดยเฉพาะการจัดงานบุญผะเหวดมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในงานเพิ่มขึ้น เช่นการจัดงานพาแลงประกอบกับการแสดงแสง สี เสียงในงานพาแลง เพื่อให้งานมีความน่าสนใจและเป็นที่ยึดเหนี่ยวนักท่องเที่ยวมากขึ้นและยังมีการตกแต่งพื้นที่บึงพลาญชัยให้เป็นสถานที่จัดงานบุญผะเหวดเริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนสร้างสรรค์สถานที่หลายอย่างได้แก่ ผ้ามะเหวดเล่าเรื่องเวสสันดรชาดก ผ้ามะเหวดในที่นี้หมายถึง ผ้าเนื้อหยาบบรรจุภาพเขียนที่บอกเรื่องราวในเวสสันดรชาดกตั้งแต่ต้นจนจบในผ้ามะเหวดจะนำเสนอเนื้อสำคัญของกัณฑ์เทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์ ชาวอีสานและชาวพุทธทั่วไปถือว่าผ้ามะเหวดเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของประเพณีเทศน์มหาชาติ ผ้ามะเหวดที่พวกเราพบในบุญผะเหวดร้อยเอ็ดมีลักษณะโดดเด่นเป็นพิเศษ เพราะทางจังหวัด ตั้งใจสร้าง “ผ้ามะเหวดที่ยาวที่สุดในโลก” ที่ยาวถึง 1,500 เมตร กว้างประมาณ 1 เมตร แล้วนำมาถักโอบล้อมบึงพลาญชัยจนรอบทุกทิศทาง ผ้ามะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นผ้าพื้นสีขาว ขอบบน และขอบล่างเป็นผ้าสีเหลืองขมิ้น ภาพเขียนเรื่องราวและตัวละครในกัณฑ์ต่าง ๆ นั้น ใช้สีระบายสดใสอย่างเห็นได้ชัด เช่น เขียว เหลือง แดง ดำ หรือเทา (สุริยา สมุทคุปต์, 2543: 29)

ทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้ใช้ผ้ามะเหวดเป็นจุดขาย ของงานประเพณีบุญผะเหวดอีกอย่างหนึ่งโดยการพยายามนำเสนอว่าผ้ามะเหวดในงานนี้ยาวที่สุดในโลก เพราะการใช้คำว่ายาวที่สุดในโลกใหญ่ที่สุดในโลก สามารถกระตุ้นความสนใจของสื่อมวลชน นักท่องเที่ยว และประชาชนให้เข้ามาร่วมงานได้เป็นอย่างดี นอกจากผ้ามะเหวดแล้วยังมี “ธงหรือธงผะเหวด” หรือ ตุง ในภาษาคำเมืองปักอยู่เป็นระยะควบคู่ไปกับผ้ามะเหวดรอบบึงพลาญชัยทุ่งผะเหวดของชาวร้อยเอ็ดมีหลายขนาดหลายประเภท เช่น ทุ่ง 8 ทิศ ทุ่งซ่อ ทุ่งชัย ทุ่งสาย ทุ่งดอกลิ้นฟ้า ทุ่งพันทาง ทุ่ง 16 ชั้นฟ้า ทุ่ง 16 ชั้นดิน ทุ่งเหล่านี้มีความยาวตั้งแต่ 1-5 เมตร กว้างประมาณ 1-2 เมตร ทุ่งผะเหวดทำมาจากผ้าทอเมื่อของผู้หญิง “เพื่อใช้เป็นพุทธบูชา ใช้ประดับประดาบริเวณพิธีและใช้ในขบวนแห่ผะเหวดเข้าเมือง” (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญผะเหวด 2543, 2543: 47)

ส่วนการตกแต่งศาลาปะรำพิธีกลาง งานบุญผะเหวดร้อยเอ็ดในปี พ.ศ.2543 มีปะรำพิธีทั้งหมด 4 หลัง ตั้งเรียงรายริมถนนทางเข้าบึงพลาญชัยทางประตูสาเกตุนคร ปะรำพิธีทั้ง 4 หลังถ้านับจากทางเข้าประตูสาเกตุนครจะเป็นปะรำพิธีหลังแรกสำหรับพระภิกษุสงฆ์จำนวน 101 รูป หลังที่สองสำหรับเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์และคณะทำงานอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ หลังที่สามเป็นปะรำ

พิธีที่นั้งของประธานในพิธี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัด นักการเมืองในท้องถิ่นและแขกรับเชิญ บุคคลสำคัญต่าง ๆ ส่วนหลังสุดท้ายถัดเข้าไปติดกับอัมจันทร์ผู้ชมเป็นที่นั่งของคณะทำงานแผนกต่าง ๆ ของทางจังหวัด เช่น ฝ่ายบัญชี ฝ่ายสาธารณสุขและพยาบาล ฝ่ายรักษาความปลอดภัย ประรำ ทั้งหมดสร้างเป็นลักษณะเวทีปูพื้นด้วยไม้กระดาน หลังคากระเบื้องตกแต่งอย่างสวยงามวิจิตรบรรจง ด้วยผ้าระบายสีต่าง ๆ สลับกับทางจังหวัดร้อยเอ็ดใช้ทุ่งผะเหวดที่เป็นผลงานจากการประกวดทุ่งผะเหวดในปี พ.ศ. 2542 จำนวนมากในการประดับและตกแต่งประรำพิธีทั้ง 4 หลัง ทุ่งผะเหวดที่ใช้ประดับศาลาประรำพิธีส่วนใหญ่ขนาดกว้างประมาณ 2 ฟุต ยาวประมาณ 2-3 เมตร ผ้าพื้นเป็นผ้าทอ สลบลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายขิด ลายรูปสัตว์และลายดอกไม้ต่าง ๆ ที่พบในผ้าทอมือของอีสานทั่วไป ผ้าทงส่วนใหญ่มีสีแดงเลือดหมู สีเขียวใบไม้ และสีเหลืองขมิ้น ผ้าทงหลายผืนเป็นผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาติที่ได้จากเปลือกไม้ ใบไม้ ครั่ง ดิน เนื่องจากเป็นผ้าทงผะเหวดที่จัดทำขึ้นเพื่อการประกวด ดังนั้น ทง แทบทุกผืนจะมีข้อความเกี่ยวกับคำขวัญของจังหวัดร้อยเอ็ดและบุญผะเหวดอย่างชัดเจน เช่น “ผ้าไหมชั้นดี สตรีโสภะ ทุ่งกุลาสดใสร งานใหญ่บุญผะเหวด บุญผะเหวดร้อยเอ็ด ผนโปกขรพรรษ” (สุริยา สมุทคุปดี, 2543: 35-36)

กิจกรรมอีกอย่างหนึ่งที่มีการปรับเปลี่ยนเข้ามาในงานบุญผะเหวดประจำจังหวัดร้อยเอ็ด ในช่วงเปลี่ยนผ่าน คือกิจกรรมที่เรียกว่า “งานพาแลง” และร่วมชมการแสดงแสง สี เสียงเรื่อง “พระเวสสันดรชาดก” ซึ่งงานกินข้าวพาแลง เป็นการเลี้ยงอาหารพื้นบ้านอีสานช่วงบุญผะเหวดร้อยเอ็ด งานเลี้ยงเริ่มขึ้นเวลาประมาณ 19.00 น. โดยจัดขึ้นบริเวณสนามหญ้าในสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ กลางบึงพลาญชัย งานพาแลงเลี้ยงอาหารอีสานกลางบึงพลาญชัยมีลักษณะคล้ายกับงานเลี้ยงขันโตกของทางภาคเหนือค่อนข้างมาก “ขันโตก” สลับกับคำว่า “พาแลง” เป็นความหมายเดียวกัน แต่ต่างกันเพียงอาหารพื้นบ้านอีสานที่เตรียมไว้บริการแขกผู้มีเกียรติเท่านั้น คณะกรรมการจัดงานได้ปูเสื่อบนพื้นหญ้าและจัดเตรียมเบาะรองนั่งไว้พร้อมสำหรับแขกผู้มีเกียรติทุกคน สถานที่นั่งดังกล่าวจะอยู่ตรงหน้าเวทีการแสดงเพื่อให้แขกได้นั่งรับประทานอาหารอีสานบนพื้นหญ้าท่ามกลางบรรยากาศยามค่ำของบึงพลาญชัย ซึ่งแขกผู้มีเกียรติจะต้องจ่ายค่าอาหารพาแลงในราคาชุดละ 600 บาท ดังนั้น คนที่มากินข้าวพาแลงส่วนมากจะเป็นกลุ่มข้าราชการและกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในระหว่างการกินพาแลงนั้น ก็จะได้ชมการแสดงบนเวทีชุดต่าง ๆ ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ดและหัวใจของการแสดงบนเวทีทั้งหมดอยู่ที่การแสดงประกอบแสงเสียงเรื่อง “เวสสันดรชาดก” หรือการนำเสนอเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรตั้งแต่ต้นจนจบการแสดงแสงเสียงเรื่อง “เวสสันดรชาดก” เริ่มต้นด้วยกลอนลำพรรณาเกี่ยวกับความสำคัญของบุญผะเหวดและความร่มเย็นภายใต้ร่มบวรพระพุทธศาสนาของชาวไทยและอีสาน โดยมีหมอลำ “ฉวีวรรณ ดำเนิน” อดีตราชินีหมอลำอีสาน เป็นผู้นำเสนอกลอนลำไพเราะและกินใจ ซึ่งกลอนลำบุญผะเหวดร้อยเอ็ดของ ฉวีวรรณ ดำเนิน เป็นเพียงสัญลักษณ์ของความเป็นพื้นบ้านของ

เมืองร้อยเอ็ด ส่วนบทบรรยาย เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การตกแต่งหน้าตา ท่ารำและท่าทาง ประกอบการแสดงต่าง ๆ ล้วนแต่ “ถูกประดิษฐ์ขึ้นด้วยอิทธิพลทางด้านศิลปะของกรมศิลปกร (วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด)” ในการจัดการแสดงบนเวทีเรื่องเวสสันดรชาดก ในช่วงเริ่มต้นนั้น เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับของผู้แสดงเป็นของพื้นบ้านอีสาน ภาษาที่ใช้และรูปแบบการแสดงก็เน้นความเป็นพื้นบ้านอีสาน ต่อมาทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้สั่งให้ปรับการแสดงทั้งหมดเป็นแบบภาคกลาง เพื่อให้ผู้ชมที่มาจากนอกจังหวัดได้เข้าใจ เป็นการดึงดูดให้คนเข้ามาร่วมงานมากขึ้น (สุริยา สมุทคุปดี, 2543: 47-51)

จากการวิจัยเห็นว่าช่วงการเปลี่ยนผ่านนี้มีการเปลี่ยนแปลงและการสร้างสรรค์เพิ่มเติม กิจกรรมในงานบุญผะเหวดก็จริงแต่พิธีกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนาก็ยังคงยึดถือประเพณีแนวจารีตดั้งเดิมยังไม่เปลี่ยนแปลง

3. ช่วงปัจจุบัน

การจัดงานบุญผะเหวดประจำจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นเป็นการอนุรักษ์ประเพณีและสืบต่อกันมาหลายปีจนมาถึงปัจจุบัน ทำให้ในปัจจุบันประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นประเพณีประจำจังหวัดที่ได้รับการตอบรับจากนักท่องเที่ยวและประชาชนเป็นอย่างดี เพราะในปัจจุบันภายในงานมีกิจกรรมและพิธีสำคัญเพิ่มมากขึ้น มีการจัดงานที่ยิ่งใหญ่และยังมีกิจกรรมที่น่าตื่นตาตื่นใจสามารถกระตุ้นนักท่องเที่ยวและประชาชนในจังหวัดรวมทั้งจังหวัดใกล้เคียงให้เข้ามาร่วมชมงานอย่างคับคั่ง ซึ่งในช่วงนี้เราจะกล่าวถึงปี พ.ศ. 2562 เป็นหลักว่าการจัดงานมีกิจกรรมหรือพิธีสำคัญที่เปลี่ยนหรือเพิ่มจากเดิมบ้าง

การจัดงานบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดในปี พ.ศ. 2562 ได้กำหนดให้จัดขึ้น 3 วัน คือวันศุกร์ที่ 8 วันเสาร์ที่ 9 และวันอาทิตย์ที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2562 ณ บริเวณสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ร้อยเอ็ดและเกาะกลางบึงพลาญชัย อำเภอเมืองร้อยเอ็ด มีชื่องานว่า “มหานันทบารมี ประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ด” ซึ่งการจัดงานนั้น ผู้ที่มาเที่ยวงานจะได้สัมผัสกับบรรยากาศงานบุญทั้งเมือง และในงานจะมีพิธีสำคัญ คือ การอัญเชิญพระอุปคุตพระราชทานขึ้นประดิษฐานยังหอพระอุปคุต บริเวณลานพระพุทธโคดมเกาะกลางบึงพลาญชัย ในพื้นที่มีเรื่องราวกล่าวไว้ว่า ในอดีตพระอุปคุต ซึ่งเป็นพระเถระผู้ทรงฤทธิ์ นิรมิตกุฏิอยู่กลางแม่น้ำใหญ่ สามารถปราบภูตผีปีศาจได้ ดังนั้น บุญผะเหวดจึงนำเรื่องราวของพระอุปคุตมาเกี่ยวข้องโดยถือความเชื่อจากเรื่องราวดังกล่าวนั้น โดยมีการจัดเป็นศาลาจตุรมุขเล็ก ๆ ข้างในบรรจ้อัฐบริวารไว้ครบชุด เรียกว่า “หอพระอุปคุต” ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกของบริเวณการจัดงาน เพื่อให้งานบุญผะเหวดมีความสงบเรียบร้อยตลอดทั้งงาน

การจัดงานในแต่ละวันจะมีพิธีสำคัญเริ่มตั้งแต่วันแรก คือวันที่ 8 มีนาคม โดยในช่วงเช้ามีการประกวดธิดะแพะเหวดจากกลุ่มตัวแทนจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพประกอบ 5 ประกวดธิดะแพะเหวด จังหวัดร้อยเอ็ด

และจะมีการแห่พระอุคุตตั้งแต่เวลา 15.00 น. เป็นต้นไป โดยในปี พ.ศ. 2562 นายวันชัย คงเกษม ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นประธานในพิธีอัญเชิญพระอุคุตทองคำพระราชทาน ในปัจจุบันรูปแบบการเชิญพระอุคุตปราบมารทองคำพระราชทานจากวัดบึงพระลานชัยให้มาอยู่ใต้น้ำของบึงพลาญชัย โดยใช้เทคนิคพิเศษทำให้พระอุคุตค่อย ๆ ไหลจากใต้น้ำและให้ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดแต่งชุดเจ้าเมืองโบราณเดินผ่านสะพานลอยลงน้ำภายในบึงพลาญชัย ที่จำลองเป็นสะดือทะเลเพื่ออัญเชิญพระอุคุตทองคำปราบมารพระราชทาน เพื่อนำขึ้นประดิษฐานบนรถภายในขบวนแห่ยิ่งใหญ่ มีชาวพุทธมากมายทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ นักศึกษา แห่ไปตามถนนสายต่าง ๆ ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด ก่อนจะนำมาประดิษฐานองค์พระที่หอพระอุคุตหน้าองค์พระพุทธรูปโคดมบำเพ็ญทานในเกาะบึงพลาญชัย เพื่อประกอบพิธีอันเป็นสิริมงคล และปราบมาร ไล่สิ่งที่เป็นอัปมงคลในชีวิต ตามความเชื่อของชาวพุทธ ช่วงของการจัดงานบุญ “มหากาพย์บารมี ประเพณีบุญแพะเหวดร้อยเอ็ดประจำปี 2562”

พูน ปณ ทัโต ชเว

ภาพประกอบ 6 การอัญเชิญพระอุปคุตพระราชทานในประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

จากนั้นเมื่อขบวนแห่พระอุปคุตเสร็จสิ้นจะเป็นการทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์ พิธีทักษิณานุประทาน และจะมีการเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน และต่อมาในช่วงประมาณ 19.00 น. จะเป็นการแสดงแสง สี เสียง “ตำนานมหาทานบารมี ประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ด” และการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นเมืองท้องถิ่นจากนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด พร้อมกับการรับประทานอาหารพาแลงด้วยอาหารพื้นเมืองอีสานในบริเวณงาน และภายในงานจะมีขนมจีนไว้บริการนักท่องเที่ยวและประชาชนผู้เข้าร่วมชมงานได้กินแบบฟรี ๆ ตลอดทั้งงาน

วันที่สองของงาน วันเสาร์ที่ 9 มีนาคม 2562 เป็นวันแสดงขบวนแห่ “การแสดงขบวนมหาทานบารมี ตามตำนานพระเวสสันดรชาดก” ทั้ง 13 กัณฑ์ 16 ขบวน เริ่มแห่เวลา 10.00 น. เริ่มต้นด้วยขบวนเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ์ บดินทรเทพยวรางกูร ขบวนเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตามด้วยขบวนตำนานมหาเวสสันดรชาดก ทั้ง 13 กัณฑ์ ที่สื่อถึงความเป็นมหาทานบารมี อันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร ซึ่งแต่ละขบวนจัดแต่งขบวนด้วยความสวยงามวิจิตรตระการตา ตามจินตภาพในพุทธประวัติ ซึ่งใช้ผู้คนเข้าร่วมขบวนแห่นับพันคน รั้วขบวนยาวหลายร้อยเมตร เคลื่อนขบวนผ่านประตูสาเกตุนครรั้วขบวนเริ่มการแสดง หลังจากนั้นประธานในพิธีจะกล่าวเปิดงาน ลั่นฆ้องชัย มีการแจกสัตตสมมหาทาน แล้วจึงเริ่มประกอบพิธีทักษิณานุประทาน หลังจากนั้นจะเริ่มการประกวดกิจกรรมและการแสดงต่าง ๆ ในปีนี้มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสาธิตข้าวปุ้นสะอาดรสชาดีอร่อย สาธิตการทำข้าวโป่งและข้าวต้มมัด การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน กิจกรรมมีคฤศเทกัณน้อยทูตทางวัฒนธรรมบุญผะเหวด การประกวดกลอนลำผญาเพลงและสรภัญญะพื้นบ้าน การแข่งขันกินข้าวปุ้นปลดหนี้ การประกวดครอบคร้วอุ่นไอรักพระเวสสันดร กิจกรรมการแสดงเวทีศิลปเด็กและเยาวชนคืบถิ่น มีการประกวดคำขวัญ การประกวดออกแบบลายธงผะเหวด การประกวดภาพงานประเพณีบุญผะเหวด การประกวดภาพยนตร์สั้นสืบสานตำนานบุญผะเหวด และมีพิธีมอบโค กระบือ และสัตตสมมหาทาน 101 ชุด

การจัดกิจกรรมและการแสดงทั้งหลายที่กล่าวมานั้นนักท่องเที่ยวและประชาชนให้ความสนใจมาก ทำให้ผู้คนหลังไหลเข้ามาร่วมงานประเพณีบุญผะเหวดในปีนี้อย่างคับคั่ง อีกทั้งตลอดการจัดงานจะมีบริการข้าวปุ้นหรือขนมจีนพร้อมน้ำยาหลากหลายรสชาติให้นักท่องเที่ยวและประชาชนที่มาร่วมงานได้กินฟรีตลอดงาน โดยมีการจัดซุ้มต่าง ๆ จากหน่วยงานราชการ พ่อค้าแม่ค้าประชาชน ทั่วเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งต้องใช้ขนมจีนนับพันกิโลกรัมต่อวัน โดยมีความเชื่อว่าการเลี้ยงหรือการแจกขนมจีนฟรีในงานบุญผะเหวด ถือเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในงานบุญผะเหวดมาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นการทำบุญแจกทานให้แก่ผู้อื่น ซึ่งผลบุญดังกล่าวจะติดตามตัวผู้ให้ทานไปในชาติหน้า

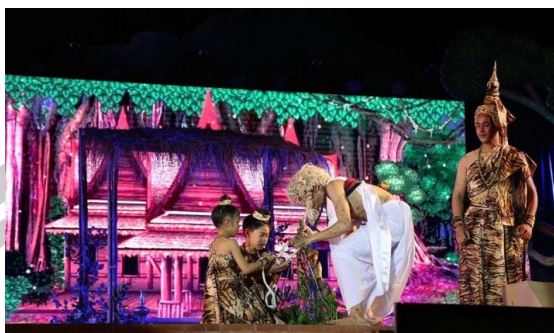

ภาพประกอบ 7 ขบวนแห่พระเวสสันดรในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพประกอบ 8 ขบวนแห่ผ้าผะเหวดในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

หลังจากขบวนแห่และกิจกรรมต่าง ๆ ได้เสร็จสิ้นลง เวลาประมาณ 19.00 น. จะเริ่มการแสดงประกอบ แสงสี เสียง เล่าขานตำนานพุทธประวัติ เป็นการแสดงของนักศึกษาจากวิทยาลัยนาฏศิลป์และในปัจจุบันทางจังหวัดร้อยเอ็ดได้เชิญดารานักแสดงดังต่าง ๆ มาร่วมการแสดงแสงสี เสียงด้วย เพื่อให้งานมีความน่าสนใจและเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าร่วมงานมากขึ้น

ภาพประกอบ 9 การแสดงตำนานพระเวสสันดรในงานบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพประกอบ 10 การแสดงแสง สี เสียง ในงานบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

วันที่สาม วันที่ 10 มีนาคม 2562 เป็นวันสุดท้ายของงาน เวลาประมาณ 04.00 น. ซึ่งในบริเวณลานพุทธโคดม เกาะกลางบึงพลาญชัย จะมีการแห่ข้าวพันก้อนตั้งแต่เช้ามืด เป็นการใส่บาตรพระอุปัชฌ์ผู้ปกป้องงานบุญผะเหวดให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เชื่อกันว่าผู้ใดใส่บาตรพระอุปัชฌ์จะทำให้ประสบผลสำเร็จพบเจอแต่โชค ลาภ แคล้วคลาดปลอดภัยจากพวกร้ายทั้งปวง ซึ่งการแห่ข้าวพันก้อนนี้ ถือตามจำนวนคาถาพัน ในตำราการเทศน์มหาชาติ และหลังจากพิธีแห่ข้าวพันก้อนแล้วนั้น จะมีพิธีเทศน์สงฆ์ ต่อมาจะเป็นการตักบาตรพระสงฆ์ 101 รูป และหลังจากนั้นจะเป็นการเทศน์มหาชาติจากพระนักเทศน์ชื่อดังต่อเนื่องกันจนครบทั้ง 13 กัณฑ์ ซึ่งใช้เวลาเทศน์ตลอดทั้งวันจนถึง 18.00 น. โดยประมาณและหลังจากนั้นจะมีพิธีอัญเชิญพระอุปัชฌ์กลับ

ภาพประกอบ 11 พิธีแห่ข้าวพันก้อนในงานบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

ตลอดทั้งวันจะมีขบวนแห่ต้นกัณฑ์จบ กัณฑ์หลอน ซึ่งถือเป็นกิจกรรมสำคัญของการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ด ต้นกัณฑ์จบ กัณฑ์หลอน ของประชาชนจากหลายหน่วยงานไม่ว่าจะมาจากหน่วยงานรัฐสังกัดต่าง ๆ จากหน่วยงานเอกชน และประชาชนทุกภาคส่วน เริ่มแห่ต้นกัณฑ์จบ กัณฑ์หลอนไปตามท้องถนนและเข้ามาบริเวณงาน เพื่อถวายพระภิกษุภายในบริเวณพิธีของการจัดงาน โดยในปีที่ทางจังหวัดงดไม่ให้ใช้รถแห่เครื่องเสียงเข้ามาในบริเวณงาน แต่อนุญาตให้รถแห่ดนตรีพื้นบ้านหรือกลองยาวเข้ามาสร้างบรรยากาศในงาน ประกอบการฟ้อนรำ ประชันกันอย่างสนุกสนาน เพื่อรักษาประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้านของท้องถิ่นภาคอีสานให้ช่วยกันสืบสานดำรงไว้ในแบบเดิม และทางจังหวัดจะปิดรับต้นกัณฑ์จบ กัณฑ์หลอน เวลาประมาณ 20.00 น. แต่ด้วยแรงศรัทธาประชาชนยังคงแห่ต้นกัณฑ์จบ กัณฑ์หลอนมาจนถึงเวลาประมาณ 21.30 น. ซึ่งในปีการจัดงานบุญผะเหวดเป็นปีที่ 29 ด้วยแรงแห่งศรัทธาจากทุกภาคส่วนทำให้ยอดต้นกัณฑ์จบ กัณฑ์หลอน ได้เงินเป็นจำนวนทั้งสิ้น 5,077,006.00 บาท ต้นเงินทั้งหมด 1,414 ต้น มากกว่าทุกปีที่ผ่านมา ซึ่งเงินที่ได้รับบริจาคทางจังหวัดร้อยเอ็ด จะนำมาสมทบเข้ากองทุนบุญผะเหวดร้อยเอ็ด เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมในการจัดงานในปีต่อไปและจะนำไปบริจาคยังวัดต่าง ๆ ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดและทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นประจำทุกปี

พูน ปณ จิต ชีเว

ภาพประกอบ 12 แห่ต้นกัณฑ์จบ กัณฑ์หลอนงานบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

3.3 สรุป

จากการศึกษาพบว่า ประเพณีบุญผะเหวด หรืองานบุญมหาชาติ เป็นงานมหากุศล ให้รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือความดีที่ยั่งยืน อันมีการสละความเห็นแก่ตัวเพื่อผลคือ ประโยชน์สุขอันไพศาลของมวลมนุษยชาติเป็นสำคัญ ดังนั้น บรรพชนชาวไทยอีสานแต่โบราณ จึงถือเป็นเทศกาลที่ประชาชนทั้งหลายพึงสนใจร่วมกระทำบำเพ็ญ และได้อนุรักษสืบทอดเป็นวัฒนธรรมสืบมา จนถึงคนรุ่นหลังที่ควรเห็นคุณค่าและอนุรักษเป็นวัฒนธรรมต่อไป

การจัดงานประเพณีบุญผะเหวดประจำจังหวัดร้อยเอ็ดได้เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2534 โดยมีการจัดขึ้นที่บริเวณบึงพลาญชัยและสวนสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ร้อยเอ็ด เดิมมีการกำหนดขึ้นในวันเสาร์และอาทิตย์ในสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคม โดยวันเสาร์จะมีการเชิญพระอุปคุตและการแห่ผะเหวดเข้าเมือง หลังจากการเปิดงานจะมีการแสดงศิลปวัฒนธรรมของอีสานและการแสดง แสง สี เสียง เกี่ยวกับเรื่องราวของเวสสันดรชาดก และหลังพิธีแห่เสร็จโดยด้านหน้าบริเวณบึงพลาญชัยจะมีการบริการข้าวปุ้นฟรีตามซุ้มต่าง ๆ ในวันที่สองของงานจะเป็นการฟังเทศน์ โดยเริ่มจากการแห่ข้าวปุ้นก้อน การตักบาตร และเทศน์ ซึ่งมีทั้งการเทศน์มหาชาติ เทศน์สังกาส การเทศน์มาลัยหมื่น มาลัยแสน ในเวลา 09.00 น. จะเริ่มมีการแห่ต้นกัณฑ์จบกัณฑ์หลอนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมทั้งประชาชนคุ่มต่าง ๆ ยังสถานที่จัดงานและในช่วงเย็นจะมีการอัญเชิญพระอุปคุตกลับ

ต่อมาภายหลังเริ่มปี 2536 มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดงาน สถานที่ในการจัดงาน เช่น กิจกรรมแห่ กิจกรรมเทศน์ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว การจัดงานบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดถือว่าประสบความสำเร็จเพราะคนให้ความสนใจและเข้าร่วมงานเป็นจำนวนมาก และได้มีการขยายเวลาจัดงานจากสองวันเป็นสามวัน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดงานบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเฉพาะกิจกรรมตอนกลางคืนมีการแสดงแสง สี เสียง เพื่อให้งานมีความน่าสนใจและเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าร่วมงานมากขึ้น

จะเห็นได้ว่าการจัดงานบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดจากอดีตจนถึงปัจจุบันนี้มีการสร้างสรรค์รูปแบบการจัดงานในหลาย ๆ ด้าน เพื่อให้ประเพณีบุญผะเหวดเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ของชาว จังหวัดร้อยเอ็ด สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตจากความเชื่อและความศรัทธาของประชาชน ดังจะเห็นได้จากยอดบริจาคนกัณฑ์จอบกัณฑ์หลอนที่มีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในทุกปี ๆ แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี ชักนำให้เกิดความสอดคล้องในการหลอมรวมใจกันในการบำเพ็ญทานบารมี และการหันกลับไปสู่แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่ถูกกลืนหายไป ให้กลับมาคงความศักดิ์สิทธิ์ ใช้ความสามัคคีร่วมกันรักษาความเชื่อมั่น ใช้ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและยังสร้างความสามัคคีของคนในจังหวัด ทั้งยังสามารถเชื่อมโยงไปยังจังหวัดข้างเคียง ในด้านวัฒนธรรมการท่องเที่ยว จะเป็นแนวทางในการสร้างความมั่นคงของคนในจังหวัดและประเทศชาติต่อไป

บทที่ 4

วิเคราะห์ตัวบทเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

การเทศน์มหาชาติ หรือ การเทศน์ผะเหวด สิ่งที่สำคัญและถือเป็นหัวใจหลักของการจัดงานประเพณีบุญผะเหวด ดังนั้น ตัวบทเทศน์จึงถือเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดที่ตัวบทเทศน์มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคม มีการสร้างสรรค์ตัวบทเทศน์และรูปแบบการเทศน์ จากการเทศน์ตามหนังสือโบราณทั้งหมด มาเป็นการเทศน์ตามหนังสือโบราณสลับกับการเทศน์แหล่ประยุกต์ โดยเฉพาะในปีพุทธศักราช 2562 มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเทศน์เป็นเทศน์แหล่ประยุกต์ทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ฟังได้อรรถรสและไม่เกิดความเบื่อหน่ายต่อการฟัง อันเป็นการได้ทั้งประโยชน์ด้านสาระและพิธีกรรม รวมทั้งเพื่อให้เหมาะสมกับระยะเวลาที่ทางคณะกรรมการจัดงานกำหนดขึ้น

รูปแบบการเทศน์ผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น สามารถเป็นออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ 1) การเทศน์แบบลำผะเหวด (ตัวบทเดิม) คือ การเทศน์ตามหนังสือโบราณที่นักปราชญ์ประพันธ์ไว้เป็นคำประพันธ์ประเภทร่ายยาว 2) การเทศน์เสียง หรือการเทศน์แหล่ประยุกต์ (ตัวบทใหม่) คือ การประยุกต์ตัวบทเทศน์ให้มีลักษณะคล้ายกลอนลำทางยาวเป็นคำประพันธ์ประเภทกลอน ทั้งนี้เพื่อให้เนื้อเรื่องมีความกระชับขึ้น เหมาะสมกับระยะเวลาของการจัดงาน

ประเด็นศึกษาในบทนี้เป็นการศึกษาตัวบทเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งผู้วิจัยใช้สำนวนของ ส.ธรรมภักดี (ตัวบทเดิม) และสำนวนของพระครูสุตสารพิมล (ตัวบทใหม่) มาใช้ในการศึกษา ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

4.1 ความเป็นมาของบทเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

4.1.1 สำนวนของ ส.ธรรมภักดี (ตัวบทเดิม)

4.1.2 สำนวนของพระครูสุตสารพิมล (พระมหาพิมพา ธมฺมทินฺโน) (ตัวบทใหม่)

4.2 การศึกษาตัวบทเทศน์

4.2.1 เนื้อเรื่อง

4.2.2 เนื้อหาแต่ละกัณฑ์

4.2.3 ความโดดเด่นของตัวบท

4.2.4 คุณค่าทางวรรณศิลป์

4.3 วิธีนำเสนอตัวบทเทศน์

4.3.1 การเทศน์

4.3.2 ขนบในการเทศน์

4.3.3 การแสดงบทบาทสมมติ

4.5 สรุป

4.1 ความเป็นมาของบทเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

4.1.1 สำนวนของ ส.ธรรมภักดี (ตัวบทเดิม)

การเทศน์แบบโบราณหรือที่เรียกว่า ลำผะเหวดที่นิยมใช้ตัวบทเทศน์เป็นหนังสือใบลานที่นักปราชญ์ได้ประพันธ์ไว้ เป็นคำประพันธ์ประเภทยาวซึ่งบันทึกด้วยตัวอักษรตัวธรรมอีสาน แต่ในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนเป็นบันทึกด้วยตัวอักษรไทย เนื่องจากตัวอักษรธรรมอีสานอ่านยาก และไม่ค่อยมีผู้สนใจศึกษาเล่าเรียนไว้ อีกอย่างในปัจจุบันก็มีการเลิกใช้ตัวอักษรธรรมอีสานไปนานแล้ว ดังนั้นจึงทำให้มีนักปราชญ์ชาวอีสานหลายท่านได้ปริวรรตและมีการเรียบเรียงขึ้นใหม่เพื่อให้ง่ายต่อการนำมาใช้เทศน์เป็นบทเทศน์ในปัจจุบัน

เวสสันดรชาดกภาคอีสานของ สำนัก ส.ธรรมภักดี ซึ่งเป็นสำนวนที่ได้รับความนิยมมากในภาคอีสาน และเป็นสำนวนที่มีการนำมาใช้เทศน์มากในปัจจุบัน โดยเฉพาะการเทศน์ผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดจะใช้สำนวนนี้เป็นหลัก โดยยึดถือเป็นตัวบทกลาง หากพระรูปใดที่ได้รับภูิกานิมนต์มาเทศน์ไม่ได้นำตัวบทเทศน์มาด้วย ทางคณะกรรมการดำเนินงานก็จะนำตัวบทฉบับของสำนัก ส.ธรรมภักดี มาถวายเพื่อให้ใช้ในการเทศน์ในกัณฑ์นั้น ๆ (พระครูคุณสารพินิจ, สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 13 ตัวบทเทศน์ใบลานสำนวนของ สำนัก ส. ธรรมภักดี

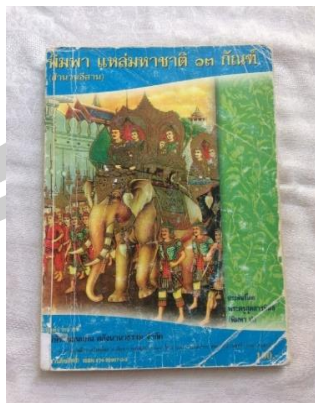
ล้ามหาชาติ เทศน์เวสสันดรชาดก เป็นสำนวนที่ นายสม พ่วงภักดี ได้รวบรวมและตรวจชำระจากต้นฉบับซึ่งเป็นคัมภีร์ใบลานที่มีการบันทึกด้วยตัวอักษรธรรมอีสาน แล้วนำมาพิมพ์ลงใบลานด้วยตัวอักษรไทยปัจจุบัน ที่โรงพิมพ์ ส.ธรรมภักดี ถนนข้าวสาร กรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ. 2504 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจำหน่ายให้กับวัดหรือพุทธศาสนิกชนได้ซื้อทำบุญถวายวัด เพื่อใช้เป็นตัวบทเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดของชาวอีสาน

ล้ามหาชาติ เทศน์เวสสันดรชาดก เป็นสำนวนที่แพร่หลายและได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในปัจจุบัน ทุกวัดที่มีการเทศน์มหาชาติแบบโบราณอยู่จะใช้ฉบับดังกล่าวเป็นสำคัญ เนื่องจากบันทึกด้วยตัวอักษรไทยปัจจุบัน ผู้เทศน์อ่านออก และพระสงฆ์ทุกวัดจะมีไว้ประจำวัดของตนเองด้วย (ชฎานนท์ แสงศรีจันทร์, 2554: 2) และเป็นสำนวนที่นิยมนำมาใช้เทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดตั้งแต่เริ่มมีการจัดงานจนถึงปัจจุบัน

4.1.2 สำนวนของพระครูสุตสารพิมล (พระมหาพิมพ์ ธรรมทินโน) (ตัวบทใหม่)

การเทศน์เสียง หรือ การเทศน์แหล่ประยุกต์ คือ การเทศน์ที่มีลีลาและท่วงทำนองคล้ายการลำทางยาวของหมอลำ ซึ่งมีจังหวะช้าและมีความไพเราะชวนเคลิบเคลิ้มเช่นเดียวกับเพลงช้าทั่ว ๆ ไป ฉะนั้นบทกลอนที่ใช้เทศน์แหล่จึงมีลักษณะเป็นร้อยยาวอีสาน ผสมกลอนลำทางยาว ซึ่งต่างจากกลอนที่ใช้เทศน์ปกติ และพระหรือเณรที่จะเทศน์แหล่ได้ดีต้องมีน้ำเสียงไพเราะเป็นทุนเดิมอยู่ก่อนเหมือนนักร้องทั้งหลายที่จะต้องผ่านการฝึกฝนมานาน จนมีความชำนาญมีลูกเล่นกลเม็ดในการทอดเสียงเล่นลูกค้อย่างแพรวพราว ชาวบ้านจึงจะเกิดศรัทธา แม้จะอยู่สำนักห่างไกลกันคนละถิ่น ก็พยายามดันดันไปมนต์จงไฉไล่งหน้าเป็นเดือนๆทีเดียว ว่ากันว่าพระนักเทศน์เสียงดีที่เทศน์แหล่ได้อย่างไพเราะจับใจของทายกทายิกานั้น จะได้เงินแลมสมภารมากกว่าเงินที่เจ้าของกัณฑ์เทศน์จัดถวายเสียอีก (พรชัย ศรีสารคาม, 2538: 32)

ทำนองที่ใช้ในการเทศน์แหล่ประยุกต์มักเป็นประเภทกลอนอ่าน หนึ่งบทมี 2 บาท บาทหนึ่งมี 10 คำ แบ่งเป็น 2 วรรค ๆ ละ 5 คำ และไม่นิยมคำสร้อย ไม่เคร่งครัดตามฉันทลักษณ์ เอก โท การส่งสัมผัสนิยมสัมผัสคำสุดท้ายของบาทแรกจะสัมผัสความสุดท้ายในวรรคต่อไป มีการเอื้อนเสียงใช้คำสูงต่ำตามทำนองการเทศน์แหล่ มีการแบ่งวรรคของคำ มีลักษณะไม่แน่นอนเหมือนกับกลอนภาคกลาง การเอื้อนเสียงจะคล้ายทำนองกลอนลำของหมอลำคือการสลับเสียงสูงต่ำไปมา มีการทอดเสียงจากคำหนึ่งไปสู่คำหนึ่ง การเอื้อนเสียงการเทศน์แหล่ไม่มีแบบแผนชัดเจนบางที่อาจจะขึ้นต้นด้วยบทเดินแล้วตามด้วยบทแหล่ บางที่ก็มีการแหล่ไปจนจบบทก็ได้

ภาพประกอบ 14 ตัวบทเทศน์แห่ลประยุกต์ สำนวนของพระครูสุตสารพิมล ที่มีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ

พิมพา แห่ลมหาชาติ 13 กัณฑ์ เป็นสำนวนที่พระครูสุตสารพิมล (พระมหาพิมพา ธรรมทินโน) วัดโนนศิลา บ้านฝายหิน ตำบลวังหินลาด อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ได้เขียนบันทึกขึ้นเพื่อใช้เทศน์ประชันแห่ และใช้เทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวด ต่อมาได้มอบลิขสิทธิ์ให้ บริษัท ขอนแก่น คลังนาธรรมชาติ ถนนกลางเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น จัดพิมพ์จำหน่าย เมื่อปี พ.ศ. 2548 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เทศน์ประชันแห่ หรือเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวด และเพื่อเผยแพร่การเทศน์แห่อีสานเรื่องมหาเวสสันดรชาดก รวมทั้งมีการอัดเทปตามหนังสือเล่มนี้ไว้ทุก กัณฑ์ เพื่อให้ง่ายต่อการฝึกเทศน์เพื่อนำไปใช้เทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดและสำหรับผู้สนใจศึกษา

พิมพา แห่ลมหาชาติ 13 กัณฑ์ เป็นสำนวนที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ในการนำมาฝึกเทศน์แห่เรื่องเวสสันดรชาดก โดยเฉพาะพระนักเทศน์ที่กำลังฝึกหัดเทศน์ใหม่ ๆ จะนิยมนำสำนวนนี้ไปฝึกเป็นเล่มแรก ๆ เพราะเป็นสำนวนที่แต่งได้เหมาะสมกับเวลา มีความไพเราะ คล่องจอง ทำให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายและได้อรรถรสในการฟัง ดังนั้น จึงทำให้ได้รับความนิยมจากพระนักเทศน์นำมาเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นประจำทุกปี

พินัน ปณ จิตโต ชีเว

4.2 การศึกษาตัวบท

4.2.1 เนื้อเรื่อง

เรื่องเวสสันดรชาดกนั้นเป็นการอธิบายเรื่องราวของพระโพธิสัตว์พระนามว่า พระเวสสันดร ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งในชาตินั้นได้เป็นกษัตริย์ผู้ครองเมืองสีพีราช เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสัณขชัยและพระนางผุสดี ได้อภิเษกกับพระนางมัทรี มีพระโอรส ชื่อ พระชาลีและมีพระธิดาชื่อพระกัณหา พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีน้ำพระทัยอันดีงาม และมีพระเมตตาบุญญาธิการอย่างมหาศาลต่ออาณาประชาราษฎร์ โดยการบำเพ็ญมหาทานบารมีจนเป็นที่เลื่องลือไปทั่วทุกแคว้น จนกระทั่งครั้งหนึ่งกษัตริย์แห่งกาลิงครรัฐได้ส่งคณะพราหมณ์มาทูลขอช้างเผือกคู่บ้านคู่เมืองชื่อช้างปัจจัยนาค เพื่อไปทำพิธีให้บ้านเมืองสงบร่มเย็น

เนื่องจากที่เมืองกาลิงครรัฐนั้นประสบปัญหาความยากแค้นฝนฟ้าไม่ได้ตกต้องตามฤดูกาล จึงมีความเชื่อว่าถ้าได้ช้างเผือกปัจจัยนาคมาจะทำให้บ้านเมืองสงบและอุดมสมบูรณ์ขึ้นจึงได้ส่งพราหมณ์ไปทูลขอ ซึ่งครั้งนั้นพระเวสสันดรทรงประทานช้างปัจจัยนาคให้แก่พราหมณ์แห่งกาลิงครรัฐไป ทำให้พระเจ้าสัณขชัยและราชกุมาร ในนครสีพีไม่พอใจ จึงเนรเทศพระเวสสันดรให้ออกไปประทับที่เขาวงกตนอกพระนคร พระเวสสันดรก็ได้ขัดขึ้นแต่ทรงทูลขอโอกาสบำเพ็ญพระราชกุศลจากพระเจ้าสัณขชัย โดยการบำเพ็ญสัตตกมหาทาน คือการให้ทานครั้งยิ่งใหญ่อันได้แก่การให้ ช้าง ม้า โคนม นารี ทาสี ทาสา และสรรพวัตถุภรณ์ต่าง ๆ อย่างละ 700 แก่ประชาชนทั่วไปที่มาทูลขอ หลังจากนั้นจึงได้เสด็จออกนอกเมืองพร้อมด้วยพระนางมัทรี ชาลี และกัณหาสู่เขาวงกต

ในระหว่างทางได้เสด็จผ่านนครเจตราช จึงได้แวะประทับพัก ณ ศาลาพักหน้าพระนคร กษัตริย์แห่งนครเจตราชได้ทราบข่าวจึงออกมาทูลเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติที่นครเจตราช แต่พระเวสสันดรทรงปฏิเสธแล้วได้เสด็จสู่เขาวงกต เมื่อไปถึงทรงได้พบกับอาศรมที่ประทับ ซึ่งท้าววิษณุกรรมได้เนรมิตขึ้นตามพระบัญชาของท้าวสักกะเทวราช กษัตริย์ทั้งสี่จึงได้ออกผนวชเป็นฤาษี และพำนักที่อาศรมนั้นสืบมา ครั้งต่อมาได้มีพราหมณ์ชื่อชูชก อาศัยอยู่ในแคว้นกาลิงครรัฐ บ้านทุนวิฐะ เทียวออกขอทานไปทั่วเมือง เมื่อได้เงิน 100 กหาปณะ ก็นำเงินไปฝากสหายพราหมณ์สองผิวเมีย แต่พราหมณ์ทั้งสองได้นำเงินที่ชูชกมาฝากไปใช้จนหมด ครั้นพอชูชกมาขอเงินคืนสหายพราหมณ์ทั้งสองก็ไม่มีเงินให้พราหมณ์ทั้งสองผิวเมียจึงได้ยกลูกสาวของตน ชื่อนางอมิตดาให้เป็นภรรยาชูชกแทน

หลังจากนั้นชูชกได้พานางอมิตดามาอยู่ที่บ้านของตน นางอมิตดาก็ปรนนิบัติตนต่อสามีเป็นอย่างดี จึงทำให้บรรดาเมียของพราหมณ์ในหมู่บ้านนั้นไม่พอใจเพราะทำให้ถูกเปรียบเทียบกับ จึงพากันเกลียดชังและทำร้ายทุบตีนางอมิตดาตลอดมา ชูชกจึงเห็นว่าน่าจะหาหาสมาธิใช้จึงได้นึกถึง พระเวสสันดรว่ามีโอรสและธิดาอยู่และทรงไม่เคยปฏิเสธคำทูลขอจากใคร จึงได้เดินทางไปสู่เขาวงกตเพื่อเข้าเฝ้าพระเวสสันดร ในการทูลขอพระโอรสและพระธิดาทั้งสองมาเป็นทาสรับใช้

เมื่อชูชกเดินทางไปถึงทางเข้าเขาวงกตก็ได้ถูกพรานเจตบุตรผู้มีหน้าที่รักษาประตูป่าขัดขวางไว้ จากนั้นชูชกก็ได้หลอกล่อจนพรานเจตบุตรหลงเชื่อและได้ชี้บอกทางไปยังอาศรมของอจุตฤาษี ชูชกใช้คารมต่าง ๆ ทำให้อจุตฤาษีหลงกลจากนั้นชูชกก็ได้พักค้างแรมที่อาศรมของอจุตฤาษีหนึ่งคืน รุ่งเช้าอจุตฤาษีจึงได้ชี้บอกทางไปยังอาศรมของพระเวสสันดร คือนั้นพระนางมัทรีได้ทรงสุบินนิมิตว่า จะต้องเกิดการพลัดพรากจากแก้วตาดวงใจทั้งสอง จึงนำความฝันนั้นมาทูลถามพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงทราบแต่ตรัสแก่พระนางมัทรีว่าไม่มีเหตุผลอันใด อาจเกิดจาก ชาติขุภ คืออาหาร ผิดสำแดงนั่นเอง พระนางจึงคลายกังวลแล้วออกไปหาผลไม้ในป่าตามเดิมเหมือนปกติ

หลังจากนั้นชูชกได้เข้ามาทูลขอพระชาติและพระกัณหาจากพระเวสสันดร สองกุมารได้แอบฟัง จึงหนีลงไปซ่อนตัวอยู่ในสระบัว ครั้นพอพระเวสสันดรทรงประทานสองพระกุมารให้แก่ชูชกแล้ว ชูชกก็ออกเดินทางสองกุมารแต่ไม่พบ จึงกลับมายังอาศรมแล้วต่อว่าพระเวสสันดร พระเวสสันดรจึงไปยังสระบัวตรัสเรียกสองพระกุมารขึ้นมาเพื่อสร้างมหาทานบารมี ทั้งสองจึงขึ้นมาจากสระบัว ชูชกก็ได้มัดมือแล้วเขียนติสองกุมารต่อหน้าพระเวสสันดร แล้วพาสองพระกุมารเดินทางมุ่งหน้าสู่กาลิงครรัฐ ในขณะนั้นถึงเวลากลับจากหาผลไม้ของพระนางมัทรีระหว่างทางมีเทวดาแปลงกายเป็นเสือนอนขวางทางไว้ เพื่อไม่ให้พระนางกลับไปอาศรมทันชูชก จนพลบค่ำเส็จจึงได้หายไป พระนางจึงเดินทางไปยังอาศรมที่พัก เมื่อไปถึงก็ไม่พบสองพระกุมาร จึงตกพระทัยวิ่งเข้าป่าไปตามหาแต่ก็ไม่พบ จึงเศร้าโศกเสียพระทัย เป็นอันมาจนล้มสลบลงไปหน้าอาศรมของพระเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดรทรงเห็นเช่นนั้นก็ทรงลืมนพระว่าทรงเป็นฤาษีจึงเข้าประครองพระนางมัทรี เมื่อพระนางมัทรีทรงฟื้นพระเวสสันดรจึงได้ตรัสบอกความจริง พระนางมัทรีก็ทรงอนุโมทนาทานในครั้งนี้ด้วย เมื่อนั้นองค์ท้าวสักกะเทวราชทรงเห็นว่าถ้ามีผู้ใดมาทูลขอพระนางมัทรีไปอีกก็จะมีผู้ใดมาคอยถวายเป็นอุปถัมภ์จากพระเวสสันดร จึงทรงจำแลงแปลงกายมาเป็นพราหมณ์ เพื่อมาทูลขอพระนางมัทรี เมื่อพระเวสสันดรได้ประทานให้แล้ว พราหมณ์ผู้นั้นจึงได้แปลงกายกลับมาเป็นท้าวสักกะเทวราชตามเดิม และแจ้งความจริงแก่พระเวสสันดร พร้อมทั้งคืนพระนางมัทรีให้ ทำให้การบำเพ็ญมหาทานบารมีในครั้งนี้สำเร็จลุล่วง ด้วยผลทานบารมีของพระเวสสันดรจึงทำให้เกิดแผ่นดินไหว

จากนั้นพระเจ้าสุทนต์ได้สุบินนิมิตถึงพระกุมารทั้งสอง รุ่งเช้าพระองค์เสด็จลงหน้าพระลานหลวงได้ทอดพระเนตรเห็นสองพระกุมารมากับชูชกจึงได้ไถ่ถอนสองพระกุมารจากชูชก แล้วทรงได้พระราชทานทรัพย์สินเงินทองรวมทั้งข้าวปลา อาหารคาว หวาน มากมายแก่ชูชก เมื่อชูชกเห็นอาหารมากมายก็กินจนกระทั่งตายเพราะอาหารไม่ย่อย สองพระกุมารจึงทูลพระเจ้าสุทนต์ให้ไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับสู่เมือง ครั้นนั้นพระเจ้ากาลิงคนคร ได้นำช้างปัจจัยนาครมาถวายคืน พระเจ้าสุทนต์จึงนำขบวนอิสริยยศออกจากพระราชวังเพื่อไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีที่เขาวงกต เมื่อขบวนไปถึงกษัตริย์ทั้งหกได้พบกันก็ทรงกันแสงพระความปิติยินดีจนสลบไป จึงบังเกิดฝนโบกขรพรรษตกลงมา เมื่อทุกคนต่างฟื้นแล้วก็ทรงเสด็จกลับพระนคร ในระหว่างเดินทางกลับชาวเมือง

ทั้งหลายได้ประดับตกแต่งเส้นทางเพื่อรับเสด็จพระเวสสันดรตลอดสองข้างทางจึงถึงพระนคร เมื่อพระเวสสันดรเสด็จขึ้นปราสาทแล้ว ก็ทรงรับสั่งให้ปล่อยสัตว์ที่กักขัง ครั้นเวลารাত্রีพระเวสสันดรก็ทรงปริวิตกว่ารุ่งเช้าประชาชนจะแตกตื่นมารับบริจาคทาน แล้วพระองค์จะมีสิ่งใดพระราชทานแก่พวกเขาอีก ทันใดนั้นท้าวสักกะเทวราชทรงทราบจึงได้บันดาลฝนแก้ว 7 ประการให้ตกลงในพระนครสี่ทิศถึงหน้าเชิง เฉพาะในพระราชวังท่วมถึงสะเอวพระเวสสันดรก็ทรงประกาศให้ประชาชนมาขอไปตามปรารถนา เหลือนั้นก็ให้คนเข้าพระคลังหลวง จากนั้นพระเวสสันดรก็ได้ทรงครองราชสมบัติด้วยทศพิธราชธรรมยังความสงบร่มเย็นแก่บ้านเมืองตลอดมา

4.2.2 เนื้อหาแต่ละกัณฑ์

โครงเรื่องมหาชาติ หรือ พระเวสสันดรชาดก ฉบับอีสานนี้เหมือนกับฉบับภาคกลาง ต่างแต่สำนวนโวหารเท่านั้นที่เป็นภาษาถิ่นและสำนวนโวหารของท้องถิ่นอีสาน การแบ่งตอนและพิธีกรรมอันเนื่องด้วยวรรณกรรมเรื่องมหาชาตินี้ต่างกับภาคกลางคือ ในการเทศน์มหาชาติของอีสานจะเทศน์มาลัยหมื่น มาลัยแสน (ธวัช ปุณโณทก, 2525: 198) เพื่อให้ผู้ฟังได้รู้และเข้าใจถึงมูลเหตุของการฟังเทศน์มหาชาติว่ามีความเป็นมาอย่างไร และเพื่อเป็นกุศโลบายชักชวนให้คนฟังเทศน์ในเรื่องเวสสันดรชาดก รวมทั้งเพื่อสร้างแรงศรัทธาและแรงจูงใจในการกระทำความดี เพื่อจะได้ไปเกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย์ โดยมีเนื้อหาของแต่ละกัณฑ์ ดังนี้

1) กัณฑ์มาลัยหมื่น

มีชายเชื้อใจถวายดอกบัวให้พระมาโลยในขณะที่กำลังไปบิณฑบาต พระมาโลยจึงนำดอกบัวขึ้นไปบูชาพระเกตุแก้วจุฬามณี ซึ่งประดิษฐานอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้สนทนากับพระอินทร์ถึงเรื่องเทพบุตรทั้งหลายที่พาบริวารมาไหว้พระธาตุนั้นว่า แต่ละองค์ได้ทำบุญอะไรมาก่อน และเหตุใดจึงมีบริวารมากน้อยต่างกัน พระอินทร์ได้ตอบให้ทราบตามลำดับทุกประการ นับตั้งแต่มีองค์บริวารร้อย พัน หมื่น สองหมื่น สามหมื่น ฯลฯ สิบหมื่น รวมทั้งสิ้น 12 องค์ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญไว้ต่างกัน อาทิ องค์ที่มีบริวารร้อยเดี่ยวนั้นตอนเป็นมนุษย์ เคยให้ข้าวเป็นทานแก่กา องค์ที่มีบริวารสามหมื่นก็เพราะได้ไปช่วยเผาศพไม่มีญาติพร้อมกับทำบุญอุทิศด้วย ส่วนองค์ที่มีบริวารแปดหมื่นนั้น ชาติก่อนเกิดเป็นคนเชื้อใจต้องขอทานเลี้ยงชีพ วันหนึ่งเห็นพระภิกษุไปบิณฑบาตได้ร้องบอกให้เจ้าของบ้านออกมาตักบาตรและขอร่วมอนุโมทนาในการทำบุญนั้นด้วย ผลบุญจึงส่งให้มาเกิดในสวรรค์ มีบริวารดังกล่าว พรรณนาความเรื่อยไปเช่นนี้จนถึงเทพบุตรองค์ที่มีบริวารสิบหมื่น ซึ่งเมื่อก่อนเป็นคนจนมีอาชีพตัดหญ้าตัดตอขาย วันหนึ่งไปอาบน้ำเห็นหาดทรายขาวสะอาด จึงก่พระเจดีย์ทรายขึ้นบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนพรหม แล้วเดินเวียนรอบสักการบูชาด้วย กาย วาจา และใจ เพียงเท่านั้นจึงได้มาเกิดในสวรรค์

2) กัณฑ์มาลัยแสน

พระศรีอริยเมตไตรย์โพธิสัตว์ พาบบริวารมีนางฟ้าและเทพบุตรนับได้แสนโกฏิ มาบูชาพระเกศธาตุเจดีย์ พระมาลัยทูลถามพระอินทร์ก็ได้ทราบว่า พระศรีอริยเมตไตรย์เทพบุตรเสด็จมาแล้ว จึงถามต่อไปว่า บรรดาบริวารหลายหมู่ที่มีลายเส้นผ้าอาภรณ์ต่างกันนั้น เขาได้ทำบุญกุศลอะไรไว้ เมื่อได้คำตอบก็ถามต่อไปอีกว่า พระศรีอริยเมตไตรย์ได้ทำบุญกุศลยิ่งใหญ่อะไร ขณะที่พระอินทร์กำลังสนทนากับพระมาลัย ถึงการสั่งสมบารมีทั้งสามสิบห้าของพระโพธิสัตว์อยู่นั้น ซึ่งก็กล่าวได้แต่พอสังเขปไม่อาจพรรณนาได้ทุกประการ ก็พอดีพระศรีอริยเมตไตรย์ได้เสด็จเข้ามาหา และนมัสการพระมาลัยพร้อมกับตรัสถามว่ามาจากที่ใด เมื่อทรงทราบก็ทรงถามถึงข่าวชาวโลกว่าได้ทำบุญทำบาปกันอย่างไร และปรารถนาอะไร พระมาลัยก็ทูลให้ทรงทราบทุกประการ พระโพธิสัตว์ทรงโสมนัสที่ทราบว่า มีผู้มนุษย์เป็นอันมากทำบุญสร้างกุศลด้วยปรารถนาจะได้เกิดร่วมในศาสนาของพระองค์ จึงมีรับสั่งฝากไปบอกกล่าวให้พวกเขาฟังมหาเวสสันดรชาดกให้จบภายในวันเดียว พร้อมกับเครื่องบูชาต่าง ๆ อย่างละหนึ่งพัน ส่วนบุคคลผู้จะไม่ได้พบพระศรีอริยเมตไตรย์ก็ได้แก่ผู้กระทำบาปอันหนัก คือ อนันตริยกรรมห้าประการ ต่อจากนั้นก็พรรณนาถึงการอันตรธานแห่งพุทธศาสนาของพระโคตม และการบังเกิดสิ่งมีชีวิตที่จะได้อยู่ร่วมในยุคของพระองค์

ในตอนสุดท้ายของกัณฑ์มาลัยแสน ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของชายที่ได้ถวายดอกบัวให้พระมาลัย เมื่อเขาตายก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ อยู่ปราสาทอันประดับประดาด้วยดอกบัวมีนางฟ้าเป็นบริวารมากมาย เวลาก้าวเดินก็มีดอกบัวรองรับ ทั้งปากก็หอมดังกลิ่นบัว

3) กัณฑ์สังกาส

เมื่อประกาศวันเดือนปีที่มีการจัดงานเทศน์มหาชาติแล้ว จะมีการบอกอายุของพระพุทธรูปที่ยังเหลืออยู่กี่ปี จบแล้วพระจะเทศน์พรรณนาถึงพุทธประวัติโดยสังเขปกล่าวเน้นตอนเจ้าสีหราช (สี-หาค คือ พระสีหราช หมายถึง พระพุทธเจ้า) ตอนผจญมารตั้งแต่พยายามอยากได้พุทธบังลังก์ จึงส่งธิดาทั้ง 3 นางมายั่ววน เมื่อไม่เป็นผล ก็ยกพลมาราสู้ แต่ถูกนางธณิปีบมายดมให้น้ำที่พระพุทธองค์ได้หลังไว้ทุกครั้งตอนทำทาน ออกมาประกาศบารมีท่วมกองทัพบพญามารจนพ่ายไป แล้วกล่าวถึงปัจฉิมเทศนาที่ประทานแก่พระอานนท์ ถึงความเป็นไปของศาสนาหลังจากพระองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว จะยังมีพระธรรมคำสอนอยู่แปดหมื่นสี่พันขันธ์ ไว้เป็นครูสอนคนทั้งหลายต่อไป แต่เมื่อพระองค์ปรินิพพานไปได้ห้าร้อยปีก็จะมีภิกษุณีเหลืออยู่อีก ถ้าถึงพันปี จะไม่มีพระอรหันต์ชีนาสพ ถึงสองพันปีจะไม่มีภิกษุแต่กณนพระไตรปิฎก สามพันปีจะหาภิกษุประชุมให้ครบสี่ไม่ได้ เมื่อถึงสี่พันปีจะไม่มีภิกษุให้เห็นเลย จนกระทั่งถึงห้าพันปี ซึ่งจะครบอายุพระศาสนาในวันพุธ เดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำปีชวด รุ่งเช้าวันนั้น พระบรมสารีริกธาตุทั้งหลายซึ่งกระจัดกระจายในทั่วโลก จะกลับมาประชุมกันเป็นองค์พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่โพธิบัลลังก์อีกครั้งหนึ่ง เปล่งฉัพพรรณรังสี

รุ่งเรืองไปทั่วจักรวาล ลำดับนั้นพระอินทร์ก็อาราธนาให้ทรงเทศนาธรรมโปรดสัตว์ทั้งหลายเป็นเวลาเจ็ดวันเจ็ดคืน ประหนึ่งทรงโปรยปรายหยาดน้ำอมฤตแก่สรรพสัตว์ตั้งแต่พรหมโลก เทวโลก นาคครุฑ จนถึงมนุษย์โลก ซึ่งได้กระทำทุจริตทางไตรทวารให้หายสูญเสียในกาลบัดนั้น ครั้นแล้วพระองค์ก็จะทำลายเบญจขันธ์รูปนั้นเสียเพื่อไปสู่อมตนิพพาน

ภาพประกอบ 15 กัณฑ์เทศพร มี 19 พระคาถา

4) กัณฑ์เทศพร

ภาคสวรรค์ พระนางมุสดีเทพอัปสรสิ้นบุญจะต้องจุติในโลกมนุษย์ ท้าวสักกะเทวราช สวามีทรงทราบจึงพาพระนางไปประทับยังสวนนางนันทวันในเทวโลกเพื่อความสำราญ แล้วตรัสบอกแก่นางมุสดีเทพอัปสรว่า บัดนี้เธอสิ้นบุญ จักต้องไปจุติในโลกมนุษย์แล้วฉันจะให้พรเธอ 10 ประการ จงเลือกเอาตามใจชอบเถิด พระนางมุสดีทรงสดับและได้ทูลขอรับพร 10 ประการ คือ

1. ให้ได้อยู่ในปราสาทของพระเจ้าสิริราชแห่งนครสีพี
2. ขอให้มิจักขุคำคุณันต์ดาลูกเนื้อ
3. ขอให้มิคิ้วที่ดำสนิท
4. ขอให้มินามว่ามุสดี
5. ขอให้มิโอรสที่มีทรงเกียรติยศเหนือกษัตริย์ทั้งหลาย และมีใจบุญ
6. ขอให้มิครรภ์ที่ผิดไปจากสตรีสามัญคือแบบราบในเวลาทรงครรภ์
7. ขอให้มิถันงามอย่ารู้ดำและหย่อนยาน
8. ขอให้มิเกศาดำสนิท
9. ขอให้มิผิวงาม
10. ขอให้ทรงอำนาจปลดปล่อยนักโทษได้

ท้าวสักกะเทวราชสดับดังนั้นแล้วก็ทรงประสาทพรให้นางมุสดีสมประสงค์

ภาพประกอบ 16 กัณฑ์หิมพานต์ มี 134 พระคาถา

5) กัณฑ์หิมพานต์

พระนางเทพผุสดีจุติเป็นราชธิดาของพระเจ้ามณฑราช เมื่อเจริญวัยทรงมีพระสิริโฉมสมตามปรารถนา ครั้นมีเจริญชนมได้ 16 ชันษา ก็ได้อภิเษกเป็นมเหสีของพระเจ้ากรุงสุโขทัยสรีวิรุณคร ครั้นพระนางทรงครรภ์ถ้วนไตรมาส เป็นช่วงเวลาเสด็จประพาสพระนคร พระนางได้ประสูติโอรสในตรอกพ้อคำ พระประยูรญาติจึงถวายพระนามพระโอรสว่า “เวสสันดร”

เวสสันดรกุมาร ทรงมีน้ำพระทัยเปี่ยมไปด้วยเมตตา ในวันที่พระองค์ประสูตินั้น นางช้างตระกูลฉัททันต์เชือกหนึ่งตกลงช้างเผือกขาวบริสุทธิ์ นำมาไว้ในโรงช้างต้นคูบารมี ช้างนั้นมีนามว่า “ปัจจัยนาคร” ถือเป็นบุรพานิคมิตบารมีแก่มหานครสี่พิสัยนัก ครั้นพระเวสสันดรเจริญชนม 16 ชันษา พระราชบิดาก็กษัตริย์ให้ครอบครองและตรัสขอพระนางมัทรีราชธิดาราชวงศ์มัททราชให้เป็นพระมเหสี พระเวสสันดรได้มีพระองค์มีโอรส 1 องค์ ชื่อ ซาลี มีราชธิดา 1 องค์ ชื่อ กัณหา

พระองค์เป็นผู้เปี่ยมด้วยเมตตาทรงสร้างโรงทานบริจาคทานแก่ผู้เจ็บไข้เรื่อยมา บ้านเมืองสงบร่มเย็น อนึ่งเป็นเพราะช้างแก้วปัจจัยนาครซึ่งอุดมไปด้วยมงคลลักษณะนานาประการ

ต่อมาพระเจ้ากาสิงคะ มหากษัตริย์แห่งนครกาลิงครัฐ ได้ส่งพราหมณ์ 8 คน เป็นราชทูตมาขอพระราชทานช้างปัจจัยนาคร เพื่อบรรเทาความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวเมืองและนำความสุขสวัสดิแก่ชาวนครกาลิงคะ พระเวสสันดรพระราชทานให้ตามความประสงค์ ชาวนครสี่พิสัยไม่พอใจจึงได้นำความกราบทูลเจ้ากรุงสุโขทัยให้ลงโทษพระเวสสันดร โดยให้เนรเทศไปเสีย พระเจ้ากรุงสุโขทัยถือมติมวลชนจึงมีพระราชโองการให้เนรเทศพระเวสสันดรจากพระนครสี่พิสัยให้ไปอยู่เขาวงกต

ภาพประกอบ 17 กัณฑ์ทานกัณฑ์ มี 209 พระคาถา

6) กัณฑ์ทานกัณฑ์ (ทานขัน)

พระเวสสันดรพร้อมด้วยพระนางมัทรี ชาลี และกัณหา รับราชโองการ ก่อนจากพระนคร พระเวสสันดรได้ทูลขอพระราชทานโอกาสบำเพ็ญมหาสัตตกมหาทานคือการให้ทานครั้งยิ่งใหญ่อัน ได้แก่ ข้าว ม้า โคนม รถ นารี ทาสี ทาสา สรรพวัตถุการณ์ต่าง ๆ หรือแม้แต่สุรา ทั้งหมดอย่างละ 700

เสร็จแล้วก็ทรงพานางมัทรี ชาลี และกัณหา ทูลลาชนกชนนี เพื่อไปบำเพ็ญพรตอยู่เขาวงกต รุ่งขึ้นพระเวสสันดรเมสและโอรสทั้ง 2 ก็ทรงรถม้าเข้าสู่ป่า ก่อนที่ลัับพระนครก็ทรงประทานม้าและรถแก่พราหมณ์ที่วิ่งตามทูลขอ แล้วต่างองค์ก็ต่างอุ้มโอรสพระธิดาดำเนินเข้าป่าโดยตั้งพระทัยสู่เขาวงกต

ภาพประกอบ 18 กัณฑ์วันประเวศน์ มี 57 พระคาถา

7) กัณฑ์วันประเวศน์ (วนประเวศน์)

พระเวสสันดรและพระนางมัทรีพาโอรสติดารอนแรมจากนครสีพีถึงนครเจตราช พระองค์ทรงได้รับความลำบากเหน็ดเหนื่อยจึงแวะเข้าประทับพักพระวรกายอยู่ที่ศาลาหน้าพระนคร

ครั้งชาวนครเจตราชได้พบเข้าก็นำความกราบทูลพระเจ้ากรุงเจตราช บรรดาประยูรญาติ กษัตริย์เสด็จออกมาเฝ้าเยี่ยมทั้งหมด ทูลถามถึงเหตุที่พระองค์รอนแรมจากมหานคร พระเวสสันดร ได้ฟัง จึงตอบว่าเป็นเพราะให้ทานช้างแก้วปัจจัยนาค ชาวเมืองจึงโกรธให้ลงโทษโดยการเนรเทศ เพราะได้กระทำการผิดกฎขัตติยราชประเพณี เจ้านครเจตราชทรงสดับแล้วก็ทูลเชิญเสด็จครองเมือง แต่พระเวสสันดรทรงปฏิเสธขอเสนอทุกประการแม้แต่การเสด็จเข้าประทับในนครเจตราช

พระเวสสันดรทรงประทับแรม ณ ศาลาที่ประทับชั่วคราวนอกเมือง รุ่งขึ้นเจ้านครเจตราช ถวายเครื่องเสวยแล้วก็ส่งเสด็จไปที่ประตูป่า แล้วทรงตั้งพรานเจตบุตรให้เป็นพนักงานรักษาประตูป่า ถวายอารักขาเป็นพิเศษ

พระเวสสันดรและพระมัทรีอำลากษัตริย์เจตราช ทรงอุ้มพระโอรสติดำเนินต่อไปจนถึงเขาวงกตพบศาลาอาศรมซึ่งท้าววิษณุกรรม เนมิตตามพระบัญชาของท้าวสีกะเทวราช ที่สุดทั้ง 4 กษัตริย์ก็ทรงผนวชเป็นฤาษี พำนักในอาศรมเสวยสุขสืบทา โดยมีพระมัทรีเป็นพนักงานหาเครื่องเสวย นานมาถึง 7 เดือน

ภาพประกอบ 19 ชุชก มี 79 พระคาถา

8) กัณฑ์ชูชก (ชูชก หรือ ชูชกะ)

สมัยนั้นในแคว้นกาลิงคะ มีพราหมณ์แก่ผู้หนึ่งชื่อ ชุชก มีถิ่นฐานในบ้านทุนวิฐะ เป็นขอทานที่เชี่ยวชาญ เดินทางเที่ยวขอต่างแคว้นเก็บทรัพย์ได้มากถึง 100 กหาปณะ ชุชกได้นำทรัพย์นี้ไปฝากพราหมณ์ผู้เฒ่าตระกูลหนึ่งไว้ แล้วเที่ยวขอต่อไปอีก

ต่อมาผัวเมียคู่นั้นได้นำทรัพย์ออกไปใช้สอยเสียหมด ครั้นชูชกกลับมาไม่มีทรัพย์คืนให้ จึงยกนางอมิตาซึ่งเป็นลูกสาวให้แก่ชูชก นางอมิตาเข้ามาอยู่ในบ้านทุนวิธูระได้ปฏิบัติตนต่อชูชกในหน้าที่ภรรยาที่ดีทุกประการ เมื่อชายในหมู่บ้านนั้นเห็นเข้าต่างสรรเสริญ แล้วดุด่าภรรยาของตนด้วยไม่รู้หน้าที่ หญิงทั้งหลายในหมู่บ้านจึงเกลียดชังอมิตา ชักชวนกันไปด่าและตบตี นางอมิตาเสียใจจะเอาอย่างชาวบ้านก็ไม่ชอบ ครั้นจะทำหน้าที่ที่ถูกกลั่นแกล้ง ในที่สุดชูชกก็นึกหมายได้สองกุมารโอรสธิดาของพระเวสสันดรมาเป็นทาส ด้วยความที่รักภรรยา ชูชกก็หอบร่างอันแก่ชราอรอนแรมมาถึงนครสีพี แล้วชูชกก็ถูกชาวนครด่าว่าทุบตีและชี้ทางเข้าสู่เขาวงกตให้เพราะประชด ชูชกถูกขับไล่ก็เลี้ยวหลบมาถึงประตูป่า สุนัขพรวนไล่ล่าวิ่งขึ้นป้อมให้ถึงพระเวสสันดรบนคาบไม้ เมื่อพบพรวนเจตบุตร ชูชกก็ใช้เล่ห์เพทุบายหลอกลวงพรวนเจตบุตร

ภาพประกอบ 20 กัณฑ์จุลพน มี 35 พระคาถา

9) กัณฑ์จุลพน

ชูชกชูกลักพริกขิงแก่ให้พรวนเจตบุตรดู และอ้างว่าเป็นพระราชสาส์นของเจ้ากรุงสญชัย เจตบุตรพรวนป่าหลงอุบาย คูกเข้าถวายเป็นความเคารพและช่วยชูชกลงจากต้นไม้ แล้วสละอาหารและน้ำของตนแก่ชูชกแล้วก็พาไปยังต้นทาง พรณนาถึงเส้นทางที่ต้องเดิน อีกทั้งบอกระยะทางที่จะไปพบอาศรมอจุตฤาษี ซึ่งเป็นจุดที่พักคนเดินทางในยามนี้ และได้รับความปรานีจากอจุตฤาษีบอกทางต่อไป

ภาพประกอบ 21 กัณท์มหภาพน มี 80 พระคาถา

10) กัณท์มหภาพน

ครั้นชูชกเดินทางไปตามคำแนะนำของพรานเจตบุตร ก็พบท่านอจุตฤาษีที่อาศรม ไต่ถามทุกข์สุขตามธรรมเนียมของผู้แรกพบ และเมื่อได้ปฏิสนธิ์การเป็นอย่างดีแล้ว ชูชกก็เริ่มถามถึงพระเวสสันดร ไข้เล่าคำควรหลอกล่อจน

อจุตฤาษีใจอ่อนลงเชื่อคารมพราหมณ์ จึงให้ค่างที่อาศรมคั้นหนึ่ง รุ่งเช้าจัดให้บริโภคมผลไม้และเผือกมันแล้วก็พาไปดูต้นทาง พรณนาถึงเส้นทางที่จะเดินไปถึงอาศรมพระเวสสันดรอย่างถี่ยวน ชูชกจดจำคำแนะนำของอจุตฤาษีจนเป็นที่พอใจจึงนมีสการลาไป

ภาพประกอบ 22 กัณท์กุมาร มี 101 พระคาถา

11) กัณท์กุมารบันต์น

ชูชกเดินทางถึงเขาวงกตเวลาเย็น เมื่อใกล้อาศรมพระเวสสันดรก็ดีใจมากตรึกตรองหาโอกาสเข้าพบ เห็นว่าเวลานี้พระนางมัทรีกลับจากป่า วิสัยมารดารักบุตรหากทูลขอเกรงจะไม่สำเร็จ คิดแล้วก็แอบหลบในหลืบหินเข้าพักผ่อนและหลบสัตรีร้าย

คืนนี้พระนางมัทรีฝันร้าย เป็นลางบอกเหตุให้รู้ว่าจะพลัดพรากจากโอรสธิดา เพียรทูลถามพระเวสสันดร พระองค์ก็ทรงบ่ายเบี่ยง ครั้นรุ่งเช้าได้เวลาอาหาร พระนางจึงพาโอรสธิดาทั้งสองมาฝากพระเวสสันดรให้ช่วยดูแล ทั้งกำชับพระโอรสธิดาไว้แข่งขันว่ามีให้ออกนอกบริเวณอาศรม

12) กัณท์กุมารบ้นปลาย

ครั้นชูชกเห็นว่าพระนางมัทรีเข้าป่าไปแล้ว จึงเข้าเฝ้าทูลขอสองกุมาร พระเวสสันดรก็ทรงประทานให้ สองกุมารได้ยินกลัวจะถูกเฒ่าชูชกเอาไปเป็นทาส จึงพากันลงไปซ่อนตัวอยู่ในสระบัว ชูชกตัดพ้อต่าง ๆ นานา จนพระเวสสันดรเสด็จไปติดตามสองกุมาร ตรัสเรียกมาปอบโยนและคาดค้ำตัวไว้สูงมากแล้วจึงมอบให้ชูชก

ครั้นชูชกได้สองกุมารแล้ว ก็ใช้เถาวัลย์ผูกข้อมือลากดึงเข็นตีและด่าทอตามประสาคนสันดานทราม พระเวสสันดรถึงกับเดือดดาลพระหฤทัยหมายจะประหารชูชก แต่แล้วก็หักพระทัยปล่อยให้ชูชกพาสองกุมารไปตามปรารภณา

ภาพประกอบ 23 กัณท์มัทรี มี 90 พระคาถา

13) กัณท์มัทรี (มัทรี หรือ มะที)

พระนางมัทรีทรงฝากโอรสธิดาไว้กับพระเวสสันดร แล้วก็เข้าป่าหาผลไม้ คล้ายผลไม้จะหา ยากต้องเดินทางเข้าป่าลึก กว่าจะได้อาหารพอเพียงก็คล้อยเย็น ครั้นพยายามจะกลับไปเร็วก็มีพญาเสือนอนขวางทาง ซึ่งกล่าวกันว่าสัตว์ทั้ง 3 เป็นเทวดาแปลงกาย จะหลีกทางให้กลับอาศรมต่อเมื่อตีมากแล้ว

ครั้งกลับมาไม่เห็นโอรสแม้แต่จะตามหาก็ไม่พบ ก็ทรงกันแสงเข้าไปทูลถามพระเวสสันดร ครั้งแรกก็ทรงเฉยเสีย พอพูดตัดพ้อหนักๆ เข้า พระเวสสันดรก็กล่าวโทษมัทรีทำนองนอกใจ พระนางมัทรีน้อยพระทัยออกเที่ยวหาโอรสธิดา ในที่สุดก็เซซังกลับมาสิ้นสติต่อเบื้องพระพักตร์พระเวสสันดร

พระเวสสันดรเห็นพระชายาสิ้นสติสมประดีดั่งนั้น ก็ตกพระทัยลืมนพระองค์ว่าเป็นดาบส ตรงเข้าอุ้มพระนางและทรงกันแสง บิบนวดพระวรกายตามประสา เมื่อพระนางฟื้นพระองค์ก็ลุกเลื่อนลง มาถวายบังคม ขอประทานโทษแล้วทูลถามถึงโอรสทั้ง 2 แล้วพระเวสสันดรก็ทรงบอกตามความจริง และปลอบประโลมว่าหากชีวิตไม่สิ้นแล้วคงจะได้พบลูกทั้งสอง พระนางมัทรีสร้างศอก พอใจในการ พระราชทานโอรสให้แก่ชู้ชกไป แล้วพระนางก็ทรงอนุโมทนา

ภาพประกอบ 24 กัณฑ์สักกบรรพ มี 43 พระคาถา

14) กัณฑ์สักกบรรพ (สักกบรรพ หรือ สักกะบัน)

ร้อนถึงท้าวสักกะเทวราช ทรงดำริว่า พระเวสสันดร พระราชทานโอรสสองพระองค์แก่ชู้ชกไป หากมีใครมาขอพระนางมัทรีอีกพระองค์ก็ทรงจะพระราชทานให้ ต่อไปจะทรงอยู่ตามลำพังไม่มีใครปฏิบัติดูแลและลำบาก เมื่อท้าวสักกะราชดำริแล้ว ก็เสด็จลงแปลงเพศเป็นพราหมณ์เข้าไปหาพระเวสสันดร ทูลขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรก็พระราชทานให้พร้อมกับรับสั่งว่า “พระนางมัทรีนั้น พระองค์รักใคร่ตั้งดวงเนตร แต่พระองค์ก็รักพระสัพพัญญุตญาณมากกว่า จึงยินดีให้เสมือนแลกกับพระสัพพัญญุตญาณไว้ แม้พระนางมัทรีก็ยินดียินยอมเพื่อร่วมทานบารมีให้สำเร็จพระสัมโพธิญาณ เป็นเหตุให้แผ่นดินไหวสะท้านเป็นอัศจรรย์

ท้าวสักกะราชในร่างพราหมณ์ ฝากพระนางมัทรีเอาไว้ยังไม่รับไป ขอให้ปฏิบัติพระเวสสันดร และตรัสบอกความจริงว่า ทรงเป็นท้าวสักกะอมรินทร์ พร้อมทั้งให้พร 8 ประการ แล้วก็เหาะขึ้นสู่ท้องฟ้า

ภาพประกอบ 25 ถิ่นทมหาราช มี 69 พระคาถา

15) ถิ่นทมหาราช

ชูชกได้พาสองกุมาร คือ พระชาลีพระนางกันหา รอนแรมผ่านป่าใหญ่ คำที่ใดก็จะผูกสองกุมารที่โคนต้นไม้ ส่วนตัวเองก็ปีนขึ้นไปผูกเปลนอนให้พ้นจากสัตว์ร้าย ทวยเทพทั้งหลายต่างมีความสงสารผลัดเปลี่ยนกันแปลงร่างมาทำนุบำรุงด้วยอาหารทิพย์และกล่อมนอนทุกรাত্রี ชูชกพา รอนแรมหลงป่ามานานถึง 15 วันก็ถึง พระนครสีพี

เจ้ากรุงสีพีเกิดนิมิตฝันคำทำนายนั้นยังความประหลาดยิ่งยวด รุ่งเช้าพระองค์เสด็จลงหน้าพระลานหลวง ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นชูชกพาสองกุมารผ่านมา ก็โปรดให้ชูชกเล่าถึงการนำสองกุมารจากเขาวงกตสู่นครสีพี จากนั้นพระองค์ก็พระราชทานค่าไถ่ตามพิภดที่พระเวสสันดรกำหนดไว้ พระราชทานปราสาท นางกำนัล สรรพอาหาร บำเรอให้บริบูรณ์ทุกเวลาในที่สุดชูชกก็ดับชีพตักษัยเพราะเตโชธาตุไม่ย่อย

ต่อจากนั้นเจ้ากรุงสญชัยจึงปราศรัยถามพระชาลีถึงทุกข์สุขของพระเวสสันดร พระชาลีก็รำพันถึงทุกข์ร้อนของพระบิดาและมารดาตั้งแต่ต้นจบจบ ก่อให้เกิดความสงสารพระชาลีจึงทูลขอให้เจ้ากรุงสญชัยไปรับพระบิดาพระมารดากลับพระนคร

พระเจ้ากรุงสญชัยโปรดให้เคลื่อนทัพไปยังเขาวงกต พอดีที่เจ้านครกาลิงคะโปรดให้คืนช้างปัจจัยนาควายยังนครสีพี เจ้ากรุงสญชัยทรงดีพระทัยยิ่งนัก จึงทรงเร่งจัดกระบวนทัพไปรับพระเวสสันดรคืนพระนคร

พญานัก ปณ พิกโต ชีเว

ภาพประกอบ 26 กัณฑ์กษัตริย์ มี 36 พระคาถา

16) กัณฑ์กษัตริย์ (สะชะติ สะชัตติย ฉชัตติย)

พระเจ้ากรุงสุโขทัย ดำเนินทัพไปไม่เร่ร่อนโดยอาศัยพระชาลีนำทางมาโดยลำดับเป็นเวลา 1 เดือนกับ 23 วัน ก็ถึงเขาวงกตใกล้อาศรมพระเวสสันดรและทรงโปรดให้หยุดพัก เสียงหารทั้ง 4 เหล่า ก็ให้ร้องกัมปนาท พระเวสสันดรได้ยินเสียงหารก็ตกพระทัยคิดไปว่าเป็นศึกใหญ่ นครสีพีคงวิบัติแน่ แล้ว จึงตรัสชวนมัทรีขึ้นไปแอบดูบนยอดเขา ต่างองค์ทรงกันแสง ส่วนพระนางมัทรีทรงเห็นทัพสมเด็จ พระราชธิดาจึงตรัสทูล พระเวสสันดรได้สติพิจารณาเห็นสอดคล้องแต่ก็ทำพระทัยมิให้ยินดีจนเกินไป ก่อนเข้าพบพระเวสสันดร พระเจ้ากรุงสุโขทัยจัดเตรียมการเข้าพบ 3 ครา คือ พระเจ้ากรุงสุโขทัยคราว ที่ 1 พระนางผุสดี คราวที่ 2 และสุดท้ายเป็นพระชาลีและกัณหา ตรัสแล้วก็ดำเนินเข้าไปในอาศรม พระเวสสันดรและพระนางมัทรีก็คุกเข่าถวายบังคมตรัสถึงโอรสทั้ง 2 ก่อน ทุกข์สุขของพระมารดา ต่อ นั้นพระนางผุสดีก็เสด็จเข้าไปในอาศรม ติดตามด้วยพระชาลีและกัณหา ทั้งหกกษัตริย์ได้พบกับความดี ใจและเสียใจอย่างรุนแรงทรงกันแสงสุดประมาณรวมทั้งทหารที่มาประชุม ณ ที่นั้น สามารถทำให้ป่า ใหญ่สนั่นครั่นครื้น ท้าวสักกะเทวราชจึงทรงบันดาลให้ฝนตกโบกพรพรมหกษัตริย์และ ทหารให้สร้างไศก

ต่อมาอำมาตย์ราชบุโรhit จึงได้ทูลเชิญให้พระเวสสันดรทรงลาผนวชเสด็จกลับนครเพื่อ ครองราชย์ ซึ่งทวยราษฎร์ทั้งมวลก็มีความยินดี ถวายให้พระองค์เป็นกษัตริย์ราชแห่งนครสีพีสืบไป

พูน ปณ จิตโต ชีเว

ภาพประกอบ 27 กัณฑ์นครกัณฑ์ มี 45 พระคาถา

17) กัณฑ์นครกัณฑ์

พระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสสารภาพผิด ขอมาโทษและอ้อนวอนพระเวสสันดรคืนนคร พระเวสสันดรก็ทรงรับเชิญ ลาผนวชพร้อมทั้งพระนางมัทรี เสด็จเข้ามณฑลราชพิธีราชาภิเษก ในมณฑลสถานที่พนักงานจัดสร้างขึ้น ณ อาศรมนั้น ครั้นได้ฤกษ์กำหนดกาลคืนพระนคร ก็ทรงเครื่องราชูปโภคแบบมหากษัตริย์ด้วยพระเกียรติยศ ท่ามกลางเสนาอำมาตย์ราชบริพาร รอมแรมเดินไม่เร้าร่อนเป็นเวลา 2 เดือน จึงเสด็จถึงพระนคร

นครสี่พิเภกล้านสองข้างมรรคาประชาชนพากันออกมาต้อนรับประดัดธงชัยและต้นกล้วย อ้อยให้ร้องไชโยถวายพระพรชัย

เมื่อพระเวสสันดรเสด็จขึ้นปราสาทแล้ว รับสั่งประกาศให้ชาวเมืองปล่อยสัตว์ที่กักขัง ครั้นเวลารাত্রีพระเวสสันดร ก็ทรงปริวิตกว่ารุ่งเช้าประชาชนจะแตกตื่นมารับบริจาคทาน แล้วพระองค์จะมีสิ่งใดพระราชทานแก่พวกเขาอีก ทันใดนั้นพระอินทร์ก็ทรงทราบความปริวิตกของพระเวสสันดรแล้ว ก็ทรงบันดาลฝนแก้ว 7 ประการให้ตกลงในพระนครสี่พิสูงถึงหน้าแข้ง เฉพาะในพระราชวังท่วมถึงสะเอวพระเวสสันดรก็ทรงประกาศให้ประชาชนมาขนเอาไปตามปรารถนา เหลือนั้นก็ให้ขนเข้าพระคลังหลวง

พระเวสสันดรเถลิงราชสมบัติปกครองสี่พิ โดยทศพิธราชธรรมให้บ้านเมืองเป็นสุขตลอด พระชนมายุ 120 พระพรรษา ก็เสด็จสวรรคต แล้วไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต ชื่อว่า เวสสันดรเทพบุตร

18) กัณฑ์ฉลอง (สะหลอง)

เป็นการเทศน์บอกอานิสงส์ของการบูชาและการฟังเทศน์ผะเหวดในแต่ละกัณฑ์ ดังนี้

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์มัลลยหมีน จะได้เกิดในตระกูลกษัตริย์ หรือ ตระกูลพราหมณ์ มีข้าของ ข้าทาสบริวารพร้อมทุกประการ

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์มัลลยแสน จะได้เกิดเป็นผู้มีอำนาจวาสนา มีข้าของเงินทองบริวาร ช่าง ม้า วัว ควาย อย่างละหนึ่งแสนทุกประการ

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์ทศพร จะได้รับทรัพย์สมบัติดังปรารถนา ถ้าเป็นสตรีจะได้สามีที่เป็นที่ชอบเนื้อเจริญใจ บุรุษจะได้ภรรยาเป็นที่ต้องประสงค์ จะได้บุตรหญิงชายเป็นคนว่านอนสอนง่าย มีรูปร่างที้งดงาม มีความประพฤติดีกิริยาเรียบร้อย

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์หิมพานต์ จะได้สิ่งที่ปรารถนาทุกประการ ครั้นตายแล้วได้บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์เสวยสมบัติอันมโหฬาร มีบริวารแวดล้อมบำรุงบำเรออยู่เป็นนิตย์ จุตติจากสวรรค์แล้วจะลงมาเกิดในตระกูลขัตติยะมหาศาล หรือตระกูลพราหมณ์มหาศาล อันบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ศฤงคารบริวารมากมาย ประกอบด้วยสุขทุกอิริยาบถ

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์ทานกัณฑ์ จะบริบูรณ์ด้วยแก้วแหวนเงินทอง ทาส ทาสี และสัตว์ 2 เท้า 4 เท้า ครั้นตายแล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์มีนางเทพอัปสรแวดล้อมมากมาย เสวยสุขในปราสาทแล้วด้วยแก้ว 7 ประการ

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์วนประเวศน์ จะได้รับความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า จะได้เป็นบรมกษัตริย์ในชมพูทวีป เป็นผู้ทรงปรีชาเฉลียวฉลาดสามารถปราบอริราชศัตรูให้ย่อยยับไป

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์ชุกก จะได้บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ ประกอบด้วยสมบัติอันงดงามกว่าคนทั้งหลาย จะเจรจาปราศรัยก็ไพเราะเสนาะโสต แม้จะได้สามีภรรยา และบุตรธิดาก็ล้วนแต่มีรูปทรงงดงาม

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์จุลพน แม้บังเกิดในปรภพใด ๆ ก็ตาม จะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติบริวาร มีอุทยานอันดารดาษด้วยดอกไม้หอมกลีบอบอวน มีสระโบกขรณีอันเต็มไปด้วยประทุมชาติ ครั้นตายไปแล้วก็ได้เสวยทิพย์สมบัติในโลกหน้าสืบต่อไป

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์มหาพน จะได้เสวยสมบัติในดาวดึงส์เทวโลก หากเกิดเป็นมนุษย์จะได้เป็นกษัตริย์มหาศาล มีทรัพย์ศฤงคารบริวารมาก มีอุทยานและสระโบกขรณีเป็นที่ประพาส บริบูรณ์ด้วยศักดานุภาพ

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์กุมาร จะประสบสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา ครั้นตายไปแล้วได้เกิดในฉกามาพจรสวรรค์ และในสมัยที่พระศรีอริยเมตไตรย์มาอุบัติ ก็จะได้พบศาสนาของพระองค์ จะได้เกิดในตระกูลกษัตริย์ ตลอดจนได้สดับตรับฟังพระสัทธรรมเทศนาของพระองค์ และบรรลุพระอรหันต์ผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้ง 4

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์มัทรี เมื่อเกิดในโลกหน้า จะเป็นผู้มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เป็นผู้มีอายุยืนยาว ทั้งประกอบด้วยรูปโฉมงดงามกว่าคนทั้งหลาย จะไปในที่ใด ๆ ก็จะมีแต่ความสุข ทุกแห่งหน

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์สักกบรรพ จะเป็นผู้ที่เจริญด้วยลาภยศ และจตุรพิธพรทั้ง 4 คือ อายุ สุขะ พละ ต่อไป

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์มหाराช จะได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ กล่าวคือ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์จะได้เป็นพระราช เมื่อจากโลกมนุษย์ไปก็จะเสวยทิพย์สมบัติ ในฉกามาพจรสวรรค์มีนางเทพอัปสรเป็นบริวาร ครั้นบารมีแก่ล้าก็จะได้นิพพานสมบัติอันตัดเสียชาติ ชรา พยาธิ มรณะ พ้นจากโอฆะทั้ง 3 มี กาโมฆะ เป็นต้น

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์ฉกษัตริย์ จะได้เป็นผู้ที่เจริญด้วยพร 4 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุก ๆ ชาติ

ผู้บูชาและตั้งใจฟังในกัณฑ์นครกัณฑ์ จะได้เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยวงศาคุณาญาติ ข้าทาสชายหญิง ธิดาสามี หรือ บิดามารดา เป็นต้น อยู่พร้อมหน้ากันด้วยความผาสุก ปราศจากโรคพาฬทั้งปวง จะทำการใด ๆ ก็พร้อมเพรียงกัน ยังการงานนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

สุดท้าย ถ้าหากใครได้บูชาและตั้งใจฟังเรื่องพระเวสสันดรชาดก จะทำให้ได้อานิสสงฆ์มาก ทำให้ชีวิตมีความสุขสบาย เมื่อตายไปก็จะได้เกิดบนสวรรค์ จะได้ลงมาเกิดพบศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย์และได้บรรลुरुธรรมตั้งแต่พระโสดาบัน ไปจนถึงพระอรหันต์ทุกคน

4.2.3 ความโดดเด่นของตัวบท

กัณฑ์ทศพร

ตอนนางผุสดีจะจุติมาเกิดในโลกมนุษย์โลก พระนางได้ขอพรจากพระอินทร์มาเกิดในเมืองสีพีราชบุรี กวีอีสานได้พรรณานางสีพีราชบุรี ไว้สวยงามตามจินตนาของกวี ดังนี้

“คันทว่าผู้ข้าคลาดจากพระราชมหาราชแล้ว ขอให้ผู้ข้าเมื่อเป็นอัคมเหสีราชเทวี เสวยศรีสมบัติในกองงามสาทรามณเฑียรแห่งพระยาสิริราช แลผาสารทอนันน์ให้มันกยูกองทางแอ่น แวนลงหงส์เขียนเกียนเกล้า แยกเต้าแลหงสา มาพอนสาธยายฮ้องต้องขานขึ้นเชิงกันไผมา แลประกอบด้วยนางขับแลนางพ่อนยอนดาบพ่อนระเม็ง ขับเพลงพิณตีพิณพาทย์ เตียรระดาชไปด้วยคนเปี้ยค้อมทั้งหลาย ขอให้มิชวพ้อค้าเป็นขุนบวรระบัตีแลงายถวายแก่ข้าแลผาสาทน้นอย่าให้มีเชชวนป้องเยี่ยมสีขรเบ้งจาอันรจนาด้วยแก้ว ๗ ประการ แลมีเสียงอันม่วนยินงามใสสุดดังเสียงสุริยะดนตรี ในกาละเมื่อหับแลไซ ขอให้มือมาตย์ผู้ฉลาดอาจปลุกเดินตกแต่ง ชื่นปลาเหล้ายาสุเมื่อสุยาม

ข้าขอพระพรอันนี้ต่อมหาราชเจ้า เป็นคำก่อนทั้งก่อนทั้งมวลก็ข้าแล นิลเนตดา ขอให้ข้ามีดวงเนตร
ตาวิเศษเชี่ยวชาญบวรวิสุทธิ ดุจดั่งตาเนื้ออันออกมาได้วันหนึ่งก็ข้าเทอญ”

(สม พ่วงภักดี, 2504: ทศพร ลานที่ 8)

กัณฑ์หิมพานต์

ตอนนางมัทรีทูลลาพระเจ้ากรุงสัณชัยเพื่อติดตามพระเวสสันดรไปเขาวงกตเชิงดัดพ้อ กวี
อีสานได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการแปลบาลีเป็นท้องถิ่น (แปลตามอรรถ) ได้อย่างคมคาย

“ขตติย ข้าไหว้มหาราชเจ้าตนเกิดในวงศ์กษัตริย์ ชีวิต์ กิยา อันผู้ข้าหากมาพลัดพรากจากราช
สมภารมหาราชเจ้าแลมีชีวิต น เสโย ก็บ่ประเสริฐ มรณ อันว่ากียาอันตายกับดอมมหาราชเจ้า อุช
ชาลยิตวา ดังไฟไหม้เป็นแหวแล้วแลโดนตายไปในกองไฟนั้น เสโย ก็ประเสริฐกว่าอันพลัดพรากจาก
มหาราชเจ้ามีชีวิตกี่ข้าแล ยถา อรณญิก นาค หนุตติ อนเวติ หตถินิ ฯ เทว ข้าไหว้สมเด็จพระมหาราชเจ้า ดัง
จักอุปมาดังนี้นา อันว่าแม่ช้างตัวตะเดินในป่า อนูเวติ ก็ไปตามคชสารตัวประเสริฐอันตะเดินไปที่ฮาบ
แลบฮาบ คือว่าตรอกห้วยแลฮาวเขา”

(สม พ่วงภักดี, 2504: หิมพานต์ ลานที่ 18)

มหาชาติฉบับอีสานมีความแตกต่างไปจากฉบับอื่น ๆ ตอนที่ชาวเมืองขับพระเวสสันดร พระ
เจ้ากรุงสัณชัยไม่ได้โกรธพระเวสสันดร และความรู้สึกป้องกันอีกด้วยเมื่อประชาชนขับไล่ แสดงให้เห็น
ว่ากวีอีสานไม่เห็นพ้องกับต้นฉบับภาษาบาลี เพราะเห็นว่า พ่อ-ลูก ย่อมเข้าข้างและป้องกันเมื่อภัย
มาถึงซึ่งเป็นอุปนิสัยอันแท้จริงของคนอีสานก็เป็นไปได้จึงพบข้อความในมหาชาติอีสาน ดังนี้

“พระยาบรมศรีสัณชัยได้ยินคำอันนั้น ก็เขวตกกฎหมายราชฮ่อมเพิงว่า ชาวสี่พิทั้งหลายใครจัก
ฆ่าลูกกูพระเวสสันดรแท้ดีหลี เจ้ามีราชฮ่อมเพิงสนั่นแล้วกล่าวคำว่า กมม ชนบโท มาลี ภูณฐจาปี วิน
สสตุ ดูราท่านทั้งหลาย แม่นว่าชาวชนบทนิคมทั้งมวลและพลเมืองก็ดี ผีว์แลจักให้จับหายเสีย
วินสสตุ ก็จงให้จับหายเสียเทอญ อหิ อันว่ากูพระองค์ น ปพพาเชยฺย บ่เพิงขับหนียังลูกอันหาโทษบได้
สิวิน วจนา ด้วยถ้อยคำแห่งชาวสี่พินครทั้งหลาย จากบ้านเมืองแห่งตน ดังถ้ากูพระองค์ว่าอันจา บุตโต
อันว่าลูกกูพระยาเวสสันดรเจ้า หากเกิดมาแต่อกอันเป็นราชวงศาแห่งกูพระองค์แท้ดีหลี ประการหนึ่ง
อหิ อันว่ากู น ทพเภยฺย บ่ควรกระทำฮ้ายแก่ลูกกูแท้ดีหลีแล ลูกแห่งกูพระเวสสันดรนั้นมิศัลอัน
บริสุทธิ์ยิ่งนัก อสิโลโกปี คำอะริติเตียนแห่งพระอริยเจ้าทั้งหลายก็จักมีแก่กู ปสเว ก็จักได้เสวยวิบาก
กรรมยิ่ง กล ฆาตยามเส ดังถ้าเฮาจักฆ่าลูกผู้ประเสริฐ ด้วยหอกดวงกล้าพรวดดวงคมสิ่งใดได้จา”

(สม พ่วงภักดี, 2504: หิมพานต์ ลานที่ 13)

กัณฑ์ทานกัณฑ์

กวีอีสานได้แสดงให้เห็นทัศนะแห่งปรัชญาชีวิตในสังคมอีสานไว้หลายตอน โดยเฉพาะค่านิยมของหญิงที่เป็นกุลสตรีพึงปฏิบัติต่อสามี เช่น ต้องยอมตกระกำลำบากพร้อมกับสามี โดยเฉพาะเมื่อสามีต้องยากลำบากหญิงต้องเอากายรองรับความยากลำบากนั้นแทนสามี กล่าวคือ ภรรยาที่ดั้นด้นต้องมีลักษณะเป็น “ทาสีภรรยา” นั้นเอง

นางมัทรีได้กล่าวต่อพระเจ้ากรุงสัณชัย ตอนจะลาจากไปสู่ป่ากับพระราชสามี ดังนี้

“ยาสา สพพา แม่นทุกขไฉมีท้อฟ้า ช้าน้อยจกั๊กหน้าคอยอดเอา ขอตตามเงาคีค้อย ผัวแต่น้อยยังห้ามหย้าคมบางแกมแฝกหย้าปล้องแพกแคมคา ปพพชา หย้ามุงกระต่ายหย้าปล้องคายคม ปาว ช้างจกั๊กเฮาออกเพิกให้หย้าลัมเล็กเป็นคอง ช้าบ่ป้องให้ยากลำบากแก่ผัวตนพ้อเอย”

(สม พ่วงภักดี, 2504: ทานกัณฑ์ ลานที่ 7)

“ข้ามัทรีบมิให้ผัวตกถ้อยซ้ำ เป็นกำพร้าพรากพอยาม ข้าขอตตามจงได้ ในป่าไม้ดงดอน แม่นว่าผัวซ้ำตาย ช้างจกั๊กตายจงได้ ในป่าไม้หินผา แม่นว่าแผ่นดินหนา บ่แตกเป็นช่อง ช้างจกั๊กบ่เป็นสูญ คันว่าเห็นผัวอยู่สิ้นใด ช้างจกั๊กขอไปตามบาท บ่ค้อยคาดสัถยาม”

(สม พ่วงภักดี, 2504: ทานกัณฑ์ ลานที่ 9)

กัณฑ์ชูชก

บุคลิกภาพของนางอมิตตา ซึ่งเป็นตัวแทนของหญิงชาวบ้านแบบไทย ๆ กวีอีสานก็ได้ชี้ให้เห็นบุคลิกของหญิงชาวบ้านในชนบทไทย ควรเป็นคนพูดน้อย ควรเป็นคนพูดน้อย กิริยาสงบเสงี่ยม ถึงแม้ว่าจะถูกรังแก หรือโกรธช้ำ ก็ไม่แสดงกิริยาโวยวายจัดจ้าน ดังนี้

“ดูราท่านพราหมณ์ ตั้งแต่แรกวันนี้เมื่อหน้า อหิ อันว่ากู น คจฉามิ ก็บ่ไปสู่ท่าเพื่อตักมายังน้ำแก่ท่านแล เยน ว่าอันจา ตา อิตถิโย อันว่าเมียพราหมณ์หนุ่มทั้งหลาย ปรีภาสึสุ ก็ด่าป้อยยังกูแลนา ตยา ชินณณ เหตุว่าท่านเฒ่าพันชวดชราการ ผิดสำบาญเป็นปู่ มาเป็นคู่ผัวชวัญ เป็นเหตุให้เพื่อนหย่อนอยู่ได้ กูก็จ้องฮ้องให้หนีมาเพื่ออันแล”

(สม พ่วงภักดี, 2504: ชูชก ลานที่ 4-5)

กัณท์มหาพน

กวีอีสานได้พรรณนาฉากธรรมชาติโดยเอาชื่อต้นไม้ภาษาถิ่นอีสาน นอกจากนี้กวีอีสานยังสามารถพรรณนานกต่าง ๆ โดยถอดมาจากภาษาบาลีให้เป็นนกในภาษาไทยได้อย่างกลมกลืน เช่น

“ทิดา อันวานกทั้งหลาย พหู โหนติ ก็มีมากในป่าปากไพรสนธ์ วิชาสาทา คือแอ้งเฮฮ่อนบินสูงโมรา นกยูงวนหาคู่ ชะพู่เหลื่อมลายวรรณ”

“นกเจ้าลงเรียบมองปลา อภิรุทา ฮ้องมีเสียงอันม่วนนักรหนา ควรงินดาถึงขนาด อุบุกุชชีโน เทียรย้อมฮ้องฮ่านเป็นยาม คือมือเข้าฟ้าเสียงหวาน เมื่อแลงขานเสียงอ่อน ฮ้องแล้วกล่อมกันนอน”

(สม พ่วงภักดี, 2504: มหาพน ลานที่ 8)

กัณท์กุมาร

กัณท์กุมารเป็นเรื่องราวที่ยาวกว่ากัณท์อื่น ในมหาชาติอีสานได้แบ่งกัณท์กุมารออกเป็น 2 บั้น คือ กุมารบันตัน และกุมารบันปลาย ตอนชูชกจะขอสองกุมาร ชูชกได้ยกแม่น้ำทั้งห้าขึ้นมากล่าวแล้วขอพระกุมารทั้งสอง กวีอีสานได้แปลภาษาบาลีสลับกับคำภาษาท้องถิ่นอีสาน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของกวีที่แตกฉานภาษาบาลีอย่างยิ่งและในการแปลนั้นกวีได้รักษาใจความอย่างครบถ้วน ที่เรียกว่า “แปลโดยอรรถ” ดังนี้

“ข้าให้พระรสีเจ้าตนบุรมสังกับปะอุตมมชฌาสัย ดังข้าเฒ่าจักถวายอุปมาอุปมายอันสถิตกับแม่น้ำใหญ่ ๕ ประการ คือว่า คงคา ยมนา อจิรวติ สรภู มหี แม่น้ำใหญ่ ๕ ประการเทียรย้อมใหญ่ แลกว้าง ไหลแต่ท้องโนมา ปูรา อันเต็มไปด้วยน้ำฝนอันสัตว์แลคนฝูงลำบาก หากดูตกินและอาบเสียเต็มใจมัก ตักเอาหนีด้วยหม้อไหโสภณณถาดถ้วยน้ำเต้าแลคันที น ชียยติ ก็บ่กเป็นหาดกับขาดเขินวัง สพพกาล ยังเต็มอยู่ทุกเมื่อยามอันนั้นแลมีด้วยประการใด อหิ อันว่าข้าเฒ่าเดินมา รู้จักพระราชอัชฌาสัยแห่งสมเด็จพระจอมไตร อันเต็มไปด้วยศรัทธาบ่เศร้า ตราบต่อเท่าชีวิตไชย ก็อุปมายดังมีจริง อาสิ ข้าเฒ่าจึงเข้าเมื่อสู่พระราชสมภารเพื่อขอทานเชิงสมเด็จพระภูบาล ตนประกอบด้วยมโหฬารมหันตะกุศลเจตนาสัมปยุตตมชฌาสัย ขอแก่พระจอมไตรตนวิโรจน์ โผดกุนาให้พระราชกุมารทั้งสองเป็นของท่านแห่งข้า แก่ข้าเฒ่าอันข่มเท่าเข้ามาขอนี้ก็ข้าเทอญ”

(สม พ่วงภักดี, 2504: กุมารบันตัน ลานที่ 7-8)

ความโหดร้ายของซุชกซึ่งกระทำกับสองกุมาร กวีได้สร้างภาพพจน์ให้เห็นถึงความกักขฬะ ดุร้าย เขี้ยวโหดของซุชก ไว้ดังนี้

“โส พรหมโณ ส่วนดังพรหมณผู้สาโหดโลกล้นพันเหลือประมาณเฒ่าขอทานได้แล้ว
ยังลูกแก้วษัตริย์ขัตติย์ภูมินทร์ ฉินทิติวา กัดเอาเครือเขาแข็งด้วยเขี้ยวแห่งมัน พนธิติวา มันก็ผูกยัง
แขนแห่งกุมารทั้งสองให้คึดฮัดไว้บ่ให้มาย อาทาย มันก็ถือเอาไม้เท้าแลเครือเขาแข็งขนาดพาดแล้วตี
ไป ในที่ช่องพระเนตรเขตทสสนวิสัย อันมหาสัตว์ เจ้าหล้าหลัง ดูกี่มีแล”

(สม พ่วงภักดี, 2504: กุมารบันปลาย ลานที่ 1)

กัณฑ์มัทรี

กวีอีสานได้พรรณนาให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านอีสาน โดยพยายามเน้นให้เห็นความผูกพัน
กันในครอบครัวของชาวบ้านอีสาน โดยเฉพาะความห่วงใยในระหว่างแม่-ลูก ในกัณฑ์มัทรีถึงแม้ว่ากวี
จะต้องดำเนินเรื่องไปตามต้นฉบับภาษาบาลีก็ตาม แต่กวีอีสานได้สอดแทรกทัศนะ ปรัชญาชีวิตของ
สังคมอีสานไว้อย่างมากมาย ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตและสังคมอีสานสมัยอดีตได้อย่างดียิ่ง
เช่น

“วันนั้นนางก็หล้าหลังดูทุกแห่ง ก็บ่เห็นลูกน้อยพริ้วแพ่งทั้ง ๒ อาห นางก็กล่าวว่า อิมมหินิ
ปรทสมหิปุตตกาปุกุสณฐาตา ดังนี้เป็นเค้า ดุรา เจ้ารักแม่ทั้ง ๒ อันหลั่นแต่เข้าเท่าถึงสาย เนื้อคิง
ลายกั้วฝุ่น ปจจุคนดูวา เห็นแม่มาก็เล่นต้อน ทั้งพี่น้องเอ็นเรียกหากันว่ากัณหาเอย แม่เฮามาหลว
วจจา พาลา ว มาตริ หัสาว ปริปลลล เหมือนดังลูกจั่วตัวไปแม่กินนม อันหนึ่งเหมือนลูกราชหงส์อันยัง
อ่อน อันเฮอ่อนเหนือเปือกตมนั้นแลนา เต ปุตตกา พระโอรสาพี่น้อง ปัสกุณฐิตา อันหลั่นแต่เข้าถึง
สาย เนื้อคิงลายกั้วฝุ่น หม่นทัวเท่าเกศา ปจจุคนดูวา เทียรย้อมมาต้อนรับยังกุมแม่”

(สม พ่วงภักดี, 2504: มัทรี ลานที่ 5)

นางมัทรีคร่ำครวญหาลูก และเล่าถึงกลางสังหรณ์ใจตอนที่นางไปป่าหาผลไม้เป็นความเชื่อใน
การถือโชคกลางของสังคมไทยแต่โบราณ ดังนี้

“พระภูบาลเป็นเจ้า อุดโทษมิตตาแก่ข้า เป็นเมียกำพร้าอยู่กลางไพร อันไปแสวงหาดวงผลา
ลูกไม้ เอามาใส่จิ้งห้น พระจอมธรรมค์้อยมิตตาอุดโทษ แก่ข้าน้อยปางเดียวนี้ข้าเทอญ ปุพพนมิตตุด
อันว่าบุพนิมิตก็เกิดมีมาก เห็นหลากมีแท้ในใจ หลงไหลหาลูกไม้ในป่าภูกระซัง ขมิติคัก อันว่าเสียมดวง
คมค้อยคาคด ก็มาหลุดซุด ตกตาย สายกระเข้าลูกไม้ ห้อยบ่าไว้มาขำขวิดเสีย แท้ดีหลินา ตทาในกาละ

เมื่อนั้น ออกแห่งข้าก็สะบัดสั้นสาย ข้าก็ยกมือถวายใส่เกล้า นบน์อมไหว้เทวดา ทั้งทิสำพำพ้อมนมัสการ ว่า อันตายส่งอย่าได้มาไกล พระบุญเอื้องหน่อท้าวอยู่ด้านดาวศิรี ราชสีห์อย่าได้พาธา เสือป่าอย่าได้ฮา วิ ๒กษัตริย์พี่น้อง อันอยู่แห่งห้องศาลา เพิ่งบุญราศีคำสวัสดิ ก็เพิ่งมาด้วยอาณุภาพอันผู้ข้าได้ไหว้ฉะนี้ เทอญ”

(สม พ่วงภักดี, 2504: มัทที ลานที่ 9)

ตอนนางมัทรีคร่ำครวญถึงกุมารทั้งสอง พระเวสสันดรแทนที่จะปลอบโยนพระองค์ก็ทรงพิโรธ ตัดพ้อนางว่า ตอนนี้นางมาเห็นพระองค์ด้อยต่ำตกยาก จึงไม่เกรงใจดูแลนพระองค์ แล้วอุปมัย เปรียบเทียบไว้แปลกกว่ามหาชาติฉบับอื่น ๆ และไปคล้ายคลึงกับมหาชาติฉบับภาคเหนือ ดังนี้

“มัทที ดูรานางมัทที กุจักอุ้ใจนางก็ยิ่งยากกูเห็นหลากหลายประการ ในป่าหิมพานต์แหล่ง หล้ามีต้นวารีสสีแลพรานป่าคนฮ้ายทิพยาธร ไปโคจรป่าไม้ เข้าใกล้แล้วกล่าวตอแย มือค้วบายแจ่งเสือ เข้าแนบเนียนอนดอม พระนครก็บ่มีฮู้ แม่นว่านางหลิ่นซู้ไฟก็บ่มีเห็น บัดนี้ดาววันหลวงตกต่ำ นางมาค้ำ หนักหนานี้จา สามิ อติถิโย นาม ชื่อว่าผู้หญิงทั้งหลายอันมีผิวก็ดี แลบมีผิวก็ดี โอหาย ละไว้แล้วยัง ลูกแก้วแห่งตน เข้าไปสู่ไพรสมนต์แต่เข้า จึงเข้ามาในกาละเมื่อคำ มีสภาวะดังนางนี้ ก็บ่มีในโลกนี้แท้ ดีหลี นางจักมีใครคิดฮอด เกิงยอดแก้วสายสมร นางท้อไปโคจรแอ่วหลิ่นป่าค้วกลางดง ใจนางบ่ ประสงค์ดอมเฮาจักสิ่ง นางจึงเชียวคีนมาเมื่อคำ ด้วยรัศมีแห่งเดือนดาว บัดนี้นางมาสะทวใจ เสก สีเสียงดังบ่ยาคำอัน คนทั้งหลายหากว่าไว้ ก็มาได้แก่น้องมัทที แท้ดีหลี กุจักชกอุปมาเปรียบเทียบดังนี้ หนอ เจ้ามัททีเออย สี่โห อันว่าราชสีห์ จะหนีจากตอย เพราะว่าตอยนั้นบ่มีถ้าคูหา ปลาจักหนีจากน้ำ เพราะว่าน้ำนั้นบ่มีวังแลตม สมณะจักหนีจากครูเพราะว่าครูนั้นบ่มีญาบได้ นกจักหนีจากไม้เพราะว่า ไม้ นั้นบ่มีกิ่งง่าสาขากว้าง ช้างจักหนีจากเถื่อน เพราะว่าเถื่อนนั้นบ่มีไม้ไล่และไม้บัง ราชหงส์จักหนี จากสรีเพราะว่าสรีนั้นบ่มีดอกบัว ผู้หญิงจักหนีจากผิว เพราะว่าผิวนั้นทุกซี้ไฮ อันบุญฮานเพิ่นหากว่าไว้ ก็มาได้แก่น้องราชมัทที ไซ่การดีสักหยาด โอนอนางมัททีเออย เมื่อพระรัสสียงเสวยพลเมืองราช เป็นเจ้า ผาสาทในเมืองแก้ว ประเซชยุดตมบุรีอันนั้น กุจักให้พวกหลวงกูพอฮ้อย กุจักให้พวกน้อยกูพอพันพัน ฮ้อยบั้นพันบั้น แท้ดีหลี”

(สม พ่วงภักดี, 2504: มัทที ลานที่ 8)

กัณฑ์มหาราช

อาหารที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยสั่งให้จัดต้อนรับพราหมณ์ชุกชกนั้น กวีอีสานได้พยายามพรรณนาอาหารของท้องถิ่นอีสาน ผสมผสานกับอาหารที่ปรากฏชื่ออยู่ในพระคาถาบาลี ดังนี้

“เมื่อนั้นบันบุรมศรีสุโขทัย ก็ให้คนทั้งหลายแต่งแปลงไว้แก่เผ่า คั้นข้าวต้มแลหนมเหนม ข้าวแخبแลข้าวเลียน ข้าวมรุปายาส ข้าวบาตรและข้าวมัน ข้าวหนมดับควายใส่หมากพร้าว ข้าวเจ้าใส่มันหมู สัตตุกตต์ ข้าสตุกก่อน สัตตุย้อยอ่อนห่อน้ำมันปลา ข้าวแดงงาหอมยวด ข้าวนวดแลข้าวสาระวง ข้าวผงบั่นเป็นกีบ ข้าวกลีบกับน้ำมันพาน เป็นเครื่องหวานแก่เผ่า บ่ท่อนั้น ข้าวและแกงทั้งหลาย อันนายพ่อครัวหลวงหากตกแต่งไว้ด้วยดีของไซ้ คือแกงไก่แกงเจือมัน สรรพสรรพบั้งจี๋ หมกหมอกหมี่ และแกงกา ผักตบย่ำและปลาบ้ำ กุ้งน้ำแลยาปี เพื่อให้เป็นเครื่องจืดเครื่องจ้ำ น้ำแจ่วใส่ขึ้นต้ม แกงส้มใส่ข้าวปุ้น แกงขี้ใส่หมากจับหงาย ลาบควายใส่ขี้เพี้ย หมกหมอกใส่ข้าวเปีย หมากเชือกกับปลาแดก หมากแปกกับน้ำผัก พราหมณ์เผ่ามักพาโล”

“กินหมากหัวหมดสามชั้น กินหมากทันหมดสามพ้อม กินหมากขามป้อมหมดสามเมอ กินหมากพร้าวหมดเจ็ดแซง กินแกงหมดเจ็ดหม้อ”

(สม พ่วงภักดี, 2504: มหาราช ลานที่ 18)

4.2.4 คุณค่าทางวรรณศิลป์

มหากาพย์อีสานมีคุณค่าทั้งด้านรูปแบบและเนื้อหา ในด้านรูปแบบคำประพันธ์มหากาพย์อาจแต่งด้วยร้อยกรองประเภทร้อย อีราวดี ไตรลักษณ์ สันนิษฐานว่า “ร่ายน่าจะเกิดจากการพูดคล้องจองในภาษาไทยลักษณะของร่าย แสดงให้เห็นถึงการสร้างคำประพันธ์แบบง่ายที่สุด โดยการส่งสัมผัสจากคำสุดท้ายของวรรคหน้า ไปยังคำใดคำหนึ่งในวรรคต่อไปจนจบเนื้อความ”(อีราวดี ไตรลักษณ์, 2525: 55) ร่ายแบ่งได้เป็นสี่ประเภท คือ ร่ายสุภาพ ร่ายด้น ร่ายโบราณ ร่ายยาว มหากาพย์อีสาน ส. ธรรมภักดีและสำนวนพระครูสุตสารพิมล (พิมพ์ ธรรมทินโน) แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร่ายยาว วรรคหนึ่งไม่จำกัดจำนวนคำ จะใช้คำมากเท่าไรก็ได้แต่ไม่น้อยกว่าห้าคำ การส่งสัมผัสให้คำสุดท้ายของวรรคหน้า สัมผัสกับคำใดคำหนึ่งในวรรคต่อไปโดยไม่กำหนดว่าจะต้องเป็นคำไหน เมื่อจบความตอนหนึ่ง ๆ มักจะลงท้ายด้วยคำว่า นั้นแล นั้นเถิด ร่ายยาวในมหากาพย์อีสานนี้น่าจะเป็นร่ายยาวที่เขียนในยุคต้น ๆ เพราะจำนวนคำแต่ละวรรคไม่แน่นอนสัมผัสมีจังหวะไม่ตายตัว การเริ่มต้นนำคาถาบาลีมาตั้ง แล้วขยายความเป็นภาษาไทยคล้ายกับร่ายยาวสมัยอยุธยา ดังที่ปรากฏในล้ามมหากาพย์ตัวอย่าง

“มนุสสา อันว่าคนทั้งหลายก็ถวายเป็นข้าไหว้บุพพิตะเจ้า ข้าแต่ผู้ว่าเขาวงกตคีรีมีในทีโลก
มหาราชเจ้า จักไปก็เป็นอันยากแท้ก็เขานา เตน วุตต์ เหตุตั้งนั้นบันคาพาณะอันนี้สัพพัญญูเจ้า
เทศนาแก้มหาสารีบุตรตนบริสุทธิ์ด้วยปัญญา ในจริยาปฏิภาณอันสังคายนาจารย์เจ้ายกออกมาว่า ยทิ โก
จิ มานุโข เอติ ปฏิปเล ดังนั้นแล ตราสารีบุตรตนบริสุทธิ์ด้วยปัญญา”

(สม พ่วงภักดี, 2504: วนประเวศน์ ลานที่ 1)

ส่วนการปรับปรุงถ้อยคำและสำนวนให้มีคุณค่าทางวรรณศิลป์นั้น เด่นในด้านสำนวนโวหาร
มากกว่าการปรุงแต่งถ้อยคำ ผู้แต่งมุ่งให้เกิดอรรถาธิบายทางความหมายมากกว่าอรรถาธิบายทางเสียง
นอกจากนี้การพรรณนาให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกก็ทำได้ดีมากดังรายละเอียดนี้

1) อรรถาธิบายทางเสียง เป็นการเลือกใช้คำเพื่อให้เกิดความไพเราะ เช่น การใช้คำที่ให้สัมผัส ทั้ง
สัมผัสสระและสัมผัสอักษร

“เมื่อนั้นอินทราชาชู้แล้ว จับกะอุบแก้วมาจอดจ่อมเอาเมื่ออาพาไปไว้เหนือชั้นดาวดึงสา ภา
กฏชื่อว่าพระเศกแก้วจุฬามณียังมีในกลีบบัดนี้แล ด้วยแท้พระพุทเจ้าแห่งเฮนนี้ทะรงผนวชบวชนาน
ประมาณว่าได้ 6 วัสสาแล้ว พระตนแก้วจึงเสด็จเข้าสู่ช่วงศรียาโพธิ์แท้นแก้ว สูงได้ 14 ศอก เจ้า
ก็อวยหน้าออดอวนหนบวระพา พระยามารจึงใช้ลูกสาวทั้ง 3 สาวงามอยู่ยี่แย้ม ๆ สองฝ่ายแก้มคือตั้ง
ผิวดำ จำให้นางทั้ง 3 มากระทำมาดาตามต่อ ชักคิ้วห่อเนื่องนั้น เพื่อให้สัพพัญญูในกรสันตอมเขาสุทธะ
ยั้งเมื่อนั้นพระสัพพัญญูเจ้าจึงแย้มหัวสีกเล็กสีกหน้อย แล้วจึงกล่าวว่าอิติ สุนีมากระทำมาดาตามต่อ
ชักคิ้วห่อเนื่องนั้น เพื่่อว่าอยากได้องค์กูพระตถาคตนี้เมื่อเป็นผัวสุแท้อันชะฤา”

(สม พ่วงภักดี, 2504: สังกัส ลานที่ 2)

2) อรรถาธิบายทางความหมาย เป็นการใช้โวหารถ่ายทอดความคิดให้มีลักษณะเป็นรูปธรรม
มหาชาติสำนวนอีสานใช้วิธีอุปมาอุปมัยเป็นส่วนใหญ่และมีการใช้โวหารเกินจริงบางส่วนเพื่อโน้มน้าว
ให้เกิดศรัทธาต่อพระโพธิสัตว์ การใช้อุปมาอุปมัยบางเรื่องใช้ความเปรียบหลายครั้งเพื่อบรรยายประเด็น
ให้ชัดเจน

3) อารมณ์สะท้อนใจ มหาชาติเป็นวรรณคดีที่ให้อารมณ์สะท้อนใจแก่ผู้อ่านและผู้ฟังธรรมได้
อย่างหลากหลายรส รสที่เด่นมากคือ อารมณ์เศร้า อารมณ์ขัน อารมณ์โกรธ อารมณ์สงบ ในที่นี้จะ
กล่าวเพียงบางประการ

- อารมณ์เศร้า อารมณ์เศร้าในมหาชาติสำนวนอีสานเกิดจากภาวะที่มีชีวิต ตัวละครต้องพลัดพรากจากพ่อแม่ จากบ้านเมืองไปตกกระกำลำบาก เช่น พระเวสสันดรและพระนางมัทรีจากพระบิดา-พระมารดา ไปอาศัยอยู่ในป่า กัณหาและชาลิถูกขูดขูดพรากไปจากพระบิดา-พระมารดา ถูกทุบตีอย่างโหดร้าย ความเศร้าเกิดจากการเห็นทุกข์ของผู้เป็นที่รักประการหนึ่ง ความเศร้าที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของโชคชะตาชีวิตประสบการณ์ที่เป็นอนิจจังทั้งที่มีชาติกำเนิดสูงส่ง ไม่ว่ากษัตริย์พราหมณ์ ข้าราชการไพร่พลต้องประสบทุกข์ อนิจจัง อนัตตา ทำให้เกิดอารมณ์เศร้าเป็นประการที่สอง อารมณ์เศร้านี้เองเป็นภาวะสะท้อนใจที่รุนแรงทำให้วรรณกรรมมีลักษณะวรรณคดีเอก เช่น ความเศร้าเมื่อบ้านเมืองขาดพระเวสสันดร ความเศร้าของกัณหา ชาลิ เมื่อพลัดพรากจากพระบิดาพระมารดา ความเศร้าของพระนางมัทรีเมื่อไม่พบกัณหาชาลิ

- อารมณ์ขัน อารมณ์ขันในมหาชาติสำนวนอีสานเกิดจากบุคลิกภาพและพฤติกรรมของตัวละครฝ่ายปรีชา คือ ตัวร้ายได้แก่ชุก ความขันเกิดจากบุคลิกภาพแบบบุรุษโทษซึ่งตรงข้ามกับลักษณะผู้มีบุญของพระโพธิสัตว์ วิถีชีวิตและความเป็นอยู่เช่น การขอร้องจนร่ำรวยมีเงินทองมากมายแต่ไม่มีที่เก็บ หรือบ้านที่อยู่อาศัยหลังเล็กและทรุดโทรมขนาดสุนัขย่องก็สิ้นไหวเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน นอกจากนี้พฤติกรรมหลายอย่างก็นำขัน เช่น การหลงนามิตดาภรรยาสาวอย่างงมงาย การวางอุบายหลอกคนอื่นเช่นการหลอกพรานเจตบุตรก็มีลักษณะฉลาดแกมโกงอย่างชวนขัน การถูกสุนัขของพรานเจตบุตรรุมกัด การบริโภคอาหารดี ๆ จนท้องแตกตาย พฤติกรรมเหล่านี้ผิดไปจากสิ่งที่คนธรรมดาประพฤติเพราะขาดความสำรวมอย่างสุดโต่ง ประกอบกับกวีพรรณนาพฤติกรรมได้ดีมากจึงทำให้เห็นภาพลักษณ์ของชุกได้อย่างชัดเจน เช่น ภาพลักษณ์ของชุกขณะถูกสุนัขของพรานเจตบุตรรุมกัด ภาพลักษณ์ของชุกขณะที่รับประทานอาหารอร่อยจนท้องแตก

- คุณค่าทางสังคม สิ่งที่บ่งชี้คุณค่าของวรรณคดีเรื่องมหาชาติอีกประการหนึ่งคือคุณค่าทางสังคม เนื้อเรื่องของมหาชาติแสดงความมุ่งมั่นบริจาคทานของพระโพธิสัตว์ การบริจาคทานเป็นคุณธรรมของการสละตนเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส เป็นอุดมการณ์สำคัญที่พุทธศาสนามุ่งส่งเสริม พระเวสสันดรจึงเป็นบุคคลในอุดมคติที่ควรถือเป็นแบบอย่าง

ความเป็นประชาธิปไตย สังคมในลัทธิมหาชาติสำนวนของ ส.ธรรมภักดี เป็นสังคมที่ประกอบด้วยเมือง หมู่บ้านและป่าดง เมืองเป็นศูนย์กลางการปกครองมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมีขุนนางเป็นผู้ช่วยพระมหากษัตริย์บริหารราชการ เมื่อประชาชนไม่พอใจการที่พระเวสสันดรบริจาคช้างเป็นปัจจัยนาเคนทร์ให้ลงโทษพระองค์ผู้มีฐานะเป็นราชบุตรนั้น พระเจ้ากรุงสุยทรงปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของประชาชนโดยไม่ลำเอียงเข้าข้างพระโอรส ทั้ง ๆ ที่พระเวสสันดรยืนยันว่าพระองค์ไม่ได้ทำผิด

ความมีจริยธรรม สังคมในวรรณคดีเรื่องมหาชาติมีทั้งลักษณะที่สะท้อนความจริง และอุดมคติที่สังคมปรารถนา เช่น สังคมที่คนร่ำรวยอุทิศตนเพื่อคนยากจน และสังคมที่ผู้นำมีหลักการทนทานต่อการพิสูจน์ เช่นพระเวสสันดร นอกจากนี้มหาชาติได้เสนอภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่มั่นคงในความเป็นมารดาเป็นภรรยา ไม่เห็นแก่ความสละสลวย อุทิศตนเพื่อลูกและสามีเช่นพระนางมัทรี การกระทำที่น่าสรรเสริญของพระนางคือการร่วมทุกข์และร่วมสร้างนอานาบุญให้พระสวามีบรรลุดุจดมคติคือการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อไป ในแง่ของการร่วมทุกข์ เมื่อประชาชนขับไล่พระเวสสันดรให้ไปจากเมืองนั้น พระเวสสันดรไม่ปรารถนาจะให้พระนางลำบากด้วย จึงอนุญาตให้นางมีสวามีใหม่ และให้พำนักอยู่ในพระราชวัง พระนางมัทรีปฏิเสธความหวังดีเหล่านั้น พระนางกล่าวว่าขออุทิศตนให้กับสวามีและลูก หากต้องพรากกันยอมตายเสียดีกว่า นางจึงเป็นแบบอย่างของเมียและแม่ในอุดมคติ ถ้อยคำที่แสดงความผูกพันต่อครอบครัวของพระนาง

ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ สังคมในอุดมคตินั้นนอกจากประกอบด้วยกษัตริย์ที่ดี สตรีจริยธรรมแล้ว มหาชาติได้เสนอสภาพธรรมชาติ สภาพป่าดงที่อุดมสมบูรณ์มีความสงบสุขชีวิตที่อาศัยอยู่ในป่ามีความรื่นรมย์ทั้งมนุษย์และสรรพสัตว์ สังคมในลำมหชาติสำนวน ส.ธรรมภักดี ลักษณะ คือ สังคมเมือง สังคมชนบทและป่าดง

สังคมเมืองได้แก่นครเขตุครซึ่งมีพระเจ้าสุทนต์เป็นองค์ประมุข เป็นสังคมที่มีกษัตริย์ ชุนนางประชาชนอยู่ร่วมกัน โดยมีข้อขัดแย้งทางความคิดเห็น กษัตริย์เช่นพระเวสสันดรเห็นว่าควรช่วยเหลือผู้ยากจนและผู้มีปัญหา เมื่อทูตเมืองกลิงกราษฎร์ซึ่งฝนแล้งมาทูลขอช้างปัจจัยนาเคนทร์ ซึ่งสามารถบันดาลฝนและความอุดมสมบูรณ์ได้ พระองค์จึงยกให้อย่างปิตินิตินในขณะที่ประชาชนเห็นแก่ตัว นอกจากขาดความเมตตาแล้ว ยังขาดการยอมรับไม่เปิดทูลสถาบันกษัตริย์เท่าที่ควร ส่วนสังคมชนบทคือเมืองเจตตราชเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ ประชาชนมีเมตตาจึงทูลเชิญพระเวสสันดรเป็นกษัตริย์ แต่พระองค์เห็นว่าผิดเจตนารมณ์ชาวเมืองสญชัย จึงไม่อาจรับคำเชิญได้

ส่วนสังคมที่เป็นป่าดงท่ามกลางบ้านเมืองคือป่าหิมพานต์และเขาวงกต เป็นป่าที่อุดมด้วยฝูงสัตว์ทั้งเนื้อ นก ป่าไม้ ภูเขา ลำธาร มีไม้ดอกไม้ผลมากมาย ป่าในเรื่องนี้พรรณนาได้ตรงกับความเป็นจริงของป่าในเขตที่ราบสูงภาคอีสานมิใช่ป่าในจินตนาการอย่างในเรื่องอื่น ๆ การพรรณนาป่าดงในเรื่องมหาชาติมีมากกว่าวรรณคดีเรื่องอื่น เพราะชีวิตของพระเวสสันดรพำนักอยู่ในป่าเพื่อบำเพ็ญภาวนาพร้อมด้วยพระนางมัทรีและกัณหาขาลี ชีวิตของสี่กษัตริย์ผูกพันอยู่กับป่าคล้ายกับวิถีชีวิตของคนในชนบท ป่าเป็นศูนย์รวมของอาหารน้ำสมุนไพรพืชผัก การพรรณนาป่าในเรื่องนี้เป็นสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์และงดงามมาก มหาชาติจึงเป็นวรรณคดีที่รวมชื่อพันธุ์ไม้ พันธุ์นก พันธุ์สัตว์ป่าไว้มากมาย

4.3 วิธีการนำเสนอตัวบทเทศน์

4.3.1 การเทศน์

การเทศน์ผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ดในยุคปัจจุบัน สามารถแบ่งรูปแบบออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกัน ดังนี้

1) การเทศน์แบบลำผะเหวด หรือ การเทศน์แบบโบราณที่นิยมใช้ตัวบทเทศน์เป็นหนังสือใบลานที่นักปราชญ์ได้ประพันธ์ไว้ เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยยาวซึ่งบันทึกด้วยตัวอักษรธรรมอีสาน แต่ในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนเป็นบันทึกด้วยตัวอักษรไทย เนื่องจากตัวอักษรธรรมอีสานอ่านยาก และไม่ค่อยมีผู้สนใจศึกษาเล่าเรียนไว้ อีกอย่างในปัจจุบันก็มีการเลิกใช้ตัวอักษรธรรมอีสานไปนานแล้ว ดังนั้น จึงทำให้นักปราชญ์ชาวอีสานหลายท่านได้ปริวรรตและมีการเรียบเรียงขึ้นใหม่หลายสำนวนด้วยกัน แต่สำนวนที่ได้รับความนิยมและนำมาใช้เทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ด คือ สำนวนของ ส.ธรรมภักดี สำนวนดังกล่าวหากจะใช้เทศน์กันจริง ๆ ต้องใช้เวลาในการเทศน์ตลอดทั้งวันจึงจะทำให้สามารถเทศน์จบได้ ต่อมาจึงมีการสร้างสรรค์บทเทศน์แบบผสมผสานระหว่างการเทศน์แบบลำผะเหวดกับการเล่าเรื่องเพื่อเป็นการย่นระยะเวลาในการเทศน์ให้กระชับขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับกำหนดการของการจัดงาน และเพื่อไม่ให้ผู้ฟังเกิดความเบื่อหน่ายต่อการฟังเทศน์ แต่ทั้งนี้ผู้เทศน์เองก็ต้องมีปฏิภาณในการเทศน์จึงจะสามารถโน้มน้าวให้ผู้ฟังมีจิตอยู่กับการฟังเอสาระจากการฟังเทศน์นั้นให้ได้

2) การเทศน์เสียงหรือการเทศน์แหล่ประยุกต์ เป็นการเทศน์ที่ได้รับความนิยมจากผู้ฟังเป็นอย่างมาก เพราะทำให้ผู้ฟังได้รรถรสในการฟัง การเทศน์เสียงหรือการเทศน์แหล่ประยุกต์นี้ ผู้เทศน์ต้องมีน้ำเสียงไพเราะจึงจะสามารถโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังเทศน์ให้ปฏิบัติตามโพธิสัตว์จรรยาได้ การเทศน์ทำนองแหล่อาจส่งผลเสียบ้างเป็นบางครั้ง เพราะอาจทำให้ผู้เทศน์แสดงกิริยาหรือภาพลักษณ์อันไม่เหมาะสมออกมา ซึ่งอาจจะมองว่านั่นไม่ใช่กิจของสงฆ์ เพราะในการเทศน์บางครั้งต้องโหมเสียงสูง เสียงต่ำ ประกอบด้วยรสนแห่งโทสะ รุ่มร้อน เสร้าโศกอาลัย ร้องไห้ เป็นต้น ผู้เทศน์ต้องใส่อารมณ์ประกอบกับการเทศน์ดังกล่าว ทำให้ไม่เหมาะสมกับเพศสมณะ

การเทศน์แหล่ประยุกต์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

- 1) การเทศน์แหล่ใน คือ การเทศน์แหล่ในเรื่องพระเวสสันดร
- 2) การเทศน์แหล่นอก เป็นการเทศน์ที่ได้รับความสนใจจากผู้ฟังเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการเทศน์เพื่ออวยพร หรือหยอกล้อผู้ฟังในขณะที่นั่งฟังเทศน์ ทำให้ผู้ฟังเกิดความภาคภูมิใจในผลของการทำบุญที่จะได้รับตามคำอวยพรนั้น ๆ หรือเพื่อให้เกิดความสนุกสนานในขณะที่นั่งฟังเทศน์ ผู้เทศน์ไม่จำเป็นต้องมีตัวบทเทศน์ แต่อาศัยการจดจำจากหนังสือการเทศน์อวยพร หรือการสร้างสรรค์บทเทศน์ขึ้นมาเอง หรือการด้นสดในขณะที่กำลังเทศน์ การเทศน์ในลักษณะนี้เป็นการเทศน์ของพระนักเทศน์ผู้มีปฏิภาณโวหารและมีความชำนาญในการเทศน์เป็นอย่างยิ่ง

4.3.2 ทำนองเทศน์

การเทศน์มหาชาติในภาคอีสาน ปัจจุบันมีการดัดแปลงทำนองการเทศน์ที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับการสร้างสรรค์ของพระนักเทศน์แต่ละรูป เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยและความนิยมของผู้ฟังในยุคปัจจุบัน ส่วนทำนองการเทศน์แบบเดิมที่พอจะมีหลักฐานในการศึกษาและคนสมัยก่อนนิยมฟังกันมาก ในท้องถิ่นอีสาน มีอยู่ 3 ทำนอง ดังนี้

- 1) ทำนองกาเดินก้อน มีลักษณะการเทศน์ช้าบ้าง เร็วบ้าง ขยับเสียงช้าเร็วเหมือนอีกาเดิน ตามมูลไถหรือก้อนขี้ไถ
- 2) ทำนองลมพัดพร้าว หรือลมพัดชายเขา มีลักษณะการเทศน์ปล่อยเสียงทอดยาว เสียงแรง บ้างเบาบ้าง ทำนองเดินหนังสือช้าเสียงยาวติดปกติเหมือนลมพัดใบต้นมะพร้าวหรือพัดชายเขา
- 3) ทำนองช้างเทียมแม่ หรือลูกโคเทียมพ่อโค มีลักษณะการเทศน์เสียงเล็กเสียงใหญ่ กดเสียง พอดีไม่ค่อยปล่อยเสียงมาก

4.3.3 การแบ่งตัวบทเทศน์

การเทศน์มหาชาติในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดมีการสร้างสรรค์รูปแบบการเทศน์มาโดยตลอด โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2562 มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการเทศน์ที่แตกต่างไปจากการเทศน์แบบเดิมเป็นอย่างยิ่ง เพราะใช้การเทศน์แบบเทศน์แหล่ประยุกต์ทั้ง 13 กัณฑ์ โดยการแบ่งพระผู้เทศน์ออกเป็น 4 คณะ ๆ ละ 3 รูป ดังนี้

คณะที่ 1 เทศน์ในกัณฑ์ทศพร หิมพานต์ และทานกัณฑ์ วนประเวศน์

คณะที่ 2 เทศน์ในกัณฑ์วนประเวศน์ ซูซูก และจุลพน

คณะที่ 3 เทศน์ในกัณฑ์มหาพน กุมาร มัทรี และสักกบรรพ

คณะที่ 4 เทศน์ในกัณฑ์มหากรรณ ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์

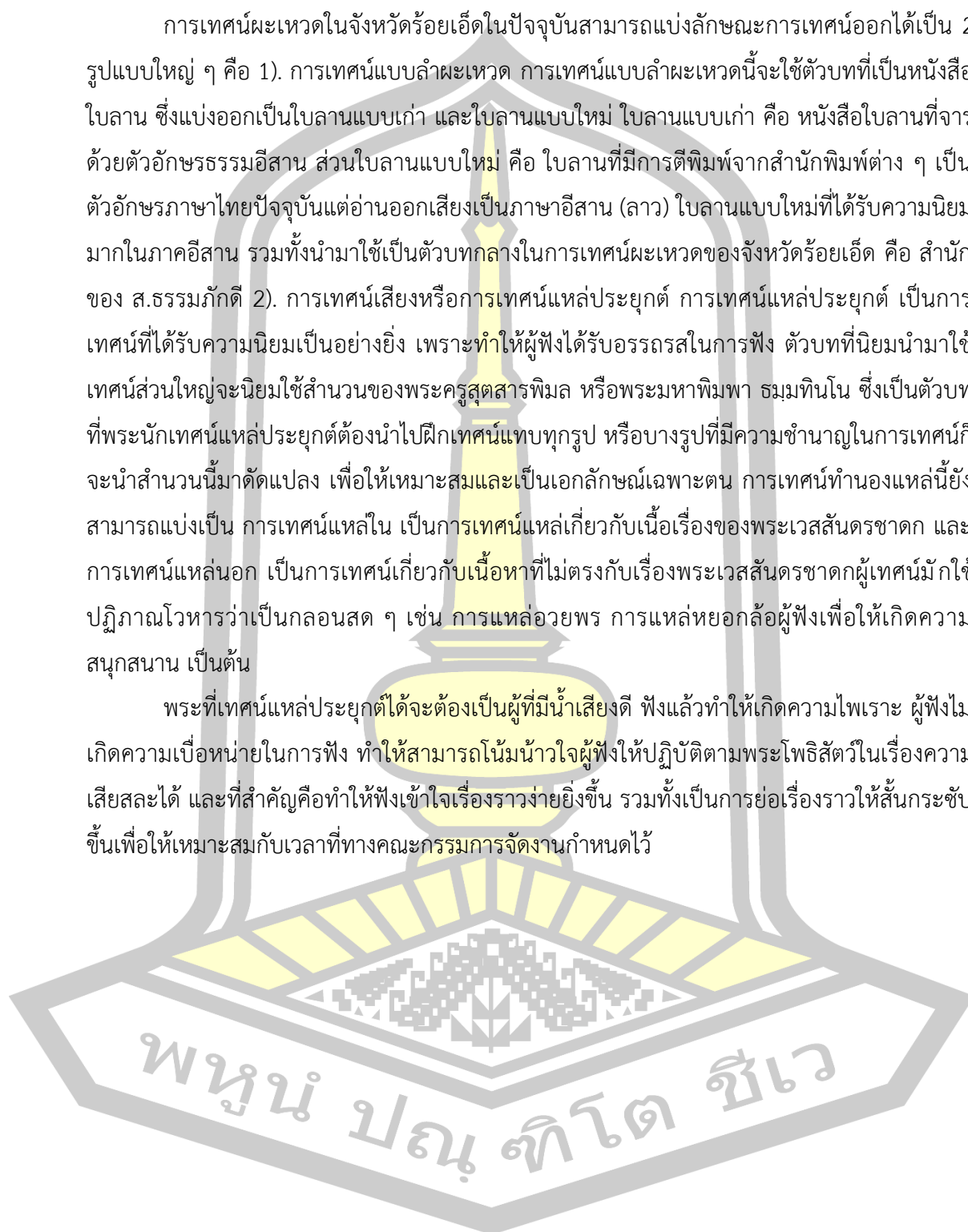
โดยในแต่ละคณะจะมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของตัวละครในเรื่อง พระเวสสันดร เพื่อเทศน์หรือมีการพูดโต้ตอบสนทนากันตามเนื้อเรื่องที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งแต่ละคณะจะใช้เวลาในการเทศน์ประมาณไม่เกิน 2 ชั่วโมง

พูน ปณ จิตโต ชีเว

4.4 สรุป

การเทศน์ฆะเวทในจังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบันสามารถแบ่งลักษณะการเทศน์ออกได้เป็น 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ 1). การเทศน์แบบลำพะเหวด การเทศน์แบบลำพะเหวดนี้จะใช้ตัวบทที่เป็นหนังสือใบลาน ซึ่งแบ่งออกเป็นใบลานแบบเก่า และใบลานแบบใหม่ ใบลานแบบเก่า คือ หนังสือใบลานที่จารด้วยตัวอักษรธรรมอีสาน ส่วนใบลานแบบใหม่ คือ ใบลานที่มีการตีพิมพ์จากสำนักพิมพ์ต่าง ๆ เป็นตัวอักษรภาษาไทยปัจจุบันแต่อ่านออกเสียงเป็นภาษาอีสาน (ลาว) ใบลานแบบใหม่ที่ได้รับความนิยมมากในภาคอีสาน รวมทั้งนำมาใช้เป็นตัวบทกลางในการเทศน์ฆะเวทของจังหวัดร้อยเอ็ด คือ สำนักของ ส.ธรรมภักดี 2). การเทศน์เสียงหรือการเทศน์แหล่ประยุกต์ การเทศน์แหล่ประยุกต์ เป็นการเทศน์ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่ง เพราะทำให้ผู้ฟังได้รับอรรถรสในการฟัง ตัวบทที่นิยมนำมาใช้เทศน์ส่วนใหญ่จะนิยมใช้สำนวนของพระครูสุตสารพิมล หรือพระมหาพิมพ์า ธรรมทินโน ซึ่งเป็นตัวบทที่พระนักเทศน์แหล่ประยุกต์ต้องนำไปฝึกเทศน์แทบทุกรูป หรือบางรูปที่มีความชำนาญในการเทศน์ก็จะนำสำนวนนี้มาดัดแปลง เพื่อให้เหมาะสมและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน การเทศน์ทำนองแหล่นี้นี้ยังสามารถแบ่งเป็น การเทศน์แหล่ใน เป็นการเทศน์แหล่เกี่ยวกับเนื้อเรื่องของพระเวสสันดรชาดก และการเทศน์แหล่นอก เป็นการเทศน์เกี่ยวกับเนื้อหาที่ไม่ตรงกับเรื่องพระเวสสันดรชาดกผู้เทศน์มักใช้ปฏิภาณโวหารว่าเป็นกลอนสด ๆ เช่น การแหล่ช่วยพร การแหล่หยอกล้อผู้ฟังเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน เป็นต้น

พระที่เทศน์แหล่ประยุกต์ได้จะต้องเป็นผู้ที่มีน้ำเสียงดี ฟังแล้วทำให้เกิดความไพเราะ ผู้ฟังไม่เกิดความเบื่อหน่ายในการฟัง ทำให้สามารถโน้มน้าวใจผู้ฟังให้ปฏิบัติตามพระโพธิสัตว์ในเรื่องความเสียสละได้ และที่สำคัญคือทำให้ฟังเข้าใจเรื่องราวมากยิ่งขึ้น รวมทั้งเป็นการย่อเรื่องราวให้สั้นกระชับขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับเวลาที่ทางคณะกรรมการจัดงานกำหนดไว้

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

ประเพณีบุญผะเหวด เป็นเรื่องราวความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทย โดยเฉพาะในสังคมอีสาน เพราะเป็นเรื่องที่มุ่งสอนให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น เหมือนกับพระเวสสันดรที่คอยบริจาคทานให้แก่ผู้ด้อยโอกาสกว่า และยังมีมุ่งเตือนให้คนในสังคมรู้จักการทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล ทำความดีละเว้นความชั่ว เพื่อจะได้ นำตนไปเกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรย์ ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตข้างหน้า ซึ่งในปัจจุบันประเพณีการเทศน์มหาชาติ ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิมหลายประการโดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดงาน ประเพณีการเทศน์มหาชาติเพื่อให้เข้ากับยุคระบบสังคมเศรษฐกิจทุนนิยมและเพื่อให้เหมาะกับบริบททางสังคม เหมาะกับเวลาของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม เพราะปัจจุบันเป็นยุคโลกาภิวัตน์ที่ผู้คนจะต้องดิ้นรนทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดในสังคม อย่างไรก็ตามชาวอีสานในฐานะที่เป็นชาวพุทธก็ยังไม่อาจละทิ้งวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้ได้ เพื่อให้ดำรงอยู่และยังคงฝังรากลึกอยู่ในจิตใจของชาวอีสานให้ลูกหลานได้รักษาสืบทอดต่อไป

ประเพณีบุญผะเหวด เป็นการจัดเพื่อรำลึกถึงพระเวสสันดรผู้บำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ ก่อนที่จะมาเสวยชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าในชาติปัจจุบัน วัตถุประสงค์หลักในการจัดงานอยู่ที่การเทศน์มหาชาติ มีทั้งหมด 13 กัณฑ์ คือ กัณฑ์ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วนปเวศน์ ชุชก จุลพน มหาพน กุมาร มัทรี สักกบรรพ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ เชื่อกันว่าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียว จะเป็นผู้มีบุญบารมี และผลแห่งบุญบารมีนั้นจะหนุนส่งให้ได้ไปเกิดในชาติภพของพระศรีอริยเมตไตรย์ ซึ่งเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์และความสุข

การทำบุญผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติ ถือเป็นประเพณีอันสำคัญในพุทธศาสนา โดยจัดให้มีขึ้นมาตั้งแต่สมัยโบราณต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้มีกล่าวไว้เป็นตำนานในหนังสือมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า เมื่อพระมาลัยเถระได้เดินทางถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้ไปสักการะพระธาตุเกษแก้วจุฬามณี และได้มีโอกาสสนทนาร่วมกับพระ พระศรีอริยเมตไตรย์ ซึ่งจะได้จุติมาเสวยชาติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

โดยพระศรีอารยเมตไตรย์ได้กล่าวกับพระมาลัยเถระว่า “หากมนุษย์ต้องการเกิดร่วมชาติกับพระองค์ จงอย่าฆ่าตีบีฑาโหยพ้อแม่ สมณชีพรามณ์ จงอย่าได้ทำร้ายพระสงฆ์ หรือยุยงให้สงฆ์แตกแยกกัน จงตั้งใจฟังเทศน์มหาเวสสันดรให้จบภายใน 1 วัน ท่านทั้งหลายจะได้เกิดร่วมและพบกับพระองค์” ดังนั้น เพื่อให้ได้เกิดและร่วมชาติกับพระศรีอารยเมตไตรย์ชาวพุทธทั้งหลายจึงได้จัดงานบุญมหาชาติหรือบุญผะเหวดเป็นประเพณีสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะชาวภาคอีสานถือเป็นงานบุญประเพณีที่สำคัญกว่างานบุญอื่นใดในอีสานสอง

บุญผะเหวด หรือ บุญมหาชาติ ถือเป็นงานบุญประเพณีอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวอีสานที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ชาวบ้านจะร่วมกันจัดงานดังกล่าวอย่างสม่ำเสมอได้ขาด โดยเฉพาะในจังหวัดร้อยเอ็ดจะมีการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดตามชุมชนต่าง ๆ กระจายกันออกไป ต่อมาทางจังหวัดได้เห็นความสำคัญของงานบุญผะเหวดดังกล่าว จึงได้ร่วมกับหน่วยงานราชการ พ่อค้า ประชาชน และองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ส่งเสริมและสนับสนุนจัดให้เป็นงานบุญประเพณีอันยิ่งใหญ่ประจำจังหวัด จนกลายเป็นงานบุญประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเริ่มจัดงานดังกล่าวมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 โดยช่วงเริ่มต้นของการจัดงานมีการกำหนดวันจัดงานเป็นวันเสาร์และอาทิตย์ของสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคม ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงในปี พ.ศ. 2536 โดยทางจังหวัดได้ขยายเวลาการจัดงานจากสองวันเป็นสามวัน โดยจะจัดในวันศุกร์ เสาร์และอาทิตย์ในสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคมเพื่อให้การจัดงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งในการจัดงานในแต่ละปี จะมีประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้ความสนใจเข้าร่วมงานเป็นจำนวนมาก โดยมีการจัดงานขึ้น ณ บริเวณหน้าสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ และบึงพลาญชัย ในกลางเมืองร้อยเอ็ด การจัดงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดถือเป็นการจัดงานยิ่งใหญ่ประจำปีของจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งได้รับการจัดสรรงบประมาณในการจัดงานจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและหน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัดร้อยเอ็ด ในงานจะมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดทั้ง 3 วันของการจัดงานดังนี้

วันแรกของงาน ถือเป็นวันโสม หรือวันรวมเป็นวันที่ประชาชนจะได้ร่วมกันจัดแต่งสถานที่เครื่องสักการบูชา และชิงผ้าผะเหวดที่ยาวที่สุดในโลก โดยมีความยาวกว่า 1,500 เมตร รอบบึงพลาญชัย ซึ่งผ้าผะเหวดนี้เป็นภาพวาดเกี่ยวกับชาติภพทั้งสิบชาติขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนที่จะเสวยชาติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในเวลาต่อมา ในช่วงบ่ายถึงเย็นจะมีพิธีอัญเชิญ “พระอุปัคฺ” ที่เดิมประดิษฐานอยู่กลางสระน้ำ วัดพระลานชัย (พระอารามหลวง) จ.ร้อยเอ็ด แต่ในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนสถานที่ให้มาทำพิธีอยู่ใต้น้ำของบึงพลาญชัย โดยใช้เทคนิคพิเศษทำให้พระอุปัคฺค่อย ๆ โผล่ขึ้นจากใต้น้ำ แล้วจึงนำขึ้นประดิษฐานบนรถแห่ไปรอบ ๆ ตัวเมืองร้อยเอ็ดเพื่อให้ประชาชนได้สักการบูชา โดยเชื่อกันว่า พระอุปัคฺจะเป็นผู้ปกป้องรักษาพิธีการจัดงานบุญผะเหวดให้เป็นไปอย่างราบรื่น และคอยป้องกันมิให้พญามารมารบกวนงานพิธีสำคัญ หลังจากนั้นจะได้อัญเชิญพระอุปัคฺไป

ประดิษฐ์ฐานไว้หน้าบริเวณการจัดงาน ในช่วงเวลาประมาณ 19.00 น. จะมีการแสดงประกอบแสงสีเสียงแสดงตำนานสันดรชาดกโดยได้มีการเชิญดารานักแสดงมาร่วมแสดงด้วย และยังมีการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นเมืองท้องถิ่น อันยิ่งใหญ่ตระการตาจากนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด พร้อมร่วมรับประทานอาหารแบบ “พาแลง” ด้วยอาหารพื้นเมืองอีสานในบริเวณงาน

วันที่ 2 ของงาน เป็นวันแห่ เริ่มตั้งแต่เวลา 09.00 น. เริ่มตั้งริ้วขบวนแห่ตามตำนานเวสสันดรชาดก ซึ่งมีทั้งสิ้น 14 ขบวน 13 กัณฑ์ จัดตั้งริ้วขบวนด้วยความสวยงามวิจิตรตระการตาตามเรื่องราวเวสสันดรชาดก โดยใช้ผู้คนเข้าร่วมขบวนแห่นับพันคน เคลื่อนขบวนและเริ่มการแสดงผ่านประตูสาเกตุนคร ผ่านหน้าปะรำพิธี หลังจากนั้นประธานในพิธีจะได้กล่าวเปิดงาน ลั่นฆ้องชัย แจกสัสดกมหาทานแล้วจึงเริ่มประกอบพิธีทำบุญค้ำคูณเมืองร้อยเอ็ด และพิธีทักษิณานุประทาน จากนั้นจะเป็นการประกวดกิจกรรมและการแสดงต่าง ๆ มากมายเริ่มขึ้น เช่น การแข่งขันวาดภาพเกี่ยวกับประเพณีบุญผะเหวด การแข่งขันกินข้าวปุ้น (ขนมจีน) การสาธิตการทำขนมจีน การแข่งขันเป่าโหวด การแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับพุทธประวัติ เป็นต้น ซึ่งตลอดเวลางานจะมีการให้บริการ “ข้าวปุ้น” หรือขนมจีนพร้อมน้ำยานานาชนิด ให้ผู้มาเที่ยวชมงานได้รับประทานฟรีตลอดงาน โดยมีการตั้งเต็นท์หรือซุ้มต่าง ๆ จากหน่วยงานราชการ พ่อค้า ประชาชนทั่วเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งต้องใช้ขนมจีนในงานดังกล่าวนับพันกิโลกรัมต่อวัน จนกระทั่งเวลาประมาณ 19.00 น. จะเริ่มการแสดงประกอบแสงสีเสียงเล่าขานตำนานพุทธประวัติและชาดกต่าง ๆ อย่างงดงามตระการตาจากนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด ที่เคยได้รับรางวัลชนะเลิศจากการประกวดการแสดงศิลปะพื้นบ้านตำนานไทยทั้งในและต่างประเทศมาแล้วนับไม่ถ้วน

วันที่ 3 ของงาน จะมีพิธีแห่ข้าวพันก้อนตั้งแต่เช้ามืด ถือเป็นการใส่บาตรพระอุปคุต ผู้ปกป้องดูแลงานบุญผะเหวดให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เชื่อกันว่าผู้ใดได้ใส่บาตรพระอุปคุตจะทำให้ประสบพบแต่โชคลาภ แคล้วคลาดปลอดภัยจากเหล่ามารทั้งปวง ซึ่งการแห่ข้าวพันก้อนนี้ถือตามจำนวนคาถาพันในตำราการเทศน์มหาชาติ หลังจากนั้นจะเป็นการตักบาตรพระสงฆ์ 101 รูป ต่อมาจะเป็นการเทศน์มหาชาติจากพระนักเทศน์ชื่อดัง เทศน์ต่อเนื่องกันจนจบครบ ทั้ง 13 กัณฑ์ ซึ่งต้องใช้เวลาดังแต่เช้าถึงเย็น เชื่อกันอีกว่าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียวจะเป็นผู้มีบุญ ซึ่งผลบุญดังกล่าวจะส่งผลให้ได้ไปเกิดในศาสนาของพระศรีอารยเมตไตรย์ ซึ่งเป็นดินแดนแห่งความสุข

รูปแบบการเทศน์ผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบันพบว่ามียุ 2 รูปแบบ คือ

1. การเทศน์แบบลำผะเหวด เป็นการเทศน์ตามโบราณที่นักปราชญ์ประพันธ์ไว้เป็นคำประพันธ์ประเภทยาว สำนวนที่เป็นที่นิยมนำมาใช้เทศน์จะเป็นสำนวนของ ส.ธรรมภักดี สำนวนดังกล่าวหากจะใช้เทศน์กันจริง ๆ จะต้องใช้เวลาตลอดทั้งวันจึงจะสามารถเทศน์จบได้ ต่อมาจึงมีการประยุกต์ผสมผสานระหว่างการเทศน์ลำผะเหวดกับการเล่าเรื่องราวเพื่อย่นระยะเวลาให้กระชับขึ้นมาเพื่อไม่ให้ผู้ฟังเกิดความเบื่อต่อการฟังเทศน์ จะเป็นการได้ประโยชน์ด้านสาระและพิธีกรรม

2. การเทศน์เสียงหรือการเทศน์แหล่ประยุกต์ จะได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เพราะผู้ฟังได้ อรรถรสในการฟัง ผู้เทศน์จะต้องมีน้ำเสียงที่ดีสามารถโน้มน้าวใจผู้ฟังให้อยากทำตามพระโพธิสัตว์ได้ การเทศน์ทำนองแหล่นี้ยังสามารถแบ่งเป็น การเทศน์แหล่ใน เป็นการเทศน์แหล่เกี่ยวกับเนื้อเรื่องของ พระเวสสันดรชาดก และการเทศน์แหล่นอก เป็นการเทศน์เกี่ยวกับเนื้อหาที่ไม่ตรงกับเรื่องพระ เวสสันดรชาดกผู้เทศน์มักใช้ปฏิภาณโวหารว่าเป็นกลอนสด ๆ เช่น การแหล่อวยพร การแหล่หยอกล้อ ผู้ฟังเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน เป็นต้น

สิ่งที่ถือเป็นจุดเด่นอีกอย่างของการจัดงานในทุกปีก็คือ การที่ประชาชนตามคุ้มวัดหรือ หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐและภาคเอกชนให้ความสำคัญคือการทำต้นกัณฑ์จอง กัณฑ์หลอน แล้วมีการแห่ไปตามท้องถนน ไปรวมกัน ณ บริเวณสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ เพื่อนำต้นกัณฑ์จอง กัณฑ์หลอนไปถวาย ณ บริเวณประรำพิธี โดยในระหว่างการแห่จะมีการฟ้อนรำอย่างสนุกสนาน มีคณะ กลองยาวประยุกต์ประจำคุ้มต่าง ๆ หลายสิบคณะ ประกวดประชันกันทั้งคนไทยและคนต่างประเทศ ที่มาร่วมงาน ซึ่งในแต่ละปีจะมีรายได้จากการถวายต้นกัณฑ์จอง กัณฑ์หลอน นับล้านบาทเพื่อนำ รายได้ที่ได้จากการจัดงานเข้ากองทุนบุญผะเหวดเพื่อใช้ในการจัดงานในปีถัดไป

ประเพณีบุญผะเหวดของจังหวัดร้อยเอ็ดจัดขึ้นที่บริเวณบึงพลาญชัยร้อยเอ็ดและสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ซึ่งอยู่บริเวณกลางเมืองของจังหวัดร้อยเอ็ด การจัดงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัด ร้อยเอ็ดนั้นในทุก ๆ ปีจะมีการตกแต่งสถานที่ให้เหมาะสมและงดงาม โดยมีประรำพิธีทั้งหมด 4 หลัง ตั้งเรียงรายริมถนนทางเข้าบึงพลาญชัยทางประตูสาเกตุนคร ประรำพิธีทั้ง 4 หลังถ้านับจากทางเข้า ประตูสาเกตุนครจะเป็นประรำพิธีหลังแรกสำหรับพระภิกษุสงฆ์ หลังที่สองสำหรับเจ้าหน้าที่ ประชาสัมพันธ์และคณะทำงานอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ หลังที่สามเป็นประรำพิธีที่นั่งของ ประธานในพิธี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัด นักการเมืองในท้องถิ่นและแขกรับเชิญบุคคลสำคัญ ต่าง ๆ ส่วนหลังสุดท้ายถัดเข้าไปติดกับอัมพจันทร์ผู้ชมเป็นที่นั่งของคณะทำงานแผนกต่าง ๆ ของทาง จังหวัด เช่น ฝ่ายบัญชี ฝ่ายสาธารณสุขและพยาบาล ฝ่ายรักษาความปลอดภัย ประรำทั้งหมดสร้าง เป็นลักษณะเวทีปูพื้นด้วยไม้กระดาน หลังคากระเบื้องตกแต่งอย่างสวยงามวิจิตรบรรจงด้วยผ้าระบาย สีต่าง ๆ สลับกัน ซึ่งทางจังหวัดร้อยเอ็ดใช้ธงผะเหวดที่เป็นผลงานจากการประกวดธงผะเหวดในปีที่ แล้ว จำนวนมากในการประดับและตกแต่งประรำพิธีทั้ง 4 หลัง ทุกผะเหวดที่ใช้ประดับศาลาประรำพิธี ส่วนใหญ่ขนาดกว้างประมาณ 2 ฟุต ยาวประมาณ 2-3 เมตร ผ้าพื้นเป็นผ้าทอสลับลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายขิด ลายรูปสัตว์และลายดอกไม้ต่าง ๆ ที่พบในผ้าทอมือของอีสานทั่วไป ผ้าทอส่วนใหญ่มีสีแดง เลือดหมู สีเขียวใบไม้ และสีเหลืองขมิ้น ผ้าทอหลายผืนเป็นผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาติที่ได้จากเปลือกไม้ ใบไม้ ครั่ง ดิน เนื่องจากเป็นผ้าทอผะเหวดที่จัดทำขึ้นเพื่อการประกวด

จากการศึกษาประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด เกิดจากการดำเนินงานของหน่วยงานราชการของจังหวัดร้อยเอ็ดและการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนและประชาชนในท้องถิ่นในจังหวัดร้อยเอ็ด

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า ประเพณีบุญผะเหวด หรืองานบุญมหาชาติ คืองานมหากุศลให้รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ อันเป็นการสละความเห็นแก่ตัว เพื่อผลประโยชน์สุขอันไพศาลและชาวอีสานถือเป็นประเพณีที่ประชาชนทั้งหลายพึงสนใจร่วมกระทำบำเพ็ญและได้อนุรักษ์สืบทอดเป็นวัฒนธรรมกันสืบมา จนถึงอนุชนคนรุ่นหลังต่อไปและถือว่าประเพณีบุญผะเหวดเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนอีสานมาช้านาน

พัฒนาการจัดงานบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ดได้ริเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา มีกระบวนการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะสร้างบุญประเพณีให้เป็นอัตลักษณ์ และเป็นจุดเด่นของจังหวัด โดยผู้ว่าราชการจังหวัดและผู้รับผิดชอบในส่วนราชการที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดและเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด ในการคิดค้นหาลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อที่จะนำไปเป็นศูนย์กลางในการจัดงานประจำปีเป็นประเพณีท้องถิ่นที่ยิ่งใหญ่และไม่ซ้ำกับจังหวัดอื่น ๆ และเป็นการสร้างจิตสำนึกของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ดให้เห็นคุณค่าของงานประเพณี โดยอาศัยพลังความเชื่อจากประชาชนทำให้การจัดงานประเพณีบุญผะเหวดของร้อยเอ็ดประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก โดยปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวและประชาชนให้ความสนใจและเข้าร่วมงานบุญประเพณีบุญผะเหวดเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ประเพณีบุญผะเหวดประจำจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นที่กล่าวขานกันว่าเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ทำให้ผู้คนหลังไหลเข้ามาเที่ยวชมเป็นจำนวนมาก

ผู้วิจัยจึงมีความคิดเห็นว่าจังหวัดร้อยเอ็ดควรจัดประเพณีบุญผะเหวดต่อไปในทุก ๆ ปีและควรได้รับการสนับสนุนจากทั้งส่วนภาครัฐและส่วนเอกชนให้เข้าร่วมประเพณีประจำจังหวัด เพื่อให้คนในจังหวัดได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดความรักความสามัคคีและเกิดความภาคภูมิใจในการส่งเสริมอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นให้สืบทอดต่อไป

5.3 ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาการสร้างสรรค้บทเทศน์และประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ด ทำให้ผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่จะทำการวิจัยเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป ดังนี้

1. ศึกษาพลวัตประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัดร้อยเอ็ดว่าเป็นอย่างไร
2. ศึกษาผลสัมฤทธิ์ในการพึ่งเทศน์แบบโบราณกับการพึ่งเทศน์หนังสือแบบแปลประยุกต์ว่าเป็นอย่างไร

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กนกพร ดีบุรี. (2543). **บันทึกสนามบุญผะเหวดร้อยเอ็ด**.
- กอบชัย รัฐอุบล. (2556). **วรรณศิลป์และอุดมการณ์ของตัวละครในมหาเวสสันดรชาดก ลำนวนอีสาน**. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- กันยารัตน์ รินศรี. (2549). **แนวคิดเรื่องเมตตาในเวสสันดรชาดก**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2545). **เมื่อสื่อส่องและสร้างวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานบุญผะเหวด 2543. (2543). **บุญผะเหวดร้อยเอ็ดประจำปี 2543**. กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ. (2559). **ถอดรหัสวัฒนธรรมในผ้าผะเหวดลำนวนผู้ไทและลำนวนลาวอีสาน**. มหาสารคาม: โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชญาณนท์ แสงศรีจันทร์. (2554). **วรรณกรรมประกอบการเทศน์ในพิธีกรรมบุญผะเหวด**. มหาสารคาม.
- ชลิต ชัยครรชิต และคณะ. **สังคมและวัฒนธรรมอีสาน**.
- เชิดชาติ หิรัญโร. (2557). **ภูมิปัญญาล้านนาในการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ ส่ง ถอน” ที่เกี่ยวกับพิบัติภัยในปัจจุบัน**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.คณะอักษรศาสตร์.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2555). **สายธารตรีศิลป์นิพนธ์**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2525). **วรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ธีรพงษ์ จตุรพาณิชย์. (2551). **บุญผะส**.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2556). **ประเพณีประดิษฐ์ของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงในอีสาน**. วสารอักษรศาสตร์.
- ปรีมินท์ จารุวร. (2559). **คติชนกับการท่องเที่ยว: หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา พิณทอง. (2525). **ประเพณีโบราณอีสาน**. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม.

ปรีชา พิณทอง. (2528). **ไขภษิตโบราณอีสาน**. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม.

ปรีชา พิณทอง. (2542). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 9**. กรุงเทพฯ: บริษัทสยามเพรสแมเนจเม้นท์ จำกัด.

พรชัย ศรีสารคาม. (2538). **บุญเดือน ๔ บุญเดือน ๕ ของอีสาน**. มหาสารคาม: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏมหาสารคาม.

พระมหาชุมพล นุ่นักดี. (2551). **การวิเคราะห์แนวความคิดปรัชญาการเมืองในพระเวสสันดรชาดก**. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พระมหาบุญทัน อานันโท. (2540). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก ศึกษาเฉพาทานบารมี**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาวรวัชร นภบุรีศิริ (อัคราพร). (2554). **การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการของตัวละครที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก**.

พระมหาวิเชียร วชิโร (ชาอินทร์). (2553). **การศึกษาสัมฤทธิ์ผลของการพึ่งเทศน์ในงานบุญผะเหวด (เทศน์มหาชาติ) จังหวัดร้อยเอ็ด**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระอริยานุวัตร เขมจารี. (2506). **ระเบียบโบราณประเพณีทำบุญมหาชาติ**.

ภคินี เอื้อราษฎร์. (2540). **การศึกษาเปรียบเทียบบุญพระเวสของจังหวัดร้อยเอ็ดกับบ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม**. ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มปป. (สำเนาเอกสารเย็บเล่ม).

วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน. (2558). **ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตปราบมาร การสืบทอดและผลิตซ้ำในสังคมไทยปัจจุบัน. ใน ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ศิริพร ณ ถลาง. (2556). **คติชนสร้างสรรค์: บทปริทัศน์บริบททางสังคมและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง**. วาสารอักษรศาสตร์.

ศิริพร ณ ถลาง. (2558a). **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนานนิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริพร ณ ถลาง. (2558b). **ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

สม พ่วงภักดี. (2504). **ลัทธิมหาชนาติ**. ไบลาณ. กรุงเทพฯ: ส.ธรรมภักดี.

สาร สารทัศน์นันทน์. (2542). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 15**. กรุงเทพฯ: บริษัท

สยามเพรสแมเนจเม้นท์ จำกัด.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด. (2536). **บุญผะเหวดร้อยเอ็ด ประจำปี 2536**. ร้อยเอ็ด: ทนใจ
การพิมพ์.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด. (2538). **ประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ด**. ภาพสินธ์: ประสานการ
พิมพ์.

สุรียา สมุทคุปต์. (2543). **การเมืองในวัฒนธรรมบุญผะเหวดร้อยเอ็ด**. นครราชสีมา: หอไทยศึกษา
นิทัศน์ สำนักเทคโนโลยีสังคม. มหาวิทยาลัยสุรนารี.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด. (2560). **มหาดานบารมีประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ด 60**.

ร้อยเอ็ด: ทนใจการพิมพ์.

อำพร ศรีรัตน์. (2521). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในประเพณีบุญผะเหวด**,

กรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัด ร้อยเอ็ด. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อิรวดี ไตรังคะ. (2525). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสอนพระยามังราย**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

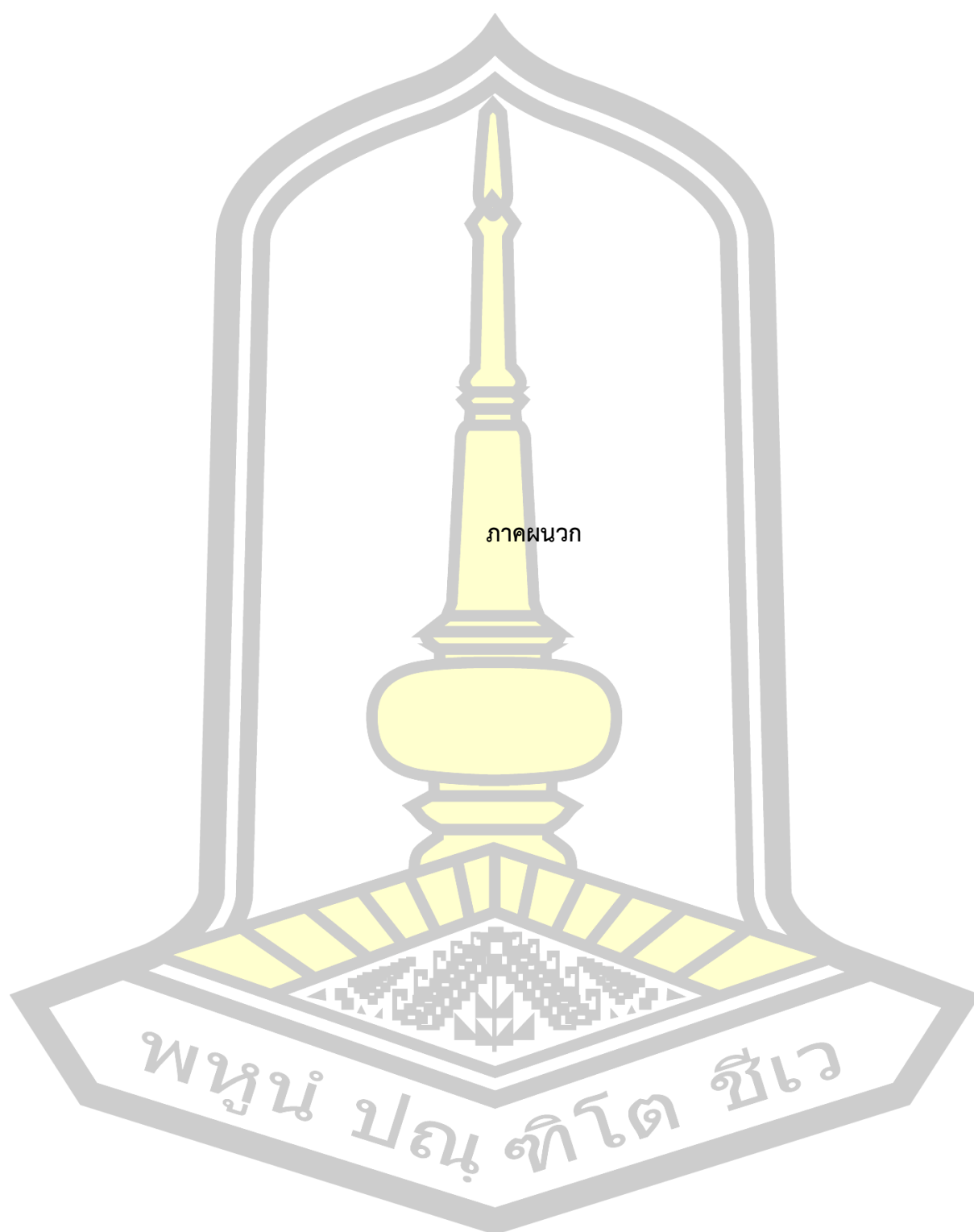
เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2532). **การสืบทอดและปรับปรุงวัฒนธรรมให้สมัย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พ
รินติ้ง กรุ๊ป.

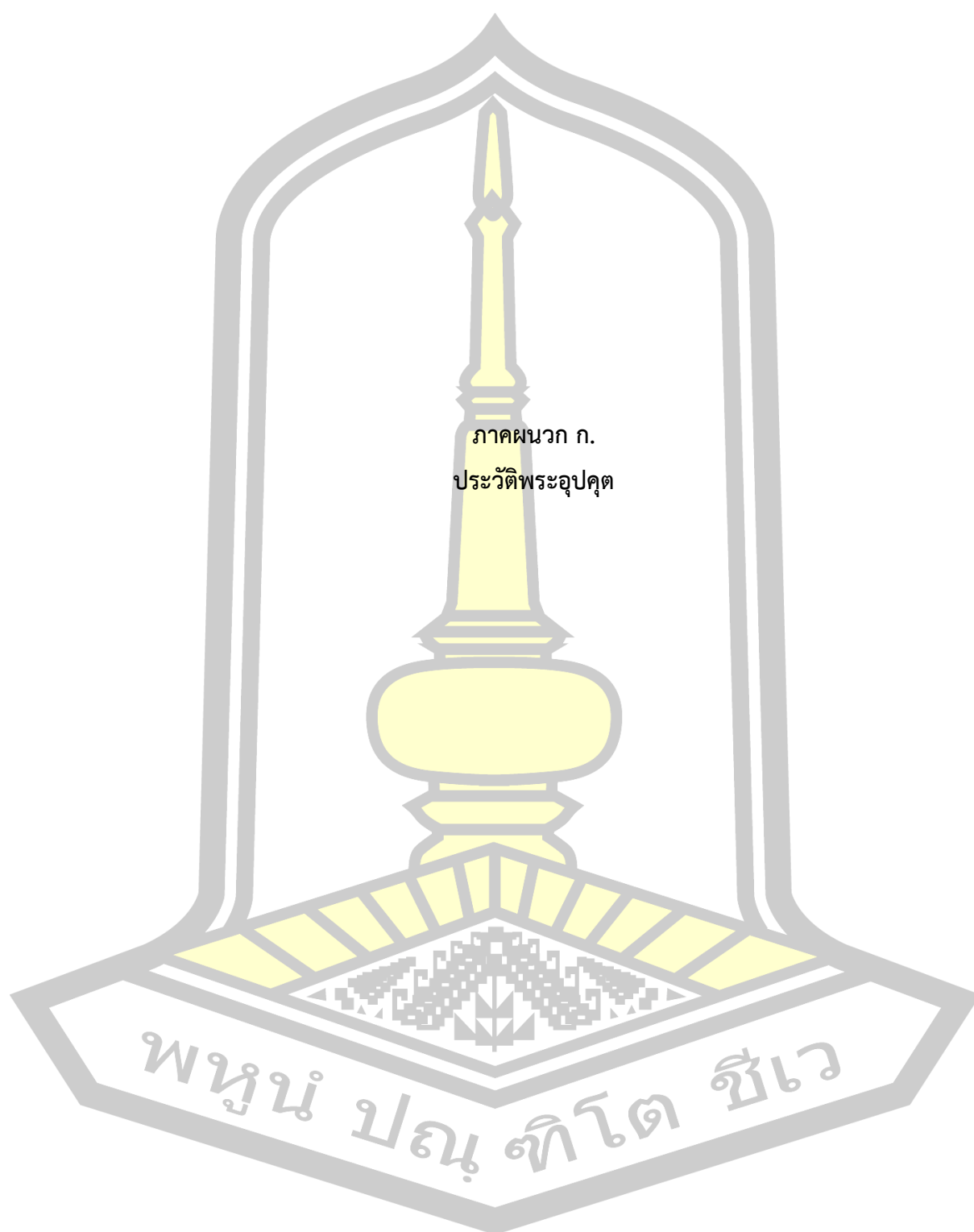
สัมภาษณ์

บรรจง ศรีสาวแห. สัมภาษณ์. 20 มีนาคม 2559

พระครูคุณสารพินิจ สัมภาษณ์. 10 มีนาคม 2562

พูน ปณ จิตโต ชีเว

ประวัติพระอุคุต

พระบรมศาสดาสัมมาพุทธเจ้าได้ตรัสพยากรณ์ไว้ว่า สืบต่อไปในภายหน้าจะมีพระภิกษุรูปหนึ่งนามว่า “อุคุตเถระ” จักได้ทรมานพญามารให้เสื่อมพยศอันร้ายพ่ายแพ้แก่อาณภาพและพญามารก็จะกล่าวปณิธานปรารถนาซึ่งพุทธภูมิ เมื่อพระพุทธานุชาลวงไปได้ 218 พรรษา เป็นรัชสมัยพระเจ้าศรีธรรมโศกราช หรือพระเจ้าอโศกมหาราชปกครองชมพูทวีป พระอุคุตก็ได้จุติขึ้นในตระกูลวานิชย์มีพี่น้องร่วมครรรค์ 3 คน บิดาเป็นพ่อค้าเครื่องหอมแห่งเมืองมฤรา ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งแม่น้ำยมนา เดิมบิดาได้ให้สัญญาไว้กับพระสาณวาริ (สาณสัมภูต) ว่าหากมีบุตรเป็นชายก็จะให้อุปสมบทในพระพุทธศาสนา เมื่อภริยาคลอดบุตรชายคนแรกก็ไม่ยอมให้บวชโดยอ้างว่าจะต้องเอาไว้ช่วยดูแลทรัพย์สินและจะถวายบุตรคนที่สอง พอภริยาคลอดบุตรชายคนที่สองก็บ้ายเบี่ยงอีกอ้างว่าจะต้องเอาไว้ใช้เก็บหนี้สินตามต่างหัวเมือง ขอให้บุตรคนที่สามแล้วจะบวชแน่นอน

เมื่อภริยาพ่อค้าเครื่องหอมคลอดบุตรชายคนที่ 3 ซึ่งมีลักษณะงดงามยิ่งนักบิดาจึงตั้งชื่อว่าอุคุต และทำเพิกเฉยกับสัญญาที่เคยให้ไว้เสีย พระสาณวาริเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาสมควรก็นั่งอยู่จนกระทั่งอุคุตเติบโตเป็นหนุ่ม บิดาก็หมายให้ดูแลร้านเครื่องหอม ปรากฏว่าตั้งแต่อุคุตเข้ามาดูแลร้านเครื่องหอมขายดีเป็นเทน้ำเทท่า ซึ่งเป็นคุณวิเศษสร้างเสน่ห์นิยมของอุคุตประการหนึ่ง ยิ่งการค้ารุ่งเรือง บิดายิ่งไม่ยอมให้บวช วันหนึ่งพระสาณวาริได้แวะเข้าไปในร้านขายเครื่องหอม และกล่าวธรรมกถาแก่อุคุตทำให้อุคุตเกิดความสลดสังเวช มีดวงตาเห็นธรรม คราวนี้พระสาณวาริจึงทวงสัญญากับบิดาพระอุคุต ซึ่งหมดหนทางจะหลีกเลี่ยง จึงอนุญาตให้อุคุตอุปสมบท เมื่ออุปสมบทแล้วพระอุคุตได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานโดยลำดับและได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ เป็นคณาจารย์สั่งสอนสมณฐานที่มีชื่อเสียงโด่งดังมีพระอรหันต์เป็นลูกศิษย์ถึง 18,000 องค์

เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุพระพุทธรูปและทรงสร้างสถูปเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ 84,000 องค์ทั่วชมพูทวีป ทรงมีพระประสงค์จะทำราชพิธีสมโภชถึง 7 ปี 7 เดือน 7 วัน ให้สมกับพระราชศรัทธา แต่ทรงเกรงว่าในระหว่างสมโภชจะมีมารน้อยใหญ่คอยรังควาญจึงทรงให้คณะสงฆ์ช่วยหาทางป้องกันพญามาร พระเถระทั้งหลายได้พิจารณาแล้วว่ากำลังบารมีของตนไม่สามารถระงับเหตุขัดภัยจากพญามารที่จะมีขึ้นได้และได้ทราบว่ พระอุคุตซึ่งมีนามว่า กิสนาคอุคุตมทาเถระ เป็นผู้ทรงอาณภาพมาก เนรมิตปราสาทแก้วเสวยสุขในฌานสมาบัติอยู่กลางสะดือทะเลสามารถป้องกันเหตุร้ายในงานราชพิธีสมโภชดังกล่าวได้ คณะสงฆ์เห็นว่าพระอุคุตได้ละเลยการประชุมและไม่ร่วมทำสังฆกรรมอุโบสถฟังพระปาฏิโมกข์ร่วมกับคณะสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ และในขณะนี้พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปรารถนาที่จะทำราชพิธีสมโภชพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุทั้ง 84,000 องค์ที่ทรงสร้างได้ทั่วชมพูทวีปซึ่งต้องใช้เวลาสมโภชถึง 7

ปี 7 เดือน 7 วัน ให้สมกับพระราชศรัทธาแต่เกรงว่าพญามารทั้งหลายจะมารังควาญคณะสงฆ์จึงได้มอบหมายให้พระอุปัชฌาย์รับผิดชอบจัดการป้องกันภัยอันตรายอย่าให้บังเกิดในระหว่างงานสมโภชครั้งนี้ ซึ่งพระอุปัชฌาย์ก็ยอมรับด้วยความยินดี พระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงโสมนัสยิ่งนัก แต่ครั้งทอดพระเนตรพิจารณาองค์พระอุปัชฌาย์แล้วก็นึกพระทัยเพราะพระอุปัชฌาย์มีร่างกายผอมแห้งแทบจะปลิวตามลม รุ่งเช้าทอดพระเนตรเห็นพระอุปัชฌาย์ให้ช้างเหยียบให้ตายเสีย พระอุปัชฌาย์รู้ว่าช้างวิ่งไล่มาข้างหลังจึงเข้ามานอนสมทบติดอิฐฐานจิตให้ช้างตัวนั้นตัวแข็งทื่อเหมือนหินไม่กระดุกกระดิก คราวช้างจะขับไล่อย่างไรก็ไม่กระดิกตัว พระเจ้าอโศกมหาราชทอดพระเนตรเห็นดังนั้นทรงพอพระทัยบังเกิดความเคารพนับถือพระอุปัชฌาย์เป็นยิ่งนัก

ครั้งได้เวลามงคลฤกษ์ราชพิธีสมโภชพระมหาเจดีย์จึงเริ่มขึ้น พญาสัตว์ดีมาราธิดาหรือพญามารทราบพฤติการณ์ที่เกิดขึ้น บังเกิดความไม่พอใจทุกขโสมนัสยิ่งนัก จึงคิดหาวิธีทำลายพิธีดังกล่าว เพราะไม่ประสงค์จะส่งเสริมการประกอบคุณความดีของใคร แต่พอใจให้บุคคลประพฤติชั่ว จึงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้บังเกิดมหาวาตะพายุพัดอย่างร้ายแรงประหนึ่งจะถล่มแผ่นดินให้ทำลาย พระอุปัชฌาย์ทราบด้วยญาณอันประเสริฐจึงเข้ามานอนสมทบติดอิฐฐานจิตให้เกิดเป็นลมใหญ่ปะทะลมของพญามารจนพายุแพ้พญามาร จึงแปลงฤทธิ์เป็นลมกรด เป็นเพลิง เป็นทรายเพลิงและประการอื่น ๆ อีกมากมาย พระอุปัชฌาย์ก็แก้ไขปราบปรามได้ทุกอย่างจนพญามารเกิดโทสะแรงกล้าหวังทำลายพระอุปัชฌาย์ จึงแปลงตัวเข้าไปใกล้พระอุปัชฌาย์เห็นว่าพญามารใจคอโหดร้ายคอยแต่จะทำลายคนทำบุญกุศล รัชยาความดีจองผู้อื่น ไม่มีใจอนุโมทนาความดีของผู้ใดจึงเนรมิตสุนัขเฝ้าเหม็นมีน้ำหนองไหลและหนองซ่อนไซแขวนคอพญามาร แล้วอธิฐานไม่ให้ผู้ใดแก้แค้นได้ พญามารอับอายยิ่งนัก ชมซานไปหาท้าวมหาพรหมก็ไม่มีใครช่วยได้ ท้าวมหาพรหมจึงแนะนำให้มาขอโทษพระอุปัชฌาย์เสียและอ้อนวอนท่านให้ช่วยแก้พญามารหมดหนทางจึงจำใจปฏิบัติตามคำแนะนำท้าวมหาพรหม พระอุปัชฌาย์ก็ทราบด้วยญาณว่าพญามารยังไม่ละพยศจริง จึงทรมานให้หนักยิ่งขึ้นเพื่อให้พิธีสมโภชได้ดำเนินไปได้ครบกำหนดเวลา จึงบอกให้พญามารตามไปที่ภูเขาล้างเท้าแล้วใช้ผ้าผูกพญามารทิ้งไว้ที่ภูเขา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน จนพิธีสมโภชสำเร็จจุล่งไป ส่วนพญามารเมื่อคืนไม่หลุดจึงได้รำพึงว่า พระเถระรูปนี้เป็นเพียงสาวกของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ยังทำร้ายผู้ก่อกวนให้ทรมาน เมื่อเราและบริวารได้ทำร้ายพระพุทธองค์ขณะบำเพ็ญบารมีอยู่ที่โพธิบัลลังก์ พระพุทธองค์ไม่ทรงกริ้วและประทุษร้ายตอบกลับเมตตาปราณีแก่เรา เมื่อพญามารตริกรดรอนเช่นนั้นก็เกิดความเลื่อมใสในบารมีธรรมของพระพุทธเจ้า และโกรธแค้นพระอุปัชฌาย์ยิ่งขึ้น พญามารจึงยกอรอุยชลอิฐฐาน ขอเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตด้วยสัจจะบารมีที่ได้รับถึงคุณของพระองค์ พระอุปัชฌาย์ทราบอภัยพญามารจึงเกิดความโสมนัสแล้วแจ้งแก่พญามารว่า เราเกลี้ยลงทัณฑ์แก่ท่านเพื่อให้ระลึกถึงความดีของพระพุทธเจ้า และยกเรื่องเห็นคุณพระพุทธเจ้าเป็นบารมีธรรมอธิฐานเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งพระสมณโคดมได้มีพุทธทำนายไว้ พญามารก็มีความปิติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง พระอุปัชฌาย์จึงเปลื้องผ้ากายพันธออกจากคอพญามาร

คตินิยมในการสร้างรูปเคารพพระมหาเอระอุปกุตนันมีแพร่หลายในประเทศพม่า มอญ ลานนา และภาคเหนือประเทศไทย มีคำกล่าวเล่าขานกันว่า ชาวเมืองร่างกุนผู้หนึ่งได้ดักบาตรพระอุปกุตแล้วได้เป็นเศรษฐี ดังนั้น ชาวเมืองทั้งปวงจึงพากันหุงหาอาหารแต่ยังไม่สว่างเพื่อคอยดักบาตรพระอุปกุตจนตรบเท่าทุกวันนี้ก็ยังมีความเคารพนับถือเช่นนี้อยู่ ในจังหวัดเชียงใหม่มีวัดอุปกุตชาวบ้านจะพากันมาทำบุญดักบาตรในวันเดือนเพ็ญซึ่งตรงกับวันพุธ เพราะเชื่อกันว่าพระอุปกุตจะออกมารับบิณฑบาตในวันนั้น และด้วยความเชื่อถื่อดังกล่าวจึงนำมาสู่การสร้างรูปพระอุปกุตไว้สักการะบูชา ก็จะเกิดผลานิสงส์ดังได้ใส่บาตรพระอุปกุตดูเดียวกัน ชาวพม่ารามัญและชาวไทยภาคเหนือจึงนิยมสร้างพระอุปกุตไว้สักการะบูชาแต่ด้วยเหตุที่ไม่เคยมีใครเคยได้เห็นรูปลักษณ์พระมหาอุปกุตเอระ จึงไม่มีมาตรฐานในการจัดสร้างรูปพระอุปกุต จึงแยกแตกต่างกันไปตามจินตนาการความเชื่อศิลปวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ส่วนที่คล้ายคลึงกันอยู่บ้างคือพระเศียรจะคลุมด้วยใบบัว ฐานด้านหน้า ด้านหลัง จะทำเป็นรูปกุ่ม หอย ปู ปลา ซึ่งเป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำและเป็นสิ่งบ่งบอกว่าพระมหาเอระอุปกุตมีวิหารแก้วประดิษฐานอยู่กลางสะดือทะเล

พระอุปกุตโบราณนิยมแกะสลักเสลาจากไม้ศรีมหาโพธิ์กิ่งที่ชี้ไปทางทิศใต้ จึงเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า พระทักษิณสาขา หากทำจากเกสรดอกไม้อื่นที่บูชาพระนำมาผสมผสานกัน มีน้ำรักเป็นตัวประสาน ผสมด้วยครั่ง เรียกว่าปานปอง แปลว่า รวมกันหรือรวมกายในบางองค์ทำเป็นปุ่มปม เป็นตุ่มนูนตามหน้าผาก หน้าอก และตามองค์พระทั่วไปนิยมเรียกว่า เข้ม มี 3 เข้ม 5 เข้ม 7 เข้ม และ 9 เข้มบ้าง เชื่อกันว่าแต่เดิมตุ่มหรือปุ่มปมที่ฝังเข้มนั้น เป็นช่องที่บรรจุพระธาตุและพระบรมธาตุ จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พระบัวเข็ม หรือพระอุปกุต แยกตามลักษณะใหญ่ๆ ได้ 4 ประเภท คือทำอย่างปางมารวิชัย นั่งก้มพระพักตร์ทรงจีวรหนึ่ง ทำอย่างห่มคลุมหรือคลุมโปงหนึ่ง ทำอย่างฉินอาหารหรือจกบาตรหนึ่ง ทำอย่างปรกมุงหรือปรกมังกริทธิพลช้างเงินหนึ่ง

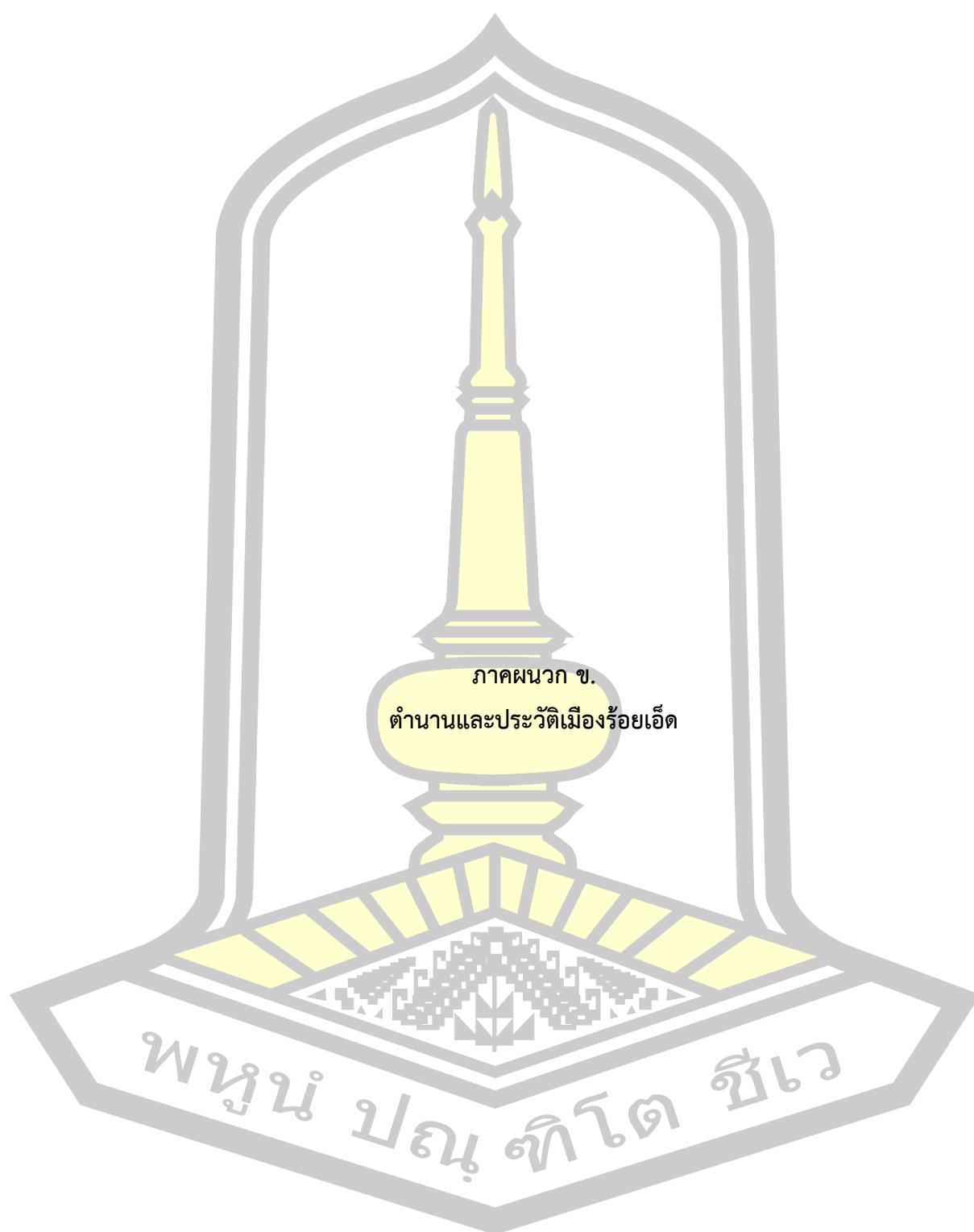

พระอุปคุตกับการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ด

ประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประเพณีนิยมที่จะอัญเชิญพระอุปคุตมาปกป้องคุ้มครองมิให้เกิดภัยพิบัติ โดยเฉพาะในงานประเพณีบุญผะเหวดหรืองานเทศน์มหาชาติจะนิยมสร้างหอพระอุปคุตด้วยไม้ไผ่สานขัดแตะ 3 ด้าน มี 4 เสา สูงประมาณ 1.50 เมตร เหมือนศาลเพียงตาทั่วไป โดยนิยมแยกสร้างไว้เป็นสัดส่วนต่างหากจากศาลาเทศน์มหาชาติ และอยู่ทางด้านตะวันออกของศาลาพิธีเทศน์ตามเสาจะประดับด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย บนหอนี้เครื่องอัฐบริวารซึ่งรวมเรียกว่าเครื่องบูชาพระอุปคุตมีคาถาพระอุปคุตวางไว้รอบ ๆ บริเวณหอ ปักเสาบูชาคาถาพระอุปคุตไว้ทั้ง 8 ทิศ ในระหว่างที่มีการเทศน์และจะถวายภัตตาหารเป็นการสักการะด้วย

ด้วยคตินิยมดังกล่าว นายวีระ วุฒิจำนง จึงได้จัดสร้างพระอุปคุตโดย นายแสงชัย อิฐรัตน์ เป็นช่างแกะสลักจากไม้ศรีมหาโพธิ์วัดกลางมิ่งเมืองลงรักปิดทองมีรูปลักษณะตามคตินิยมทุกประการ มอบให้จังหวัดนำเข้าพิธีพุทธาภิเษก ซึ่งต่อมาได้รับเมตตาจากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงประทานอนุญาตให้นำพระอุปคุตดังกล่าวเข้าเฝ้าเพื่อทรงพระสุหร่าย และทรงเจิม แล้วทรงประทานให้นำกลับมาเป็นมิ่งขวัญในการจัดงานประเพณีบุญผะเหวด ปี 2535 เพื่อให้การอัญเชิญพระอุปคุตมาประดิษฐานในงานประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ดเป็นไปตามคตินิยม จังหวัดจึงได้จัดพิธีอัญเชิญพระอุปคุตจาก สระชัยมงคล วัดบึงพระลานชัย ซึ่งเป็นสระน้ำโบราณประจำเมืองและใช้ในพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยามาตลอด โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้กล่าวคำอัญเชิญพระอุปคุตขึ้นจากสระน้ำซึ่งสมมุติเป็นกลางสะดือทะเล แล้วอัญเชิญขึ้นรถบุษบกแห่ไปประดิษฐานบริเวณพิธีเทศน์มหาชาติศาลาจตุรมุข อัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนหอพระอุปคุตแล้วถวายเครื่องบูชาและกล่าวคำบูชาพระอุปคุต เมื่อจัดงานบุญผะเหวดพึงเทศน์มหาชาติจบแล้วก็จะอัญเชิญพระอุปคุตกลับที่เดิม ซึ่งสมมุติว่าเป็นสะดือทะเลตามตำนานพระอุปคุต

ตำนานและประวัติเมืองร้อยเอ็ด

ประวัติเมืองร้อยเอ็ดโดยสังเขปนี้ค้นคว้าจากตำนานอุรังคธาตุ ซึ่งเป็นหนังสือโบราณจารด้วยตัวอักษรไทยน้อยจากหอไตร วัดหลวง เมืองหลวงพระบางนี้ข้อความพิสดาร 13 ผูกโบราณ ซึ่งเจ้าคุณพระพนมเจดียนุรักษ์ อดีตเจ้าคณะจังหวัดนครพนม (ฝ่ายธรรมยุต) ได้แปลเป็นหนังสือไทยเมื่อ พ.ศ.2479 มีข้อความเกี่ยวกับเมืองร้อยเอ็ดโดยสังเขปดังนี้

ประวัติเมืองร้อยเอ็ด แบ่งออกเป็น 3 สมัย

1. สมัยพุทธกาล
2. สมัยผาแดง
3. สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์

สมัยพุทธกาล ปรากฏตามตำนานอุรังคธาตุว่า ปางเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้แปดปีปลายแปดเดือนนั้น พระกัศสปะอัครสาวกพระอรหันต์เจ้าผู้ใกล้ชิดพระพุทธองค์ได้ัญเชิญอุรังคธาตุของพระพุทธเจ้าดำเนินไปยังเปื้องบูรพาแห่งชมพูทวีป จากกุณินารายณ์ปาวาน เพื่อไปประดิษฐาน ณ ดอยกัปปนคีรี (ภูกำพร้าว) ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงดำรัสไว้เป็นปัจฉิมพจน์

ณ เปื้องบูรพาแห่งชมพูทวีปนั้น อดีตกาลนานมาแล้วมีเอกมมหานครอยู่ 4 นครคือ

1. เมืองสากนนคร (จังหวัดสกลนคร)
2. เมืองสาเกตุนคร (เมืองร้อยเอ็ด)
3. เมืองรุงชนนคร (เมืองธาตุพนม-เมืองป่าไม้รวก)
4. เมืองอินทรีปฐูนคร (เมืองนครพนมเปญ)

เปื้องบูรพาแห่งชมพูทวีปนั้น เมืองสาเกตุนครเป็นเมืองใหญ่ อยู่ศูนย์กลางเมืองขึ้นใหญ่น้อยทั้งหลายตามหนังสืออักษรไทยน้อยของท่านเจ้าคุณพระพนมเจดียนุรักษ์มีที่พอจะสันนิษฐานเกี่ยวกับเมืองร้อยเอ็ดอยู่ 3 แห่ง

เมืองสาเกตุ.....ประตู (ตกขาดลบหายคำว่า “นคร 101”)

เมือง.....นคร.....ประตู (ตกคำว่า “สาเกตุกับ 101”)

เมือง.....101 (ตกคำว่า “สาเกตุนคร”)

สรุปแล้วอ่านได้ความว่า เมืองสาเกตุนคร 101 ประตู (101 อ่านว่าสิบเอ็ด)

ตามตำนานอุรังคธาตุมีตัวอักษรเขียน (จาร) เมือง 101 เกือบทุกแห่ง จึงได้กลายมาเป็นเมืองร้อยเอ็ด (เข้าใจว่าจารแก้ว ท้าวเมิด ท้าวธน คงพบอักษรใบลานอุรังคธาตุเมือง 101 นี้แล้ว) จึงตั้งชื่อเป็นเมืองร้อยเอ็ด ในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นตอนที่ 3 ที่จะกล่าวถึงประวัติเมืองร้อยเอ็ดตามพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ)

อดีตกาลเมื่อพระกัศสปะอัครสาวกได้นำอุรังคธาตุมาประดิษฐานไว้ ณ ดอยกัปปนคีรี-ภูกำพร้าแล้วนั้น คงจะเป็นระยะสมัยศาสนิกมีอิทธิพลเหนืออาณาจักรจึงได้มีการมอบหมายให้ครใหญ่ทั้ง 4 คนนั้น ผลัดเปลี่ยนเวรดูแลและทำนุบำรุงพระอุรังคธาตุนครละสามปี

เมืองสาเกตุนคร (เมืองร้อยเอ็ด) มีเจ้าผู้ครองนครชื่อเจ้ากุลุนทะ มีเมืองขึ้นขอบขันธสีมา 101 เมือง (101 อ่านว่าสิบเอ็ด) มีทางเข้าสู่เมือง 11 ทาง จึงมีประตูเมือง 11 ประตู ตามภาษาโบราณเขียนว่า “นครร้อยเอ็ดประตู”

พระเจ้ากุลุนทะจะครองเมืองสาเกตุนครนานเท่าไรไม่ปรากฏระยะเวลาในตำนาน อุรังคธาตุบางแห่งเรียกว่าอาณาจักรกุลุนทะ เมืองสาเกตุนครจึงเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรกุลุนทะ เริ่มราวสมัยต้นพุทธกาลตามตำนานปรากฏสืบต่อมาว่าเจ้าผู้ครองนครสาเกตุพระองค์หนึ่งทางพระนามว่าพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช มีพระราชเทวีชื่อนางรัตนเทวี มีราชโอรสชื่อ ท้าวสังขวิชช (ท้าวหอยสังข์) พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ตามตำนานอุรังคธาตุว่าความเลื่อมศรัทธาในพระอุรังคธาตุมิได้ส่งข้าช่วงให้ไพร่พลไปปฏิบัติทำนุบำรุงพระอุรังคธาตุดังเช่นที่ได้เคยกระทำแต่กาลก่อน

ในตำนานตอนหนึ่งกล่าวว่าท้าวทางโงง เป็นชู้กับนางรัตนเทวี หัวเมืองขึ้นต่าง ๆ 11 หัวเมืองนั้นพากันกระด้างกระเดื่องเป็นกบฏเข้ายึดเมืองสาเกตุนคร (เมืองร้อยเอ็ด) จับพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช สำเร็จโทษ ส่วนท้าวทางโงงได้พานางรัตนเทวีและท้าวสังขวิชชราชโอรสไปอยู่เมืองลา (อยู่แขวงเมืองเวียงคุกตรงข้ามห้วยเก่าคดเก่าเลี้ยว อาศัยอยู่กับนางอินทร์สวรรค์ลงจอด บางแห่งว่านางอินทร์แปง นางอินทร์แปงเป็นราชเทวีของพระเจ้าบุริจันทรอ้วยล้วย)

ตั้งแต่สมัยพระเจ้ากุลุนทะจนถึงสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชนั้น มีเมืองขึ้นอยู่ 11 เมือง มีทางเข้า 11 ประตู สาเกตุนคร (เมืองร้อยเอ็ด) จึงมีเมืองขึ้นปรากฏตามภูมิภาคใกล้เคียง ที่มีชื่อปรากฏอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้คือ

1. เมืองเชียงเหียน (อยู่จังหวัดมหาสารคาม)
2. เมืองสีแก้ว (บ้านสีแก้ว อำเภอเมืองร้อยเอ็ด)
3. เมืองฟ้าแดด (บ้านฟ้าแดดสูงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์)
4. เมืองเปือย (บ้านเมืองเปือย อำเภอเมืองร้อยเอ็ด)

5. เมืองทอง (บ้านเมืองทอง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด)
6. เมืองหงส์ (บ้านเมืองหงส์ อำเภอดุสิตรัตนพิมาน)
7. เมืองบัว (บ้านเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย)
8. เมืองคอง (อำเภอเมืองสรวง)
9. เมืองเชียงขวาง (บ้านจาน อำเภอธวัชบุรี)
10. เมืองเชียงดี (บ้านหัวโนน อำเภอธวัชบุรี)
11. เมืองไฟ (บ้านเมืองไพร อำเภอเสลภูมิ)

ประตูเมือง 11 ประตูของสาเกตุนครมีดังนี้

ด้านทิศเหนือ คือ ประตูเมืองฟ้าแดด เมืองสีแก้ว เมืองเชียงเหียน

ด้านทิศตะวันตก คือ ประตูเมืองเปื่อย เมืองทอง เมืองหงส์

ด้านทิศใต้ คือ ประตูเมืองบัว เมืองคอง

ด้านทิศตะวันออก คือ ประตูเมืองเชียงขวาง เมืองเชียงดี เมืองไฟ

อาณาจักรกุลนทะจึงเป็นอาณาจักรที่มีการปกครองและรัฐประศาสนศาสตร์แตกต่างกับอาณาจักรอื่น ๆ เพราะมีเส้นทางเข้าสู่เมืองหลวง 11 ทาง ซึ่งเป็นของแต่ละเมืองขึ้นสร้างตรงไปยังสาเกตุนครและมีทางเข้า 11 ประตู มีรหัสควบคุมการเข้าเมืองเข้าใจว่าสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิราชก็เป็นชื่อภาษาขอมมีคำกลอนโบราณบทหนึ่งที่ว่าถึงสาเกตุนครว่า “เมืองสิบเอ็ดฝักตู สิบแปดปองเอี่ยม ชาวแก้วแม่ขันได” ทั้งนี้เพราะได้มีการสร้างวิหารสูง 6 ชั้นขึ้นที่กลางเมืองคือกลางบึงปลาญชัยให้มีบันไดถึง 29 ขั้นมีหน้าต่าง 18 ช่องและมีประตู 11 ช่อง (โบราณเขียนเป็น 101)

สมัยพม่าแดง อาณาจักรกุลนทะอันมีเมืองสาเกตุนครเป็นเมืองหลวงเริ่มเสื่อมอำนาจลงจนกระทั่งเสียเมืองพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชถูกสำเร็จโทษนางรัตนเทวีและท้าวสังวิขราชาโอรสและท้าวทางโงงหนีไปอยู่เมืองเวียงคุกแขวงเมืองเวียงจันทน์อาณาจักรกุลนทะและสาเกตุนครก็ถึงกาลวิบัติล่มจม

ตำนานท้าวผาแดงนั้นจึงไม่มีชื่อเมืองหลายเมืองของอาณาจักรกุลนทะไปปรากฏอยู่ในตำนาน ท้าวผาแดงคงมีแต่เมืองเชียงเหียน เมืองสีแก้ว เมืองฟ้าแดด เท่านั้นที่ปรากฏอยู่ในตำนานท้าวผาแดง ในตำนานผาแดงนางไอ่ตอนหนึ่งว่า บั้งไฟขนาดมหึมาของพระยาขอมตกลงจนกลายเป็นบึงปลาญชัย

ตามประวัติศาสตร์นั้นขอมเริ่มแผ่อำนาจเข้าสู่ชมพูทวีปทางภาคบูรพา ๗ ศตวรรษที่ 9-13

จากตำนานท้าวผาแดงเป็นการแผ่อำนาจอิทธิพลของขอม ตามตำนานท้าวผาแดงกล่าวว่า พระยาขอมธรรมิกราชเข้าผู้ครองนครหนองหารหลวงได้ใช้กุศโลบายทางรัฐประศาสนศาสตร์จัดงาน มหกรรมบุญบั้งไฟแสน โดยมีนางไอร่าขบุตรเป็นรางวัลเดิมพัน อันเป็นสาเหตุแห่งการขัดกันอย่าง รุนแรงระหว่างท้าวผาแดงแห่งอาณาจักรผาโอง (เมืองผาโอง เป็นเมืองเก่าอยู่แขวงอำเภอฟุไธสง จังหวัดบุรีรัมย์) กับท้าวพังคี่แห่งอาณาจักรศรีสัตตนาคนเกิดเป็นสงครามชิงนางไอ่ เช่นเดียวกับ สงครามนางสีดาในเรื่องรามเกียรติ์ (เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับผาแดงนางไอ่ได้มาจากฉบับโบราณของ จังหวัดร้อยเอ็ดซึ่งท่านเจ้าคุณพระอริยานุวัตร วัดมหาชัย จ.มหาสารคาม เป็นผู้แปล)

เมืองสาเกตุนครแห่งอาณาจักรกุลนทะกับหัวเมืองขึ้นอีก 8 เมือง (เว้าเมืองเชียงเหียน เมืองสี แก้ว เมืองฟ้าแดด) ในตำนานไม่ปรากฏว่าไปร่วมงานมหกรรมบุญบั้งไฟแสนพอสันนิษฐานได้ว่าพระ ยาขอมธรรมิกราชแห่งอาณาจักรหนองหารหลวงทำลายอาณาจักรกุลนทะได้สำเร็จเพราะปรากฏตาม ตำนานอุรังคธาตุว่าท้าวศรีโคตรพระตะบอง (เจ้าขอมผู้ทรงพลัง) ได้ครอบครองอาณาจักรโคตรบุรด้วย

เมืองมรุกขนครเป็นเมืองหลวงแห่งอาณาจักรโคตรบุรเป็นเมืองที่ตั้งอุรังคธาตุคือพระธาตุพนม สืบต่อมา ณ เมืองธาตุพนมนี้ได้ขุดพบโบราณวัตถุคือรูปเสมาธรรมจักรทำด้วยหินจารึกอักษร “เยธัมมา” ซึ่งมีปรากฏอยู่ในประเทศไทยเพียงสองแห่งเท่านั้นคือที่จังหวัดนครปฐมกับที่วัดหัวบึง (วัด ศิลามงคลพระธาตุพนม) ท่านผู้รู้สันนิษฐานว่าพระเจ้าอโศกมหาราชคงจะส่งพระธรรมทูตพร้อมทั้ง ธรรมจักร (เสมาธรรมจักร) ติดตามพระบรมสารีริกธาตุไปทุกหนทุกแห่ง

ปีชาวากับม้าแม่แล (แม่แหล่) ตามตำนานอุรังคธาตุว่าสาเกตุนครแห่งอาณาจักรกุลนทะมี เมืองขึ้นอยู่ 11 เมือง เมืองมีการสื่อสารและการคมนาคมดีเยี่ยม คือ

ปีชาววา (ยี่สิบวา) เป็นปีที่มิเสี่ยงก้องกังวานไกลส่งสัญญาณข่าวสารบอกเหตุการณ์ร้ายดีที่จะ เข้ามาสู่นครหลวงสาเกตุนคร

ม้าแม่แล (แม่แหล่) ตามตำนานเป็นม้าพลาก (ม้าที่มีกำลังหกเท่าของม้าธรรมดา) รูปร่างของ ม้าพลากเป็นอย่างไรนั้นจะไปพิจารณาดูได้ที่รูปสลักลายจุมเจียที่ฝาผนังด้านตะวันตกของเจดีย์พระ ธาตุพนมมีรูปม้าพลากติดต่อกับลายจุมเจีย ลายจุมเจียเป็นลายเครือเถาโบราณเคยพบเห็นแห่งเดียว ที่ฝาผนังพระเจดีย์ธาตุพนม

เมื่ออาณาจักรสุทนต์เสื่อมลงแล้วเมืองสาเกตุนครก็กลายเป็นเมืองร้างมาช้านานมีต้นกุ่ม (ต้นผักกุ่ม) ขึ้นรอบบึง รอบสระ รอบคูเมืองทั่วไปจนเรียกว่า “บ้านกุ่มฮ้าง” มาปรากฏเป็นเมือง ร้อยเอ็ดขึ้นเมื่อจารย์แก้ว ท้าวमित ท้าวธน (ต้นตระกูลธนสีลังกูร-สุวรรณธาดา-ภานุทานนท์-เรือง สุวรรณและสุวรรณเลิศ) ยกบ้านกุ่มขึ้นเป็นเมืองร้อยเอ็ดในภายหลัง

สมัยศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์

พ.ศ.2256 สมัยพระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรเป็นกษัตริย์ไปปกครองจำปาศักดิ์ทราบว่า ร้อยเอ็ด เป็นเมืองร้างจึงให้จารย์แก้วคุมครัวลาวประมาณ 3,000 คนเศษมาอยู่ที่ร้อยเอ็ด ครั้งแรกมา อยู่ที่บึงทุ่ง (คือท้องที่สุวรรณภูมิเดี๋ยวนี้) เรียกว่าเมืองทุ่งขึ้นกับจำปาศักดิ์

เมื่อจารย์แก้วรักษาการอยู่ที่ร้อยเอ็ดได้เพียง 7 ปี ก็ถึงแก่กรรมบุตรของจารย์แก้ว 2 คนคือ ท้าวमित ซึ่งเป็นบุตรชายของเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรและท้าวธนซึ่งเป็นน้อง หลังจากท้าวบิดาถึงแก่กรรมเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรได้แต่งตั้งให้ท้าวमितผู้พี่เป็นเจ้าเมือง ส่วนท้าวธนเป็นอุปฮาด (ที่เรียกว่า ท้าวमित “เพราะเกิดในวันที่มีสุริยุปราคา”)

ท้าวमितครองเมืองแทนบิดาจนถึง พ.ศ.2306 ก็ถึงแก่กรรมท้าวธนผู้เป็นอุปฮาดก็ขึ้นครองเมืองสืบแทนต่อมา

ท้าวमितมีบุตรสองคนคือท้าวเชียงและท้าวสุนย์เมื่อท้าวธนครองเมืองได้สี่ปีเกิดบาดหมางโกรธเคืองกับหลานทั้งสองท้าวเชียงและท้าวสุนย์จึงได้อพยพไปพึ่งพระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ แห่งกรุงศรีอยุธยา ขอคำสั่งมาปราบปรามท้าวธน สมเด็จพระบรมราชาที่ 3 จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาพรหมกับพระยากรมท่ายกทัพลงมาพร้อมกับท้าวเชียงและท้าวสุนย์ เมื่อท้าวธนทราบข่าวจึงหนีไปอยู่ที่บ้านกุดจอก (บ้านดง-เมืองกุดจอกอยู่ในท้องที่อำเภออาจสามารถในปัจจุบัน) กองทัพจากกรุงศรีอยุธยาจึงเข้าเมืองได้อย่างง่ายดายและได้ตั้งท้าวเชียงเป็นเจ้าเมือง เมื่อพระยาพรหมกับพระยากรมท่ากลับไปยังกรุงศรีอยุธยาแล้วพระบาทสมเด็จพระบรมราชาที่ 3 โปรดให้กลับคืนมายังเมืองทุ่งอีกเพื่อเกลี้ยกล่อมให้ท้าวธนคืนดีกับท้าวเชียงและท้าวสุนย์ ตั้งแต่นั้นมาเมืองทุ่งก็ตกเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา

ใน พ.ศ. 2315 สมัยพระเจ้าตากสินซึ่งได้ครองราชย์ ณ กรุงธนบุรีได้ประมาณ 4 ปี พระยาพรหมกับพระยากรมท่าเห็นว่าเมืองทุ่งชัยภูมิไม่สมควรที่จะตั้งเมืองเพราะเป็นโนนสูง ลำน้ำเซ (ลำน้ำเสียวในปัจจุบัน) น้ำไหลแรงเซาะตลิ่งพังจะไม่ถาวรต่อไป จึงปรึกษาท้าวเชียงและท้าวสุนย์และเห็นพ้องกันว่าตำบลท้าวสารห่างจากเมืองทุ่งราว 100 เส้นเป็นเมืองเก่ามีชัยภูมิดี (จากประวัติที่กล่าว

ตอนนี้จะเห็นว่าท้องที่ที่กำลังกล่าวถึงเคยเป็นเมืองร้างมาก่อน (จึงมีใบบอกไปยังกรุงธนบุรีขอตั้งเมืองคงท้าวสารเป็นเมืองสุวรรณภูมิตั้งแต่นั้นมาในการสร้างบ้านเมืองสุวรรณภูมิหรือศรีภูมินี้ได้สร้างหลักเมืองและวัดพร้อมกันสองวัดคือวัดกลางและวัดใต้ (ปัจจุบันนี้ยังมีสภาพดีทั้งหลักเมืองและวัดทั้งสองวัด)

ต่อมาในราว พ.ศ.2318 ท้าวธนซึ่งหนีไปอยู่ ณ บ้านกุดจอกได้เข้าเฝ้าพระยาพรหมและพระยากรมท่าพระยาทั้งสองเห็นว่าท้าวธนมีผู้คนบ่าวไพร่มากจึงมีใบบอกไปยังกรุงธนบุรีขอยกบ้านกุ่มขึ้นเป็นเมืองร้อยเอ็ดและตั้งท้าวธนเป็นเจ้าเมืองขอขึ้นกับกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งท้าวธนเป็นพระยาขัติยวงษาเป็นเจ้าเมืองร้อยเอ็ด ส่วนเมืองสุวรรณภูมิได้ตั้งท้าวโอบะบุตรท้าวเซียงเป็นพระยารัตนวงศาเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ

ตามประวัติที่ค้นพบแสดงว่าร้อยเอ็ดเป็นเมืองขอมมาแต่ก่อนเพราะมีเทวสถานที่เราเรียกกันว่า “กู” และร้อยเอ็ดเคยทำสงครามกับเมืองอื่น ๆ หลายครั้งเช่นเมื่อ พ.ศ.2386 เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์เป็นกบฏต่อกรุงเทพฯ ยกทัพมาตีเมืองกาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด สุวรรณภูมิ จนถึงนครราชสีมาในที่สุดกองทัพบเจ้าอนุวงศ์ก็ถูกตีพ่ายกลับไป

พ.ศ.2415 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอุปราชเหง้าได้มาขอตั้งบ้านดอนสำโรงขึ้นเป็นเมืองเกษตรวิสัยและตั้งอุปราชเหง้าเป็นพระศรีเกษตรวิสัยเป็นเจ้าเมือง

พ.ศ.2420 ตั้งบ้านโป่งขึ้นเป็นเมืองพนมไพรแดนมฤคให้เลื่อนหลวงรักษาวงศา (บุญตา) เป็นพระดำรงฤทธิไกรเป็นเจ้าเมือง ตั้งบ้านเมืองเสือเป็นเมืองพยัคฆภูมิพิสัยให้ท้าวขัติยะเป็นเจ้าเมือง

พ.ศ.2423 ตั้งบ้านเสาธงเป็นเมืองธวัชบุรีให้ท้าวโพธิราชเป็นเจ้าเมือง

พ.ศ.2425 ตั้งบ้านเมืองหงส์เป็นเมืองจตุรพักตรพิมานให้หลวงพรหมพิทักษ์เป็นเจ้าเมือง

ในสมัยต่อมาเมืองร้อยเอ็ดได้อยู่ในมณฑลอีสานแต่เนื่องจากร้อยเอ็ดเป็นเมืองที่เจริญมานานและมีความสำคัญจึงเปลี่ยนจากมณฑลอีสานเป็นมณฑลร้อยเอ็ดหลังจากนั้นจึงได้ตั้งเป็นจังหวัดร้อยเอ็ดและเมืองต่าง ๆ ที่กล่าวมา แล้วยุบเป็นอำเภอขึ้นอยู่กับจังหวัดร้อยเอ็ด

รายชื่อเจ้าเมืองผู้ว่าราชการเมือง ข้าหลวงบริเวณร้อยเอ็ด รายพระนามและนามสมุหเทศาภิบาลมณฑลร้อยเอ็ดและรายนามผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด ดังนี้

รายพระนามและสมุหเทศาภิบาลมณฑลร้อยเอ็ด

1 มหาอำมาตย์ ม.จ.ธำรงศิริศรีวิชัย	2455-2457
2 มหาเสวกโทพระยารณชัยชาญยุทธ	2457-2464

รายนามเจ้าเมืองผู้ว่าราชการเมืองและข้าหลวงบริเวณร้อยเอ็ด

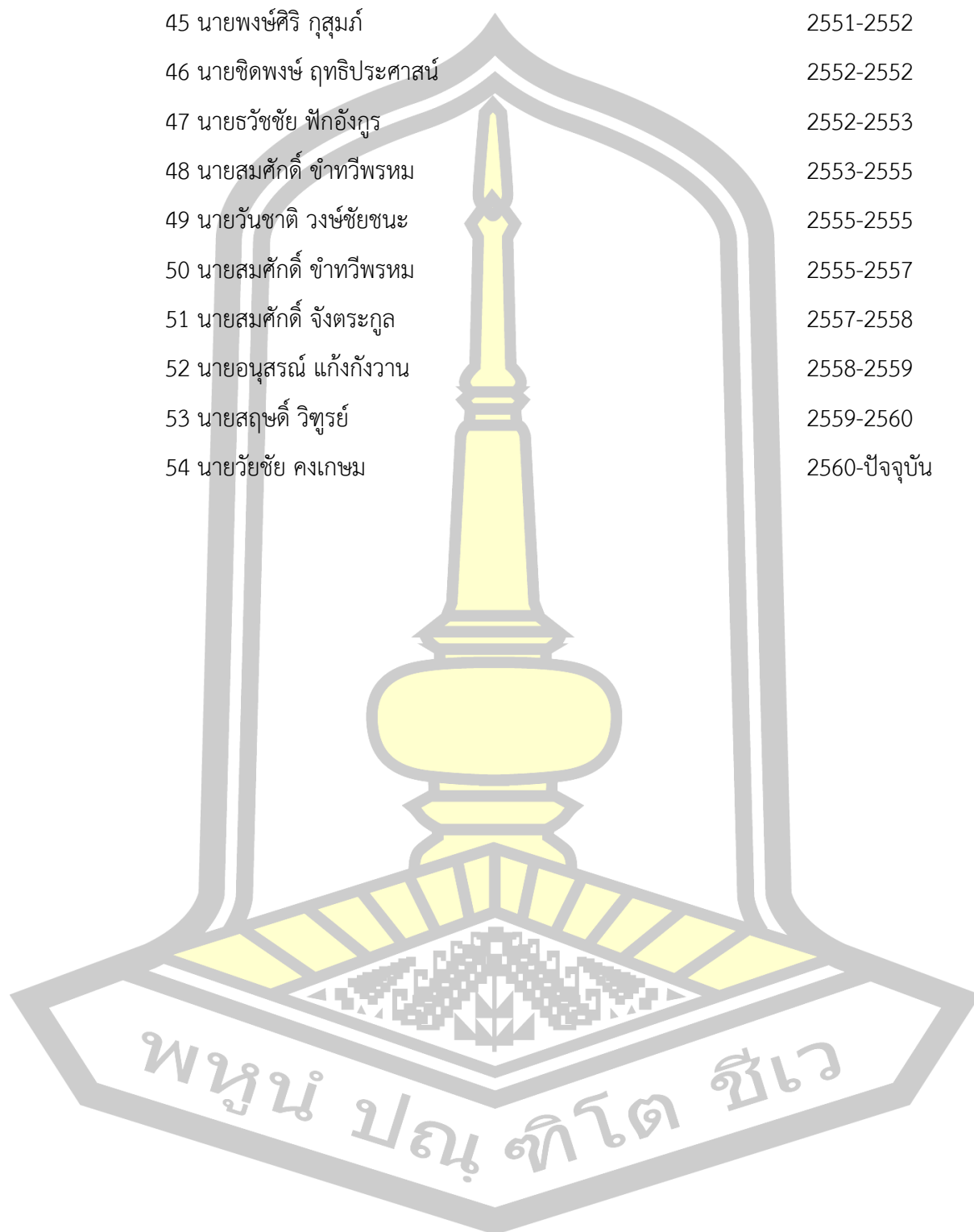
1 พระขัติยะวงษา (ธน ธนสีลังกูร)	2318-2326
2 พระขัติยะวงษา (สีลัง ธนสีลังกูร)	2326-2387
3 พระขัติยะวงษา (อินทร์ ธนสีลังกูร)	2389-2392
4 พระขัติยะวงษา (จันทร์ ธนสีลังกูร)	2392-2408
5 พระขัติยะวงษา (สาร ธนสีลังกูร)	2408-2419
6 พระขัติยะวงษา (เสื่อ ธนสีลังกูร)	2420-2425
7 พระขัติยะวงษา (เกา ธนสีลังกูร)	2429-2434
8 พันโทพระยาพิณิจสารา (ทับทิม บุญยรัตพันธุ์)	2434-2446
9 พระยาขัติยะวงษาเอกาภิระสถานันท์ (เหลา ณ ร้อยเอ็ด)	2446-2452

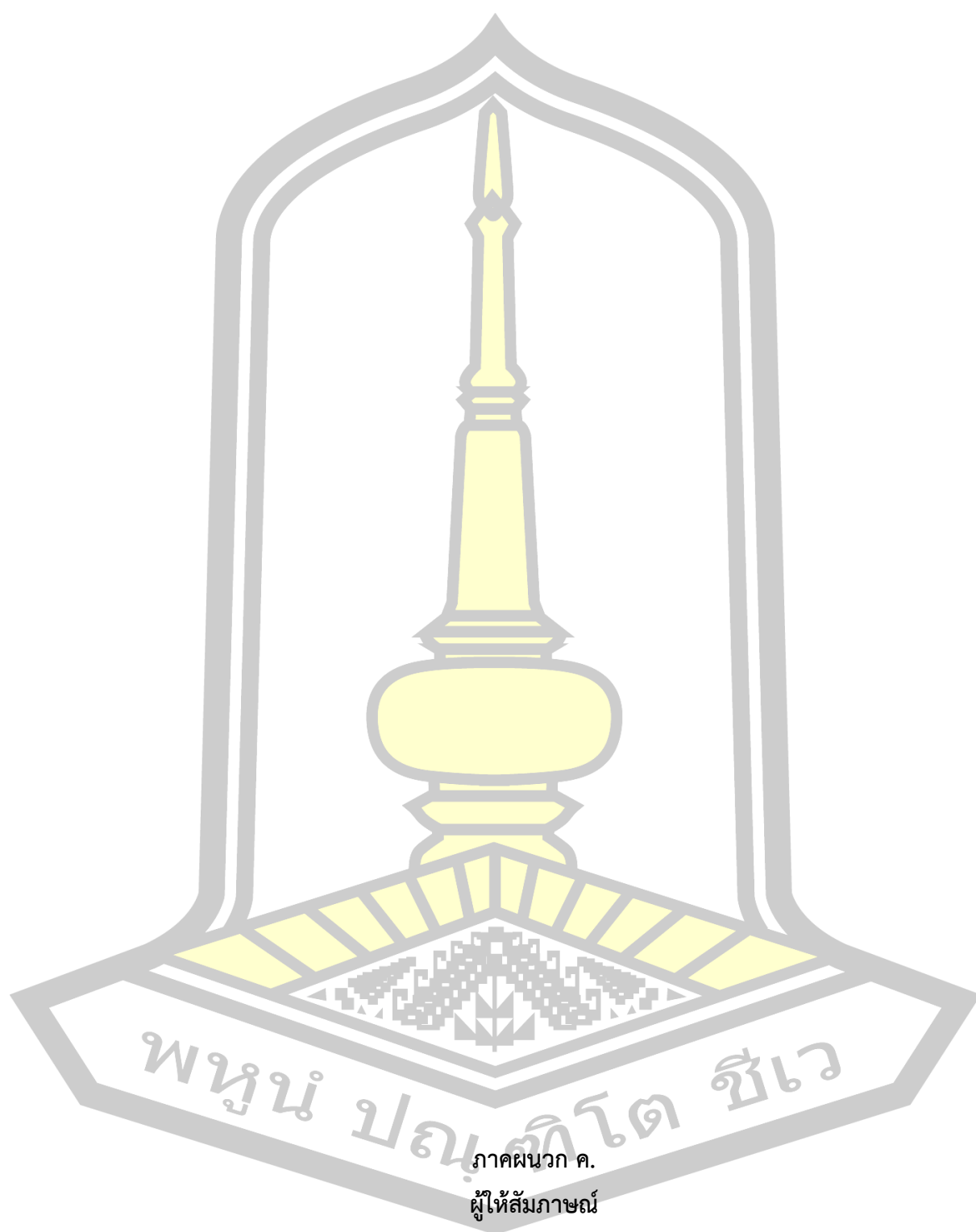
รายนามผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด

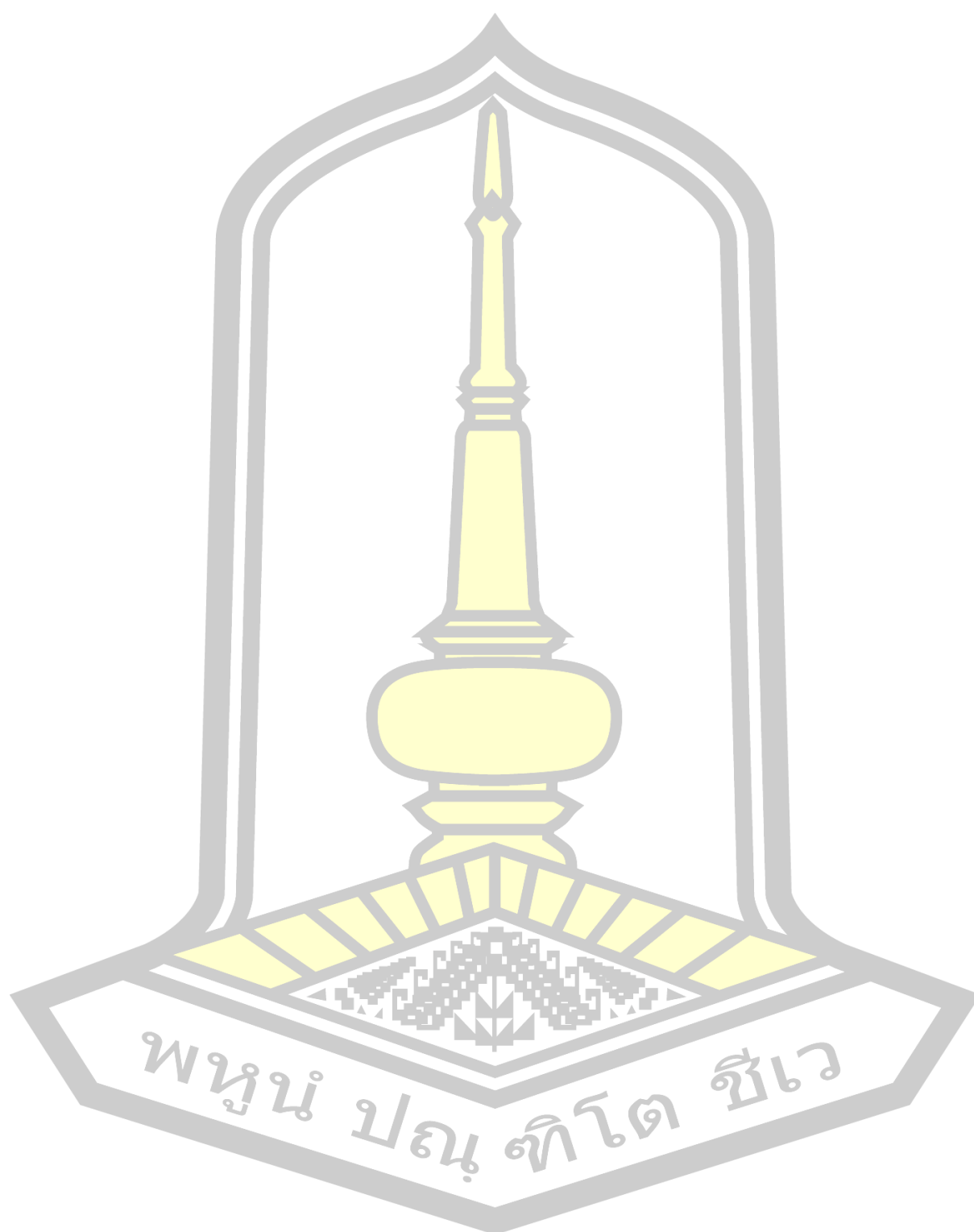
1 มหาอำมาตย์ตรีพระยาสุริยเดชะวิเศษภูริทศทิศวิชัย (จาบ สุวรรณทัต)	1 ส.ค. 2451-24 ส.ค. 2446
2 อำมาตย์โทพระยาแก้วไกรภ (ทองสุข ผลพันธุ์ทิน)	1 พ.ย. 2464-1 เม.ย. 2469
3 อำมาตย์เอกพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ)	1 ก.ค. 2469-31 ม.ค. 2471
4 อำมาตย์ตรีพระนรินทรภักดี (สุข ทั้งศฤติ)	1 มี.ค. 2471-31 ธ.ค. 2472
5 อำมาตย์โทพระวิจารณ์ภักดี (เอี่ยม โอวาทสาร)	1 ม.ค. 2473-23 ก.พ. 2476
6 อำมาตย์พระชาติตระการ (ม.ร.ว.จิตร คณเจร ณ อยุธยา)	15 มี.ค. 2476-30 เม.ย. 2478
7 หลวงพำนักรนิกรชน (อุ่น สมิตามร)	1 พ.ค. 2478-31 ธ.ค. 2480
8 พ.อ.พระศรีราชสงคราม (ศรี สุขวาที)	1 ม.ค. 2481-31 พ.ค. 2481
9 พระบริบูรณ์วุฒิราชภัฏ (ชูป ศรลัมภ์)	1 ก.ค. 2481-31 ต.ค. 2486
10 พระบรรณศาสตร์สาร (สง่า คุปตารัตน์)	1 ก.ค. 2487-31 ต.ค. 2490
11 หลวงเดิมบางบริบาล (ไชยศรี กุลทลบุตร)	19 ส.ค. 2490-30 พ.ย. 2490
12 นายยุทธ จรรย์ยานนท์	6 ธ.ค. 2490-3 เม.ย. 2494
13 นายสง่า ศุขรัตน์	3 เม.ย. 2494-20 มี.ค. 2495
14 นายสวัสดิ์ พิบูลย์นครินทร์	20 มี.ค. 2495-3 เม.ย. 2496
15 ชุนบำรุง รัตนบุรี (กุหลาบ จุฑะพุทธิ)	3 เม.ย. 2496-30 เม.ย. 2496

16 นายสนิท วิไลจิตต์	30 เม.ย. 2496-19 มี.ค. 2497
17 ขุนอักษรสารสิทธิ์ (พินิจ อักษรสารสิทธิ์)	19 พ.ค. 2497-12 ก.ค. 2500
18 นายกิตติ ยธกาลี	12 ก.ค. 2500-10 ม.ค. 2501
19 นายสมบัติ สมบัติทวี	7 เม.ย 2502-3 มี.ค 2507
20 นายสมาส อาสตุยกุล	7 เม.ย 2502-3 มี.ค. 2507
21 นายวิญญู อังคนารักษ์	4 มี.ค. 2507-26 ม.ค. 2509
22 ร.ต.ต.ชั้น สุวรรณธรรม	26 ม.ค. 2509-1 ส.ค. 2512
23 นายประจักษ์ วัชรปาน	1 ส.ค. 2512-1 ต.ค. 2514
24 นายประมูล ศรัทธาทิพย์	1 ต.ค. 2514-1 ต.ค. 2516
25 พล.ต.ชาย อุบลเดชประชารักษ์	1 ต.ค. 2516-12 พ.ย. 2516
26 นายประมวญ รังสิคุต	12 พ.ย. 2516-1 ต.ค. 2517
27 นายประมูล จันทรวงศ์	1 ต.ค. 2517-1 ม.ค. 2520
28 นายเดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์	1 ม.ค. 2520-1 ต.ค. 2520
29 นายศักดิ์ ออพงษ์	1 ต.ค. 2520-23 ส.ค. 2522
30 นายปรามิทธิ์ หงสกุล	23 ส.ค. 2522-1 ต.ค. 2524
31 นายรัชชัย สมสมาน	1 ต.ค. 2524-1 ก.ค. 2526
32 นายปรีชา คชพลายุกต์	1 ก.ค. 2526-19 เม.ย. 2528
33 นายปรามิทธิ์ แก้วพรรณนา	19 เม.ย-2528-2531
34 นายปรีชา พงศ์อิศวรานันท์	2531-2532
35 นายดำรง รัตนพานิช	2532-2533
36 นายสุพร สุภสร	2533-2534
37 นายฮึกหาญ โตมรศักดิ์	2534-2537
38 นายมานิต ศิลปะอาษา	2537-2538
39 นายวีระ เสรีรัตน์	2538-2541
40 นายอัศวพงศ์ พยัคฆ์บุตร	2541-2543
41 นายประสงค์ศักดิ์ บุญเดช	2541-2544
42 นายกวี มินวงษ์	2544-2546
43 นายนพพร จันทรง	2546-2549

44 นายพินิจ พิษยาลัย	2549-2551
45 นายพงษ์ศิริ กุสุมภ์	2551-2552
46 นายชิตพงษ์ ฤทธิประศาสน์	2552-2552
47 นายรัชชัย ฟักอังกูร	2552-2553
48 นายสมศักดิ์ ขำทวีพรหม	2553-2555
49 นายวันชาติ วงษ์ชัยชนะ	2555-2555
50 นายสมศักดิ์ ขำทวีพรหม	2555-2557
51 นายสมศักดิ์ จังตระกูล	2557-2558
52 นายอนุสรณ์ แก้วกังวาน	2558-2559
53 นายสฤณี วิฑูรย์	2559-2560
54 นายวิชัย คงเกษม	2560-ปัจจุบัน

พระราชพรหมจริยคุณ

เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด (มหานิกาย)

วัดบ้านเปือยใหญ่ ตำบลรอบเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

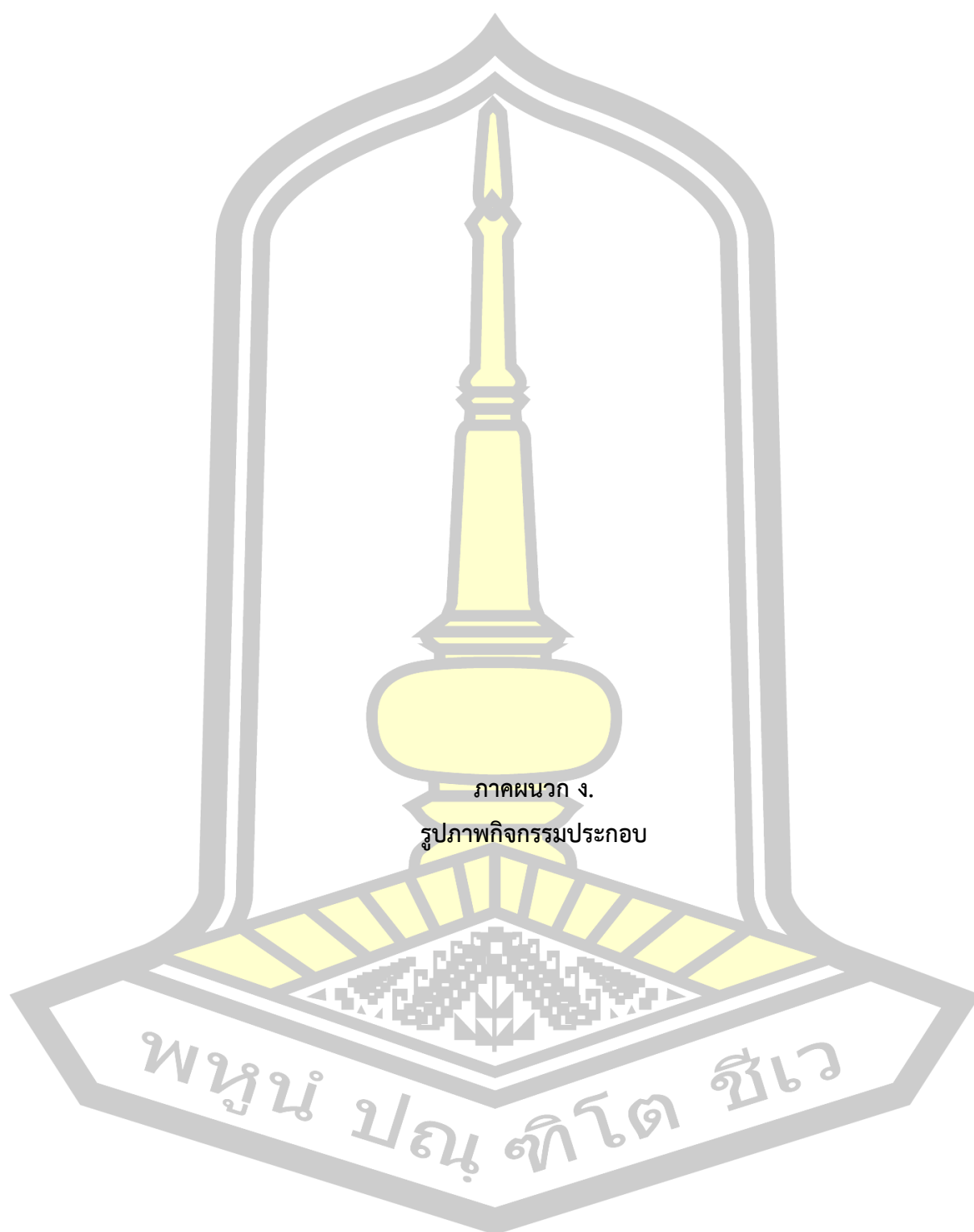
พูน ปณ ทิโต ชีเว

พระครูสุวรรณสรานุกิจ
เจ้าคณะอำเภอเมืองร้อยเอ็ด
เจ้าอาวาสวัดสระทอง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

พระครูคุณสารพินิจ
เจ้าอาวาสวัดศรีทองไพบูลย์วราราม
ตำบลดงลาน อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

ศาลาโรงธรรมที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

พูน ปณ จิต ชีเว

พิธีกรรม การอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าสู่เมือง

การแห่พระเวสสันดรเข้าสู่เมือง ในระหว่างเดินทางเข้าสู่หมู่บ้าน

การแห่พระเวสสันดรเข้าสู่เมือง ในระหว่างเดินทางถึงบริเวณวัด

หอพระอุปคุต

พระภิกษุสงฆ์กำลังเทศน์มหาชาติ

ชาวบ้านกำลังนั่งฟังเทศน์มหาชาติ

ภัณฑ์เทศน์ที่ชาวบ้านเตรียมไว้ถวายพระ

ขบวนแห่พระเวสสันดร ประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

ขบวนแห่พระเวสสันดรกัณท์นคร ประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

หอพระอุปคุต ประเพณีในงานบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

ข้าวพันก้อน ในงานประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

พระภิกษุสงฆ์กำลังเทศน์มหาชาติ ในประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

เมื่อการเทศน์เสร็จสิ้นลงแล้ว ประชาชนจะนำสิ่งของในบริเวณพิธีกลับไปบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล

การแห่ต้นกัณฑ์จอบ กัณฑ์หลอน ในประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

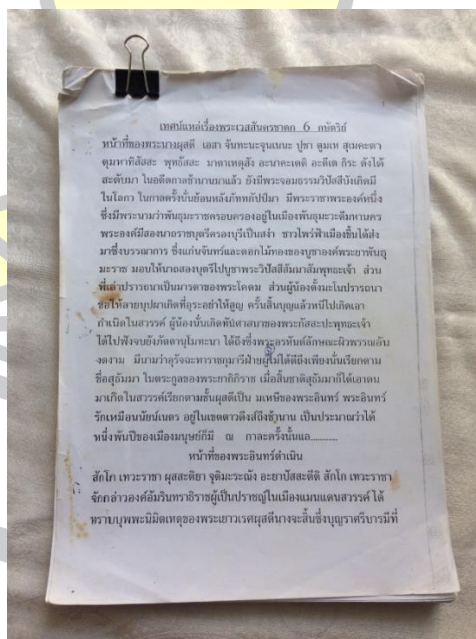
ประชาชนนำต้นกัณฑ์จบ กัณฑ์ลอน ขึ้นสู่ประรำพิธี เพื่อถวายแด่พระสงฆ์
ในประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด

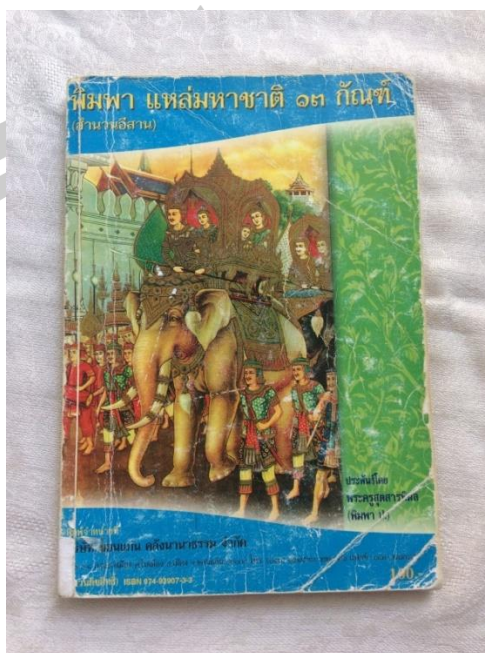
ตัวบทเทศน์ใบลานแบบเก่า ที่เป็นตัวอักษรธรรมอีสาน

ตัวบทเทศน์ใบลานที่เป็นตัวอักษรไทย ของ สำนัก ส.ธรรมภักดี ที่นิยมนำมาใช้เทศน์ในปัจจุบัน

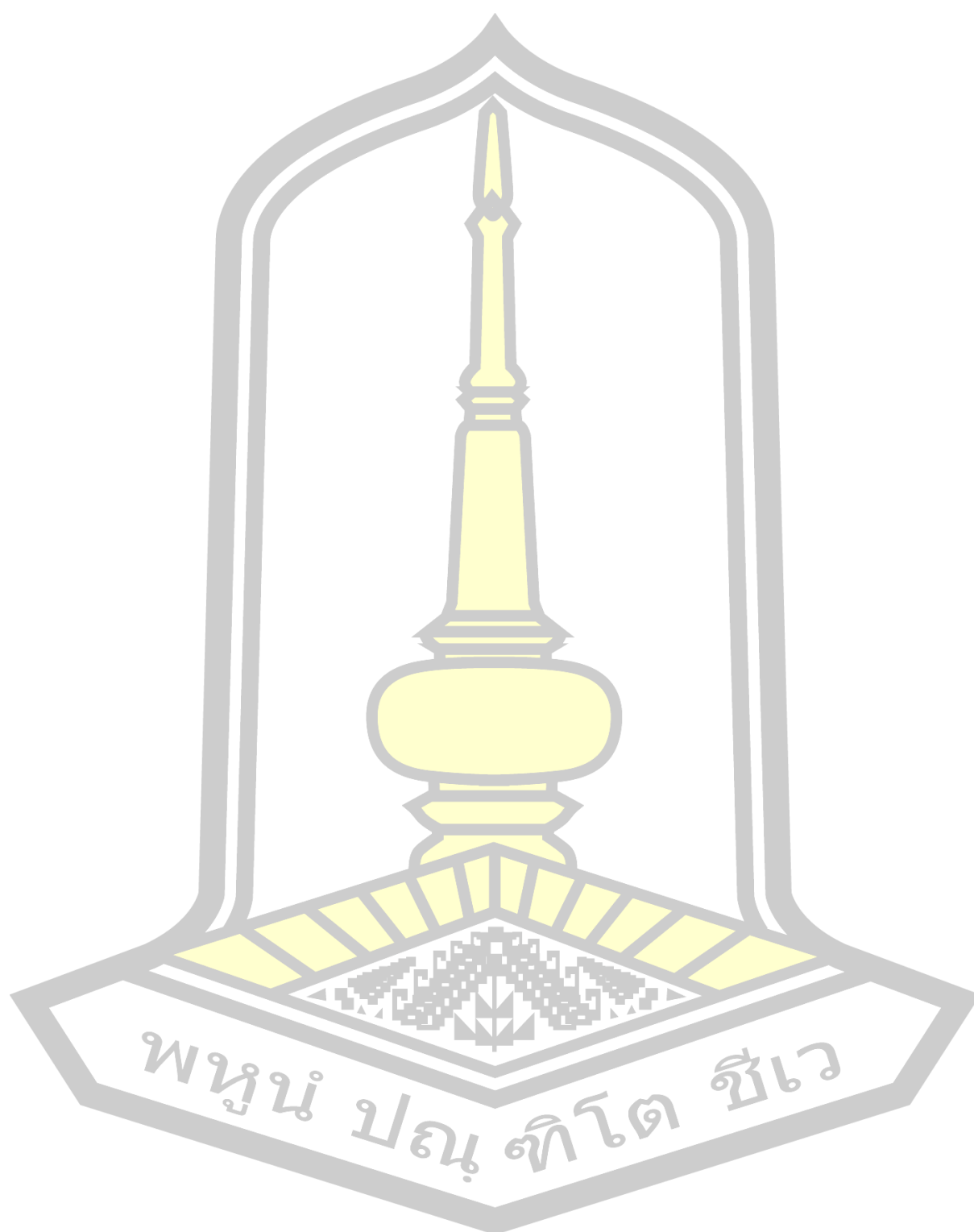

ตัวบทเทศน์แบบใหม่ ที่มีการจัดพิมพ์ให้มีขนาดตัวหนังสือที่ใหญ่ขึ้นเพื่อให้ง่ายต่อการใช้อ่านเทศน์

ตัวบทเทศน์แบบใหม่ ที่มีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ นายสมนึก ป่อชน
วันเกิด วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2532
สถานที่เกิด อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด
สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 15 หมู่ที่ 7 ตำบลโคกสว่าง อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด
รหัสไปรษณีย์ 45140
ประวัติการศึกษา
พ.ศ. 2548 มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนโพธิ์ทองพิทยาคม อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด
พ.ศ. 2551 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโพธิ์ทองพิทยาคม อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด
พ.ศ. 2556 ศาสตรบัณฑิต (ศน.บ.) สาขาวิชาการสอนภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
พ.ศ. 2562 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พูน ปณ ภัโต ชีเว